

การศึกษาเปรียบเทียบเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับเทพ
ในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
**A COMPARATIVE STUDY OF DEVA IN VIEWS OF
THERAVĀDA BUDDHISM AND BRAMISM
IN THERAVĀDA BUDDHISM**

พระอธิการประทุม จารุวิโส (ปรางมาศ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

การศึกษาเปรียบเทียบเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับเทพ
ในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

พระอธิการประทุม จารุวิโส (ปรางมาศ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**A COMPARATIVE STUDY OF DEVA IN VIEWS OF
THERAVĀDA BUDDHISM AND BRAMISM
IN THERAVĀDA BUDDHISM**

Phra Adhikarnpratoom Jaruvangso (Prangmas)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of

The Requirement For The Degree of

Master of Arts

(Buddhist Studies)

Graduate School

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Bangkok, Thailand

C.E. 2011

(Copyright by Mahachulalongkorajavidyalaya University)

- ชื่อวิทยานิพนธ์** : การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
- ผู้วิจัย** : พระอธิการประทุม จารูวิโส (ปรางมาศ)
- ปริญญา** : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พุทธศาสนา)
- คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์**
- : พระเมธีสุตาภรณ์ ป.ธ.๘, พ.ม., M.A., Ph.D.
 - : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพงษ์ คงศักดิ์ พธ.บ., M.A., ปร.ด.
- วันสำเร็จการศึกษา** : ๔ พฤษภาคม ๒๕๕๕

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาเรื่องเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) เพื่อศึกษาเรื่องเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท (๓) เพื่อเปรียบเทียบเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ผลการศึกษาพบว่า

๑. เทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท เทวดา หมายถึง หมู่เทพชาวสวรรค์ เป็นคำรวมเรียก ชาวสวรรค์ทั้งเพศชายและเพศหญิง มีปรากฏ ๓ ประเภท คือ (๑) สมมติเทพ (๒) อุปัติเทพ และ (๓) วิสุทธิเทพ เทวดามีลักษณะเป็นผู้ที่มีชีวิตและภาวะอันเป็นทิพย์ มีกายเป็นแสงสว่างเปล่งรัศมีและเสวยทิพย์ เทวดามีอายุขัยในสวรรค์โดยเฉลี่ย ๑ วันเท่ากับ ๘๐๐ ปี ในโลกมนุษย์ และบุคคลที่เป็นเทวดาได้จะต้องมีหลักธรรม คือ หลักเทวธรรม ๗ บุญกิริยาวัตถุ ๕ สัมปทา ๕ กุศลกรรมบถ ๑๐

๒. เทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เทพ หมายถึง เทพเจ้าที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติมีการบูชาศักดิ์เป็นไปตามความเชื่อเกี่ยวกับโลก การบันดาลความสุข การเกิด และความตาย เทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์ จึงเป็นที่เกิดจากความเชื่อว่าเทพเจ้าสามารถบันดาลให้สุขและให้ทุกข์ได้ตามความเชื่อนั้นต่อมาในระยะหลังการนับถือเทพเจ้ามีการเปลี่ยนแปลง จึงได้มีการดัดแปลงเทพเจ้าให้มีอิทธิพลในอำนาจหน้าที่ โดยแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ (๑) พระพรหม คือ ผู้สร้าง เป็นเทพเจ้าองค์ใหญ่สูง (๒) พระศิวะ คือ ผู้ทำลาย และ (๓) พระวิษณุ คือ ผู้รักษา เทพเจ้าทั้งสามองค์ถือว่าเป็นเทพเจ้าสูงสุดในหมู่เทพทั้งปวง ซึ่งอายุของเทพในยุคเริ่มต้นแล้วมีอายุโดยเฉลี่ยประมาณ ๔,๘๐๐ ปี เทพ เท่ากับ ๑,๗๒๔,๐๐๐ ปีมนุษย์ และการที่จะ

เกิดเป็นเทพได้นั้นจะต้องมีการประพุดิตตามหลักกุศลกรรม การประพุดิตบูชาขันธ์ และการประพุดิตพรหมจรรย์

๑. เปรียบเทียบเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น ความเหมือนของเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ต่างถือกำเนิดเกิดขึ้นจากธรรมชาติ เทวดาและเทพเจ้าต่างอาศัยอยู่ในสวรรค์ชั้นสูง เทพและเทวดามีอายุไม่เท่ากันในสวรรค์แต่ละชั้นเหมือนกัน มีอำนาจตามสถานะที่ได้ทำบุญกรรมเอาไว้ ส่วนความต่างของเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เทวดาในทัศนะทางพระพุทธศาสนามีวิวัฒนาการจากมนุษย์มีการเชื่อมโยงเป็นไปตามสังสารวัฏฏ์ คือ กิเลส กรรมและวิบาก เทวดาในพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นจากมนุษย์ที่ปฏิบัติตามหลักเทวธรรม วัตตบท ๗ บุญกิริยาวัตถุ ๕ สัมปทา ๕ กุศลกรรมบถ ๑๐ จึงทำให้ไปเกิดเป็นเทวดาในชั้นต่าง ๆ ได้ ส่วนในทัศนะของศาสนาพราหมณ์นั้นจะต้องมีหลักการประพุดิตตามหลักกุศลกรรม การประพุดิตบูชาขันธ์ และการประพุดิตพรหมจรรย์ จึงจะเกิดเป็นเทวดาได้

Thesis Title : A Comparative Study of Deva in Views of Theravāda Buddhism and Bramism in Theravāda Buddhism

Researcher : Phra Adhikarnpratoom Jaruvangso (Prangmas)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phra Medhisutabhorn Pali ix, Cer.Ed., M.A., Ph.D.

: Asst.Prof. Dr.Surapong Kongsat Pali Iv, M.A., Ph.D.

Date of Graduation : May 4, 2012

Abstract

This research aims to (1) study Deva in Theravāda Buddhism, (2) study Deva from Brahman views in Theravāda Buddhism scriptures, and (3) compare Deva in views of Theravāda Buddhism and Deva in views of Brahman from Theravāda Buddhism scriptures. The results are found as follows

1. Deva in Theravāda Buddhism means a group of Devas in the heaven. They are both male and female. Deva refers to a supernatural state with bright body, and radius. Deva live happily in various levels of heaven. The male Deva is called Devaputra, while it is called Devtida for the female Deva. Being born in a state of Devaputra or Devtida is not related to a state of pregnancy like human. It is born as a state of Deva which is called a state of Oppatika who is born immediately with a perfect organ. It is believed that the state of Devaputra will have the same completely perfect body as a man of twenty years. While Devtida will have same absolutely beautiful body as a girl of sixteen or seventeen years. They will not be old or sick, but will have a young state until they die. They will get what they imagine which is called a supernatural state.

2. Deva in views of Brahman of Theravāda Buddhism means God who is naturally born which can cause happiness, birth, and death. Brahman Deva is believed to cause both happiness and suffering. However, later this belief has been changed. Thus, there are three types of Deva: Brahman, Siva, and Visanu. Brahman is considered as a manufacturer. Siva is a destroyer. Visanu is a keeper. They are considered the highest Devas who have much impact on Hindu people.

3. A comparison of Deva in views of Theravāda Buddhism and Brahman is found that the similarity of Deva in views of Theravāda Buddhism and Brahman as in Theravāda Buddhism scriptures is a natural birth living in a high level of heavens with the power related to their good merit. While the difference is that Deva from the view of Theravāda Buddhism happens from the process of human development which is under the cycle of action (kamma), desires and miserly from bad deeds. In contrast, Deva from Buddhism views comes from the human who makes merit. After death, they are born as devas in various heavens based on their merits. But, the development of Deva according to Brahman view come from the supernatural beliefs which cause human both happiness and suffering.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้ สำเร็จลงได้ด้วยดีเพราะความเมตตาอนุเคราะห์ของคณาจารย์บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา ซึ่งผู้วิจัยต้องขอขอบพระคุณท่านเป็นอย่างสูง คือ พระเมธีสุตาภรณ์, ดร. ที่เมตตาเป็นประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์และให้คำแนะนำอย่างดียิ่ง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุรพงษ์ คงศักดิ์ ที่ได้อนุเคราะห์เป็นกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ให้ ตลอดทั้งได้ให้คำแนะนำให้กำลังใจและได้ช่วยตรวจแก้วิทยานิพนธ์นี้แก่ผู้วิจัยอย่างเต็มใจและเสียสละอย่างยิ่ง

ขอกราบขอบพระคุณ พระสุธีวรญาณ รองอธิการบดีวิทยาเขตนครราชสีมา และคณะผู้บริหารมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา ที่ได้เปิดการศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษาขึ้นในวิทยาเขตนครราชสีมา และขอขอบพระคุณ พระเถรานุเถระ เจ้าของบทความรวมถึงงานวิจัยทุกเล่ม ที่สำคัญสหธรรมิกพระนิสิตร่วมรุ่นทุกรูป ที่ได้ให้กำลังใจในการศึกษาเป็นอย่างดี ขออนุโมทนาขอบคุณเจ้าหน้าที่ประจำศูนย์บัณฑิตศึกษานครราชสีมาทุกท่าน ที่ให้ความอนุเคราะห์ช่วยเหลือแนะนำ อำนวยความสะดวกในด้านต่าง ๆ

เจริญพรขอบคุณผู้มีพระคุณทุก ๆ ท่าน ญาติโยมชาวบ้านในสังกัดวัดตะเคียนที่ ให้ความสนับสนุนปัจจัยสี่และที่สำคัญที่สุดขอเจริญพรขอบคุณ คุณพ่อปุม-คุณแม่เลื่อน ปรากฏมาศ ผู้ให้ชีวิตและความรู้ผู้เป็นครูคนแรก ตลอดถึงญาติพี่น้องทุกคนผู้คอยเป็นกำลังใจและค่าใช้จ่ายในการศึกษาด้วยดีเสมอมา รวมทั้งท่านที่ไม่ได้เอ่ยนามไว้ ณ ที่นี้ คุณความดีทั้งหลายทั้งปวงอันจะพึงเกิดจากวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยขออุทิศถวายเป็นพุทธบูชา และเทวบูชาตลอดทั้งน้อมบูชาสักการะแด่ บิดา-มารดา บุรพาจารย์ และบุพการีชนทุกท่าน ขอให้ทุกท่านจงเป็นผู้มีส่วนแห่งคุณความดีในครั้งนี้โดยทั่วกัน

พระอธิการประทุม จารุวิโส (ปรากฏมาศ)

๔ พฤษภาคม ๒๕๕๕

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	น
สารบัญตาราง	ฉ
สารบัญคำย่อ	ญ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๕
๑.๕ คำจำกัดความศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๐
๑.๘ ประโยชน์ที่จะได้รับ	๑๑
บทที่ ๒ เทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๒
๒.๑ ความเป็นมาของเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๒
๒.๒ ความหมายของคำว่าเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๓
๒.๒.๑ ความหมายของเทวดาในคัมภีร์จุฬินิทเทศ	๑๔
๒.๒.๒ ความหมายของเทวดาในคัมภีร์สัททนีติ	๑๕
๒.๒.๓ ความหมายของเทวดาในพจนานุกรม	๑๕
๒.๒.๔ ความหมายของเทวดาในทัศนะของนักปราชญ์	๑๖
๒.๓ ประเภทของเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๗
๒.๔ อายุของเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท	๒๐

๒.๕	หลักธรรมที่ทำให้มนุษย์เกิดเป็นเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนา เถรวาท	๒๓
๒.๕.๑	ทิวธรรม	๒๓
๒.๕.๒	วัตตบท ๗	๒๔
๒.๕.๓	บุญกิริยาวัตตุ	๒๕
๒.๕.๔	สัมปทา ๕	๒๖
๒.๕.๕	กุศลกรรมบถ ๑๐	๒๗
๒.๖	การอุปบัติของเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท	๒๘
๒.๗	การจุติของเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท	๓๐
๒.๗.๑	การจุติของเทวดาในปาฎิกสูตร	๓๐
๒.๗.๒	การจุติของเทวดาในปัญญาปุพพนิมิตตสูตร	๓๑
๒.๘	สรุป	๓๒

บทที่ ๓	เทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา	๓๓
	เถรวาท	
๓.๑	ความเป็นมาของเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์ พระพุทธศาสนาเถรวาท	๓๓
๓.๒	ความหมายของเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์ พระพุทธศาสนาเถรวาท	๓๘
๓.๓	ประเภทของเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์ พระพุทธศาสนาเถรวาท	๔๑
๓.๔	อายุของเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์ พระพุทธศาสนาเถรวาท	๔๖
๓.๕	หลักธรรมที่ทำให้มนุษย์เกิดเป็นเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท	๔๘
๓.๕.๑	ประพตีกุศลกรรม	๔๘
๓.๕.๒	การบูชาขัณ्ड	๔๙
๓.๕.๓	การประพตีสรรพธรรม	๕๐
๓.๖	การอุปบัติของเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์ พระพุทธศาสนาเถรวาท	๕๑

๔.๓ การจุดของเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์ พระพุทธรศาสนาเถรวาท	๕๓
๓.๘ สรุป	๕๓
บทที่ ๔ เปรียบเทียบเทวดาในทัศนะของพระพุทธรศาสนาเถรวาทกับเทพใน ทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธรศาสนาเถรวาท	๕๕
๔.๑ เปรียบเทียบความเป็นมาของเทวดาในทัศนะของพระพุทธรศาสนาเถรวาท กับเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์	๕๕
๔.๒ เปรียบเทียบความหมายของเทวดาในทัศนะของพระพุทธรศาสนาเถรวาท กับเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์	๕๖
๔.๓ เปรียบเทียบประเภทของเทวดาในทัศนะของพระพุทธรศาสนาเถรวาท กับเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์	๕๗
๔.๔ เปรียบเทียบอายุของเทวดาในทัศนะของพระพุทธรศาสนาเถรวาท กับเทพ ในทัศนะของศาสนาพราหมณ์	๕๗
๔.๕ เปรียบเทียบหลักธรรมที่ทำให้มนุษย์เกิดเป็นเทวดาและเทพ	๕๘
๔.๖ เปรียบเทียบการอุปบัติของเทวดาในทัศนะของพระพุทธรศาสนาเถรวาท กับเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์	๕๙
๔.๗ เปรียบเทียบการจุดของเทวดาในทัศนะของพระพุทธรศาสนาเถรวาทกับเทพ ในทัศนะของศาสนาพราหมณ์	๕๙
๔.๘ สรุป	๖๐
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะจากการวิจัย	๖๒
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๖๒
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๖๕
๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะจากการวิจัยทั่วไป	๖๕
๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป	๖๕
บรรณานุกรม	๖๗
ประวัติผู้วิจัย	๗๓

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
ตารางที่ ๑ แสดงการเปรียบเทียบความเป็นมาของทวดดาและเทพในความเหมือนและความต่าง	๕๖
ตารางที่ ๒ แสดงการเปรียบเทียบความหมายของทวดดาและเทพในความเหมือนและความต่าง	๕๖
ตารางที่ ๓ แสดงการเปรียบเทียบประเภทของทวดดาและเทพในความเหมือนและความต่าง	๕๗
ตารางที่ ๔ แสดงการเปรียบเทียบอายุของทวดดาและเทพในความเหมือนและความต่าง	๕๘
ตารางที่ ๕ แสดงการเปรียบเทียบหลักธรรมที่ทำให้มนุษย์เกิดเป็นทวดดาและเทพ ในความเหมือนและความต่าง	๕๘
ตารางที่ ๖ แสดงการเปรียบเทียบการอุปนิสัยของทวดดาและเทพในความเหมือนและความต่าง	๕๙
ตารางที่ ๗ แสดงการเปรียบเทียบการจุดิจของทวดดาและเทพในความเหมือนและความต่าง	๖๐

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๐๐ และพระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๕ รูปแบบการอ้างอิงจะขึ้นต้นด้วยอักษรย่อชื่อของคัมภีร์แล้วตามด้วย เล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ เช่น วิ.มหา. (บาลี) ๑/๑๕๖/๑๕๑, วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๕๖/๒๑๐. หมายถึง วินัยปิฎก มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม ๑ ข้อ ๑๕๖ หน้า ๑๕๑ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๐๐ และวินัยปิฎกมหาบรรค ภาษาไทย เล่ม ๑ ข้อ ๑๕๖ หน้า ๒๑๐ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๕

พระสูตรต้นปิฎก

ที. ม.	(ไทย) =	สูตรต้นปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาบรรค	(ภาษาไทย)
ที. ปา.	(ไทย) =	สูตรต้นปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกบรรค	(ภาษาไทย)
ม. มุ.	(ไทย) =	สูตรต้นปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มุขปิ่นนาค	(ภาษาไทย)
ม. ม.	(ไทย) =	สูตรต้นปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปิ่นนาค	(ภาษาไทย)
ม. อุ.	(ไทย) =	สูตรต้นปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปิ่นนาค	(ภาษาไทย)
ส. ส.	(ไทย) =	สูตรต้นปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถบรรค	(ภาษาไทย)
ส. นิ.	(ไทย) =	สูตรต้นปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานบรรค	(ภาษาไทย)
ส. ม.	(ไทย) =	สูตรต้นปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาบรรค	(ภาษาไทย)
อง. ดิก.	(ไทย) =	สูตรต้นปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ดิกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง. ปญจก.	(ไทย) =	สูตรต้นปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง. สตุตค.	(ไทย) =	สูตรต้นปิฎก	อังกุตตรนิกาย	สตุตคนิบาต	(ภาษาไทย)
อง. อฎฐก.	(ไทย) =	สูตรต้นปิฎก	อังกุตตรนิกาย	อฎฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง. นวก.	(ไทย) =	สูตรต้นปิฎก	อังกุตตรนิกาย	นวกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ. ธ.	(ไทย) =	สูตรต้นปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ. ขุ.	(ไทย) =	สูตรต้นปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐ	(ภาษาไทย)
ขุ. อิติ.	(ไทย) =	สูตรต้นปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตค	(ภาษาไทย)
ขุ. วิ.	(ไทย) =	สูตรต้นปิฎก	ขุททกนิกาย	วิมานวัตถุ	(ภาษาไทย)
ขุ. ชา.	(ไทย) =	สูตรต้นปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาค	(ภาษาไทย)
ขุ. จุ.	(ไทย) =	สูตรต้นปิฎก	ขุททกนิกาย	จุพนิตเสก	(ภาษาไทย)

ช. พุทฺธ.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก	บุททกนิกาย	พุทธวงศ์	(ภาษาไทย)
		พระอภิธรรมปิฎก			
อภ.วิ.	(ไทย) =	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์		(ภาษาไทย)
		ปกรณ์วิเสส			
วิสุทฺธิ.	(ไทย) =	วิสุทฺธิมคฺคปกรณ์			(ภาษาไทย)
		อรรถกถาพระวินัยปิฎก			
วิ.ม.อ.	(ไทย) =	วินัยปิฎก	สมันตปาสาทิกา	มหาวิภังค์อรรถกถา	(ภาษาไทย)
		อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก			
ที.ม.อ.	(ไทย) =	ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ช.ธ.อ.	(ไทย) =	บุททกนิกาย	ธรรมบทอรรถกถา		(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มนุษย์เรานั้นตั้งแต่อดีตที่ผ่านมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าสิ่งที่มนุษย์ทุกคนตั้งความหวังในการทำบุญสร้างกุศลคุณงามความดี หรือการกระทำความดีต่าง ๆ นั้น ก็เพื่อให้คนได้รับความสุขสบายทั้งในชาตินี้และชาติหน้า หรือเมื่อยามที่ละจากโลกนี้ไปแล้วในพระพุทธศาสนาถือว่าคติคือที่ไปหลังความตายนั้น ไม่สามารถคาดการณ์ หรือเดาไว้ได้ล่วงหน้าว่าเส้นทางของชีวิตหลังความตายนั้นเราจะเลือกเดินไปทางไหนระหว่างตกสู่อบาย กลับมาเป็นมนุษย์อีก หรือจุติไปเกิดเป็นเทวดาสวยสุขบนสวรรค์ชั้นฟ้า ถึงแม้ว่ามนุษย์ไม่อาจคาดการณ์ในภพภูมิ หรือคติที่ไปในภายภาคหน้าได้ แต่มนุษย์สามารถเลือกที่จะกระทำความดีได้อยู่ที่ว่ากรรมที่มนุษย์เรากระทำหรือประกอบนั้นเป็นกรรมฝ่ายไหน ถ้าเป็นฝ่ายกุศลกรรมคือการกระทำที่เป็นฝ่ายดีก็เป็นบุญกุศลคุณงามความดีนั่นเองที่นำพาเราไปสู่สุคติภูมิ หรือภพภูมิที่ดีมีสวรรค์เป็นต้น แต่ในทางตรงกันข้ามถ้ามนุษย์เราประกอบแต่อกุศลกรรมคือการกระทำในทางที่ไม่ดีก็เป็นเหตุให้บาปกรรมเหล่านั้นนำพาเราไปสู่ทุคติภูมิ ภูมิที่ได้รับแต่ความลำบากมีเปรต อสุรกายเหล่านี้เป็นต้น

ภพภูมิหรือคติที่ไปหลังความตายนั้นในทางพระพุทธศาสนาได้มีการแบ่งออกเป็น ๓ ภพภูมิใหญ่ ๆ ประกอบไปด้วย (๑) อบายภูมิ (๒) มนุสสโลก และ (๓) เทวโลก หรือสรวงสวรรค์ และในภพภูมิใหญ่ทั้ง ๓ นั้นก็ยังประกอบไปด้วยลำดับชั้นหรือแดนต่าง ๆ อีกมากมายรวมถึงมีความแตกต่างทั้งในเรื่องของสถานที่ ความเป็นอยู่และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ทั้งนี้สุดแต่แต่การกระทำหรือกรรมที่มนุษย์ได้กระทำไว้ยามที่มีชีวิตอยู่จะนำพาไปสู่ภพภูมิต่าง ๆ เหล่านี้ และในคติทางพระพุทธศาสนาการแบ่งภพภูมิในเทวโลกหรือสรวงสวรรค์นั้นก็ยังได้มีการแบ่งเป็นลำดับชั้นตามความละเอียดประณีตอีกทีหนึ่ง โดยแบ่งเป็นเทวตวรรษกามาจร อยู่บนสวรรค์ชั้นฉกามาจร หรือสวรรค์ที่ยังเกี่ยวข้องกับกาม ประกอบไปด้วยสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา คุสิต นิมมานรดี และปรนิมมิตสวตตี เทวตวรรษรูปาจร หรือรูปพรหม ๑๖ ชั้น เป็นเทวตวรรษที่ยังมีกายทิพย์อยู่ และอรุปรหม ๔ ชั้น เป็นเทวตวรรษที่ไม่มีกายทิพย์ ในชั้นพรหมโลกนี้ไม่ต้องกินอาหาร ไม่มี

^๑ ศรวัณน์ ปริยัติเมธี, เลือกชีวิตหลังความตายได้ด้วยตนเอง, (นนทบุรี : สมาร์ทบุ๊ก, ๒๕๕๑), หน้า ๕๓.

การชั่งแวงทางเพศ แต่อาศัยความสุขจากฉานเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิตภาวะของพรหมนั้น โดยทั่วไปมีรูปร่างเป็นชาย สาเหตุที่ทำให้มาจุติบนพรหมโลกนี้เพราะได้ฝึกสมาธิจนได้ฉานและเมื่อสิ้นชีวิตแล้วก็จะมาสถิต ณ ดินแดนพรหมโลกทันที^๒

จากหลักฐานที่แสดงถึงเรื่องของเทวดาที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกเล่มต่าง ๆ นั้น เป็นส่วนสำคัญต่อความเชื่อของพุทธศาสนิกชนเพราะคติความเชื่อของชาวพุทธส่วนใหญ่เมื่อยามทำบุญก็คือการอธิษฐานให้ได้รับสิ่งที่ดี จนกระทั่งขอให้ได้ไปเกิดในภพภูมิที่ดี มีสวรรค์เป็นต้น การที่ได้ไปเกิดเป็นเทวดาย่อมบนสวรรค์นั้นก็ด้วยผลของการทำบุญสร้างกุศลคุณงามความดีต่าง ๆ ตอนเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์อยู่ในพระพุทธรูปศาสนาเถรวาทนั้น การยอมรับว่าเทวดามีจริง หรือความมีอยู่จริงของเทวดานั้น ไม่เป็นที่กลางแคลงสงสัยของเหล่าพุทธบริษัท เพราะเรื่องราวของเทวดานั้นมีหลักฐานปรากฏอยู่ในที่หลายแห่ง ดังพุทธพจน์ที่ปรากฏในพระบาลีสถิตตันตปิฎกว่า “ภิกษุทั้งหลาย ในหมู่เทพยดานั้นแล เทพยดานับร้อยนับพันเป็นอันมากได้เข้ามาหาเราครั้งเข้ามาหาให้แล้ว ได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งครั้งเทพยดาเหล่านั้นยืนเรียบริ้อยแล้ว ได้กล่าวว่าข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์นับแต่นี้เป็นต้นไป ๕๑ กับพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าวิปัสสี เป็นภษัตริย์โดยพระชาติเสด็จอุบัติในชาติคยิสกุล เป็นโกณฑัญญะ โดย พระโคตม มีพระชนมายุประมาณแปดหมื่นปี พระองค์ได้ตรัสรู้ที่ควงไม้แผลอย”^๓

ดังพุทธพจน์ที่กล่าวมานี้ได้มีการกล่าวยืนยันถึงความมีอยู่ของเทวดา ซึ่งมาจากสวรรค์ชั้นต่าง ๆ เพื่อต้องการเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ และได้มีการกล่าวยืนยันว่าแม้เทวดาก็ระลึกชาติในอดีตได้ และมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธองค์อย่างใกล้ชิด^๔ และนอกจากเทวดาก็มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธองค์เท่านั้น แม้แต่มนุษย์เองก็มีความผูกพันหรือมีความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาเมื่อนานดังที่เป็นความเชื่อของประชาชนทั่วไปที่มีการนับถือรวมถึงการอ้อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตลอดจนถึงเทวดา และภูตผีต่าง ๆ ดังที่เราจะเห็นได้จากคติความเชื่อของคนโบราณที่มีการสร้างศาลพระภูมิเจ้าที่ไว้ตามบ้านเรือน ที่พักอาศัย สถานที่ทำงาน ตลอดจนร้านค้า อาคารต่าง ๆ เพื่อให้เป็นที่พักอาศัยของเทวดา และภูตผีต่าง ๆ ที่ตนเคารพนับถือเพื่อให้ท่านเหล่านั้นพอใจรวมทั้งสามารถปกป้องรักษาให้ผู้ที่เคารพนับถืออยู่ดีมีสุขตามคติความเชื่อของคนในสมัยโบราณ ตลอด

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๐.

^๓ ที.มหา. (ไทย) ๑๐/๕๑/๕๑.

^๔ พระครูวินัยธรสุเทพ อภิฉง โน (ทับทิมเทศ), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเทวดาในพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕).

จนถึงความเชื่อที่ว่า เมื่อมีการสร้างอาคารบ้านเรือน หรือสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ก็จะมีพวกเทวดามาจับจองเป็นที่พักของเหล่าเทวดาเหล่านั้น

สำหรับศาสนาพราหมณ์นั้น ถือเป็นศาสนาธรรมชาติแรกเริ่มเดิมทีกำเนิดมาจากการเชื่อของชาวอารยันที่นับถือบูชากราบไหว้ธรรมชาติ และเชื่อว่ามีเทพเจ้าประจำธรรมชาตินั้น ๆ ต่อมาในสมัยพราหมณ์เกิดคำสอนว่า มีเทพองค์หนึ่งเป็นใหญ่กว่าเทพเจ้าทั้งหลาย เรียกว่า พระเป็นเจ้า หรือ พระพรหม เป็นผู้ที่สร้างโลกรวมทั้งเทพเจ้าทั้งหลายและในสมัยต่อมา ก็มีการเปลี่ยนแปลงความเชื่อถือและลัทธิพิธีมาโดยลำดับทุกระยะจากศตวรรษหนึ่งไปยังศตวรรษหนึ่งกล่าวคือได้ เทวดาใหม่ ๆ มาเพิ่มเติม เช่น พระวิษณุ และพระศิวะ ส่วนเทวดาเก่าในสมัยพระเวท ก็ลดความสำคัญลง เช่นพระอินทร์บางองค์ถูกทอดทิ้ง เช่น พระอัคนีพระวรุณ เป็นต้น ต่อมานักปราชญ์พราหมณ์คนสำคัญ คือ ศังกราจารย์เห็นว่าพราหมณ์จะอยู่ไม่ได้เนื่องจากคนหันไปฟังคำสอนของพระพุทธเจ้ามากขึ้น แม้แต่พราหมณ์เอง ศังกราจารย์จึงไปศึกษาคำสอนของพุทธศาสนา แล้วเอมาดัดแปลงเข้ากับศาสนาพราหมณ์ แล้วแบ่งคำสอนเลียนแบบพุทธว่า ตรีมูรติซึ่งแปลว่ารูปสาม สอนว่า เทพเจ้าที่สำคัญมี ๓ องค์ คือพระพรหม พระวิษณุ และพระศิวะเทพเจ้าทั้ง ๓ องค์นี้ แท้จริงเป็นองค์เดียวกัน แต่แบ่งภาคออกเป็น ๓ องค์ เพื่อทำหน้าที่ ๓ ประการคือ (๑) พระพรหม มีหน้าที่สร้างสรรค์ (๒) พระวิษณุ มีหน้าที่ทำนุบำรุงและ (๓) พระศิวะ มีหน้าที่ทำลาย^๕

อย่างไรก็ตามพระพุทธศาสนาของเรานั้น ถึงแม้จะเป็นศาสนาอเทวนิยม คือไม่เชื่อในพระเจ้าไม่มีเทพเจ้าสูงสุดผู้บันดาลความเป็นไปต่าง ๆ แต่พระพุทธศาสนาก็ยอมรับในความมีอยู่จริงของเทวดา แต่ไม่ใช่เพื่อการอ่อนวอนขอร้องให้ได้ในสิ่งที่ตนประสงค์หรือให้เทวดาเป็นผู้บันดาลให้มนุษย์ได้รับความสุขและพ้นไปจากความทุกข์ทั้งปวง^๖ แต่ศาสนาพุทธมีเพียงพระพุทธเจ้าผู้ทรงหยั่งรู้สัจธรรมและนำความจริงที่พระองค์ทรงค้นพบมาแล้วนั้นมาเผยแพร่ให้กับผู้คนในโลกได้รับทราบ พระพุทธศาสนาถือคำสั่งสอนของพระองค์ ซึ่งเป็นระบบปฏิบัติอันประเสริฐที่จะสามารถนำไปสู่ความดับทุกข์ของมนุษย์ และพระพุทธศาสนาถือว่า เทวดา เป็นขบวนการหนึ่งของสังสารวัฏ แต่เป็นสุคติภพ เป็นสัตว์ที่อยู่ในภพที่ดี อายุยืนยาว และมีอานุภาพมากกว่ามนุษย์ธรรมดา แต่ด้อยกว่าอริยชนในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้น ได้จำแนกเทวดาออกเป็น ๓ ประเภท คือ (๑) สมมติเทพ หมายถึง เทพโดยสมมติ ได้แก่พระราชาเจ้าฟ้ามหากษัตริย์ รวมทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ล้วนจัดเป็นสมมติเทพ (๒) อุบัติเทพ หมายถึง เทวดาชนิดโอปปาติกะผู้ผุดอุบัติบนสวรรค์ชั้นต่ำบ้างสูงบ้างตามบุญกุศลที่ตนได้บำเพ็ญมา ไม่มีพ่อ ไม่มีแม่ โดดเป็นหนุ่มสาวทันที เทพบุตรมีวัย

^๕ โจเซฟแกร์, ศาสนาทั้งหลายนับถืออะไร, แปลโดย ฟีน ดอกบัว, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๔), หน้า ๑๕.

^๖ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๔๖๑.

ประมาณอายุ ๒๐ ปีตลอด เทพธิดามีวัยประมาณอายุ ๑๖ ปีตลอด เทวดาเหล่านี้เคยสร้างสมบุญกุศลเอาไว้เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์หรือสัตว์ บุญกุศลนั้นจึงนำส่งให้อุบัติเป็นอุบัติเหตุ ไม่ต้องนอนในครรภ์มารดาเหมือนมนุษย์หรืออยู่ในฟองไข่เหมือนสัตว์เคี้ยวจางานบางพวก^๑ และ(๓) วิสุทธิเทพ หมายถึงพระอรหันต์ผู้จิตปราศจากกิเลสเครื่องร้อยรัดทั้งปวง มีจิตใจผ่องใสเบิกบาน มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์อยู่เสมอ และยอมเป็นที่พึ่งอันประเสริฐของสรรพสัตว์ทั้งหลาย วิสุทธิเทพนี้มีจิตใจที่สูงกว่าพวกสมมติเทพและอุบัติเหตุเพราะว่าท่านมีคุณธรรมสูงกว่า^๒

ดังนั้น การเปรียบเทียบเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท กับเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทในประเด็นที่เหมือนและต่างกัน เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้อง จึงศึกษาในด้านต่าง ๆ คือ ความหมาย ประเภท อายุ คุณธรรม และหลักธรรม รวมถึงการอุบัติและการจุติของเทวดาเป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกัน และถูกต้องผู้วิจัยจึงสนใจจะนำมาศึกษาเปรียบเทียบให้เห็นในเรื่องนี้ และเป็นการสร้างองค์ความรู้ใหม่ให้แก่ผู้สนใจศึกษาอ่านตำราวิชาการต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาเรื่องเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาเรื่องเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๒.๓ เพื่อเปรียบเทียบเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยไว้ดังนี้

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา มุ่งศึกษาเรื่องเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับเรื่องเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท และเปรียบเทียบเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับเรื่องเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์

^๑ พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวีโร), ภูมิจาลินี, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๒๕), หน้า ๓๑๔.

^๒ บ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๑๕/๓๘๓-๓๘๘.

ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ในด้านความหมาย ประเภท ลักษณะ อายุ คุณธรรม และหลักธรรม รวมถึงการปฏิบัติและการจุดใจของเทวดา เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้อง

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านเอกสาร

สำหรับขอบเขตด้านเอกสารการวิจัย จะศึกษาจากหลักฐานข้อมูลต่อไปนี้

๑) เอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๐๐ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๑๕

๒) เอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ วรรณคดี ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส งานวิจัย ตำราวิชาการ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ และหนังสืออื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๔.๑ ทศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกล่าวถึงเรื่องเทวดาไว้อย่างไร

๑.๔.๒ ทศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทกล่าวถึงเรื่องเทพไว้อย่างไร

๑.๔.๓ เทวดาในทศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท กับเทพในทศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทมีความเหมือนและแตกต่างกันอย่างไร

๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยในเรื่องนี้ ได้มีศัพท์เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย และเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการวิจัย ผู้วิจัยจึงได้ให้คำจำกัดความต่างๆ ไว้ดังนี้

๑.๕.๑ **เทวดา** หมายถึง เทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท ได้แก่ หมู่เทพชาวสวรรค์ เป็นคำรวมที่ใช้เรียกชาวสวรรค์ทั้งเพศชาย และเพศหญิง รวมถึงพรหมทั้งหลายด้วย

๑.๕.๒ **เทพ หรือ เทพเจ้า** หมายถึง พระเจ้าบนสรวงสวรรค์ของศาสนาพราหมณ์ถือว่าเป็นผู้บันดาลสุขทุกข์ให้แก่มนุษย์ และเป็นที่เคารพสักการะของศาสนิก

๑.๕.๓ **การศึกษาเปรียบเทียบ** หมายถึง การเปรียบเทียบเพื่อให้เห็นถึงความเหมือนและความแตกต่างระหว่างเทวดาในทศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับเทพในทศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๕.๔ **พระพุทธศาสนาเถรวาท** หมายถึง พระพุทธศาสนาที่มีหลักฐานสำคัญคือ พระไตรปิฎกในการศึกษา เผยแผ่ และอ้างอิงในการปฏิบัติ ตลอดคำสอนของพระพุทธเจ้าที่รวบรวมไว้ตั้งแต่สมัยพุทธกาล

๑.๕.๕ คัมภีร์พระพุทธศาสนา หมายถึง พระไตรปิฎก อรรถกถา หนังสือวิชาการและเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ที่ได้กล่าวถึงเรื่องเทวดาและเทพในศาสนาพราหมณ์ ที่ได้แต่งและพิมพ์ขึ้นเป็นรูปเล่ม

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่องเปรียบเทียบเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับเทพในศาสนาพราหมณ์ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

๑.๖.๑ พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร) กล่าวว่า อุปัตติเทพหรือเทวดาโดยกำเนิดเกิดในโอปปาติกโยนิเมื่อจะเกิดก็อุบัติขึ้นมาไม่ต้องนอนในครรภ์มารดาเหมือนเช่นมนุษย์หรืออยู่ในฟองไข่เหมือนสัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายอุบัติเกิดขึ้นมีรูปร่างเป็นทิพย์ตั้งอยู่ในวิหังสาเป็นเทพบุตร เทพธิดา^๕

๑.๖.๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงเรื่องเทวดาในหนังสือพุทธธรรมว่า โดยภาวะพื้นฐาน เทวดาทุกประเภทจนถึงพรหมสูงที่สุด ล้วนแล้วแต่เป็นเพื่อนร่วมทุกข์เกิดแก่เจ็บตาย เวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏ แม้ว่าจะมีเทพที่เป็นอริยบุคคลบ้าง ส่วนมากก็เป็นอริยะมาก่อนตั้งแต่ครั้งยังเป็นมนุษย์ แม้ว่าเมื่อเทียบโดยเฉลี่ยตามลำดับฐานะ เทวดาจะเป็นผู้มีคุณธรรมสูงกว่า แต่ก็อยู่ในระดับใกล้เคียงกันจนพุดรวม ๆ ไปได้ว่าเป็นระดับสุดขีดด้วยกัน^๖

๑.๖.๓ พระเทพเวที (ประยูร ปยุตฺโต) ได้กล่าวในหนังสือพุทธธรรมว่า ในทัศนะของพระพุทธศาสนา เทวดามีจริงหรือไม่ และถ้าตอบตามหลักฐานในคัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นต้น โดยถือตามตัวอักษร ก็ต้องมี หลักฐานที่จะยืนยันคำตอบนี้มีอยู่มากมายทั่วไปในคัมภีร์ มนุษย์จำนวนมากตั้งแต่สมัยโบราณจนปัจจุบันมีความเชื่อถือ หรือ ไม่ก็หวั่นเกรงต่ออำนาจของเทวดาพระพุทธศาสนาคล้ายทำในสิ่งเหล่านี้ว่ามีจริง เป็นจริง โดยประกาศอิสรภาพให้แก่มนุษย์ท่ามกลางความมีอยู่ของสิ่งเหล่านี้^๗

๑.๖.๔ แสง จันทร์งาม กล่าวในหนังสือศาสนศาสตร์ว่า การนับถือบูชาต้นไม้ภูเขาโดยเข้าใจว่าใครเคารพบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตั้งใจอะไรรักได้ สิ่งเหล่านี้ล้วนอยู่ในอำนาจของสิ่งที่เรียกว่า “เทพเจ้า” ซึ่งเชื่อว่ามีมากมายหลายพระองค์ตามแต่ความเชื่อของแต่ละชนเผ่าเทพเจ้าบางองค์เชื่อว่า

^๕ พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร, ป.๒.๘), โลกทิปนี, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓๕.

^๖ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, หน้า ๔๖๖.

^๗ พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๔๕๕.

มีความชำนาญพิเศษทางด้านสามารถดลบันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพรรณธัญญาหาร เวลาถึงฤดูกาลทำเกษตรมนุษย์ก็จะบวงสรวงเทพเจ้าองค์นั้นเป็นการเฉพาะเทพเจ้าบางองค์เชื่อว่าถ้าได้บวงสรวงแล้วจะคุ้มครองให้มีชีวิตปลอดภัยเมื่อจะประกอบกิจกรรมใดที่มีความเสี่ยงสูงมนุษย์ก็จะบวงสรวงเทพเจ้าองค์นั้นเครื่องมือในการบวงสรวงประกอบด้วยหลายสิ่งหลายอย่างตามความเชื่อว่าเทพเจ้าจะชอบสิ่งนั้นจนทำให้เกิดการบวงสรวง และสรรเสริญเทพเจ้า^{๑๒}

๑.๖.๕ **สุนทร ฦ รั้งยี** ได้กล่าวในหนังสือปรัชญาอินเดีย ประวัติและลัทธิว่า วิญญาณศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตอยู่ในสิ่งที่ตนนับถือซึ่งสามารถให้คุณและโทษแก่มนุษย์ได้จึงเกิดมีพิธีบูชาเช่นสรวงเพื่อเอาใจวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ไม่ให้ดลบันดาลโทษภัยแก่มนุษย์และเพื่อให้ดลบันดาลแต่คุณความดีแก่มนุษย์จนในที่สุดวิญญาณศักดิ์สิทธิ์นั้นได้รับการยกย่องขึ้นเป็นเทพเจ้าและเชื่อว่าไฟเป็นทูตของเทพเจ้าดังนั้นจึงทำการบูชาเทพเจ้าด้วยการนำเครื่องบูชาทั้งหลายเผาไฟเพราะเชื่อว่า (๑) เทพเจ้าได้สวยแล้ว (๒) ควันไฟที่ลอยขึ้นไปนั้นเป็นสื่อระหว่างเทพเจ้ากับมนุษย์นอกจากนี้ยังมีความเชื่อว่าเทพเจ้าที่ตนเคารพนับถือนั้นสถิตอยู่บนสวรรค์หรือบนยอดเขาสูงเช่นยอดภูเขาคิมาลัย^{๑๓}

๑.๖.๖ **ศรวัดณ์ ปริยัติเมธี** ได้กล่าวในหนังสือเลือกชีวิตหลังความตายได้ด้วยตัวเองว่า ในคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา เทวดา นางฟ้า หมายถึงผู้ที่มีชีวิตและภาวะเป็นทิพย์ มีกายเป็นแสงสว่าง เปล่งรัศมี และสวยสูงในสวรรค์ ชั้นต่าง ๆ อนึ่ง เหล่าเทวดายังมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เทพบุตรส่วนนางฟ้าเรียกว่า เทพธิดาการเกิดเป็นเทวดา หรือนางฟ้านั้น ไม่ต้องผ่านระบบตั้งครรภ์เหมือนมนุษย์ แต่จะจุติกายภาวะเป็นเทวดาเลย ซึ่งเรียกกันว่า โอปปาติกะ คือเกิดโตขึ้นทันที และมีอวัยวะครบสมบูรณ์เหมือนมนุษย์ที่สมบูรณ์ ตามคติความเชื่อกล่าวว่า ถ้าเป็นเทพบุตรก็จะมีรูปร่างโสภณเหมือนมนุษย์ผู้ชายที่มีอายุประมาณ ๒๐ ปี ส่วนที่เป็นเทพธิดาก็จะมีรูปร่างโสภณเหมือนหญิงสาวที่มีอายุประมาณ ๑๖-๑๗ ปี โดยภาวะจะไม่มีแก่ ไม่มี อากาศเจ็บไข้ แต่จะมีรูปโฉมงดงามสามารถคงความเป็นหนุ่มสาวอยู่เช่นนั้นตลอดอายุขัย (สิ้นบุญ) และเมื่ออยากได้อะไรก็เพียงนึกเอาก็มีแล้ว ซึ่งเรียกว่า อัมทิพย์^{๑๔}

^{๑๒} แสง จันทร์งาม, ศาสนศาสตร์ (The Science of Religion), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๓๑), หน้า ๒๗๗.

^{๑๓} สุนทร ฦ รั้งยี, ปรัชญาอินเดียประวัติและลัทธิ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พิพิธวิทยา, ๒๕๒๑), หน้า ๒.

^{๑๔} ศรวัดณ์ ปริยัติเมธี, เลือกชีวิตหลังความตายได้ด้วยตนเอง, หน้า ๑๐๓.

๑.๖.๗ บุญเย็น วอทอง ได้กล่าวในหนังสือ เรื่องเทพเจ้า ความเชื่อเรื่องศาสนาพระเจ้าหลายองค์ในชมพูทวีปและอิทธิพลสืบเนื่องมายังดินแดนสุวรรณภูมิว่า ตริมูรติเทพ เป็นนามรวมที่ใช้เรียกระบบมหาเทพสูงสุด ๓ องค์ หรือตรีจอมเทพของศาสนาพราหมณ์ใหม่ หรือฮินดูที่พวกพราหมณาจารย์ทั้งหลายได้สร้างขึ้นมาเพื่อเบียดขับและแทนที่ตรีจอมเทพรุ่นเก่าที่ได้ศึกษามาแล้วตรีจอมเทพรุ่นใหม่ี่เรียกกันว่าตริมูรติเทพนี้ได้แก่พระพรหม พระวิษณุ และพระศิวะรวมกันเป็นไตรทิพย์สัระณะ หรือตรีเอกานุภาพ ฟังดูคล้ายระบบตรีนิติ ซึ่งเป็นตรีเอกานุภาพของศาสนาคริสต์นิกายออร์ทอดอกซ์ อันหมายถึง พระบิดา พระบุตร และพระจิตที่มีมาภายหลังเมื่ออีกหลายร้อยปีนั่นเอง^{๑๕}

๑.๖.๘ อมรา พงศาพิชญ์ ได้กล่าวว่า ธรรมชาติต่าง ๆ ต้นไม้ภูเขา จอมปลวก เป็นต้น โดยวิญญานเหล่านี้สามารถให้คุณและโทษแก่นมนุษย์ได้จึงต้องมีการเช่นสังเวทรวงสรวงเพื่อเอาอกเอาใจ ไม่ให้วิญญานเหล่านั้นบันดาลภัยพิบัติแก่นมนุษย์และให้ช่วยประทานความสุขสมหวังให้แก่ตน โดยเหตุเชื่อกันเช่นนี้ นั้นเป็นเพราะสมัยโบราณนั้นมนุษย์ยังไม่มีความรู้ถึงเหตุที่มาของเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในธรรมชาติ ดังนั้นเมื่อเกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติต่าง ๆ ขึ้นก็นึกเอาเองว่าเป็นเพราะผีหรือเทพ เทวดา ซึ่งมีอำนาจอยู่เหนือตนเป็นผู้บันดาลจึงเป็นธรรมดาที่มนุษย์จะต้องพยายามหาทางป้องกันภัยเหล่านั้นไม่ให้เกิดขึ้นกับตน โดยการสวดอ้อนวอนต่อเจ้าป่าเจ้าเขา ผีสาวเทพ เทวดาที่ตนเชื่อ^{๑๖}

๑.๖.๙ อุดม รุ่งเรืองศรี กล่าวในหนังสือ เทวดาพระเวทเทพเจ้าในคัมภีร์พระเวทแห่งอารยันว่า มนุษย์ได้ความรู้สึกให้แก่ธรรมชาติ เป็นลักษณะการบูชาธรรมชาติที่มองเห็นลักษณะของเทพเจ้าในพระเวทนี้ถือว่ามีลักษณะรูปร่างเหมือนมนุษย์แต่เนื่องจากการที่เทพเจ้าเหล่านั้นวิวัฒนาการขึ้นมาจากปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ ดังนั้นบ่อยครั้งจะมีการพรรณารูปร่างของเทพเจ้าในแง่ของปรากฏการณ์ว่ามาจากธรรมชาติที่มีตัวตน กล่าวคือเทพเจ้าทั้งหมดที่เกิดขึ้นคงมีลักษณะเป็นเทพเจ้าประจำธรรมชาติ^{๑๗}

^{๑๕} บุญเย็น วอทอง, เทพเจ้าความเชื่อเรื่องศาสนาพระเจ้าหลายองค์และอิทธิพลสืบเนื่องมายังดินแดนสุวรรณภูมิ, (กรุงเทพมหานคร : แม่คำผาง, ๒๕๕๐), หน้า ๗๐.

^{๑๖} อมรา พงศาพิชญ์, วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์ : วิเคราะห์สังคมไทยแนวมนุษยวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๓๘.

^{๑๗} อุดม รุ่งเรืองศรี, เทวดาพระเวทเทพเจ้าในคัมภีร์พระเวทแห่งอารยัน, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๓), หน้า ๒๔.

๑.๖.๑๐ พระครูวินัยธรสุเทพ อภิญาโน (ทับทิมเทศ) ได้วิจัยวิทยานิพนธ์เรื่องการศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท กล่าวว่า ชาวพุทธผู้อยู่ในสภาพแวดล้อมซึ่งนับถือบูชาเทวดามาแต่เดิมแสดงความเชื่อเพื่อเกื้อกูลแก่เทวดาตามหลักของพระพุทธศาสนา และควรทำพิธีกรรมแก่เทวดา ตามหลักเทวดาพิธี คือการทำบุญอุทิศให้เทวดาตามที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้^{๑๘}

๑.๖.๑๑ พระมหาสมศักดิ์ สุวณฺณรตโน (สุวรรณรัตน์) ได้วิจัยวิทยานิพนธ์เรื่องความคิดเรื่องเทวดาในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท กล่าวว่า ผู้จะเป็นเทวดาต้องมีจิตเป็นมหากุศลรูปาวจรกุศล อรูปาวจรกุศล และการบรรลุนิพพานเป็นกำลังส่งผลให้ได้เป็นเทวดาในภพนั้น ๆ เทวดามีภพภูมิห่างจากมนุษย์โลกมากตามลำดับชั้น มนุษย์ควรเอาอย่างเทวดาในฐานะผู้ประสบความสำเร็จในชีวิตมาก่อน พระพุทธศาสนาสอนให้รู้จักการเข้าถึงภพภูมินั้น ๆ และนอกจากนั้นยังสอนให้พัฒนาตนไปสู่การบรรลุนิพพานเพราะเทวดายังอยู่ในภพภูมิที่ยังไม่พ้นทุกข์คือการเกิดแก่เจ็บตาย^{๑๙}

๑.๖.๑๒ พระมหาพิสิฐ วิสิฏฐปญฺโญ (สืบนิสัย) ได้วิจัยวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในเทวดาสังยุต กล่าวว่า มนุษย์มักมีความเชื่อว่า เทวดาเป็นผู้วิเศษ มีฤทธิ์มีอำนาจ อยู่บนสรวงสวรรค์ เหาะเหินเดินอากาศ บันดาลคุณหรือโทษได้จึงพากันเคารพสักการบูชาจนวิวัฒนาการไปสู่การกำเนิดลัทธิ หรือศาสนาเทวนิยมที่สอนให้เคารพนับถือเทพเจ้าว่าเป็นผู้มีอำนาจสูงสุด และเป็นผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของมนุษย์ศาสนาในโลกโดยทั่วไปจึงให้ความสำคัญกับเทพเจ้าในฐานะเป็นสิ่งสูงสุด สำหรับพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาอเทวนิยมที่สอนให้มนุษย์เชื่อมั่นในศักยภาพของมนุษย์โดยยึดถือหลักธรรมเป็นสิ่งสูงสุด ศรัทธาพระพุทธศาสนามีเป้าหมายเพื่อนำไปสู่การหยั่งรู้สังขาร และการหยั่งรู้สังขารก็จะนำไปสู่การพ้นทุกข์^{๒๐}

๑.๖.๑๓ พระมหาประหยัด ปญฺญาวโร ทำวิจัยเรื่องจริยธรรมที่ปรากฏในลัทธิลออน กล่าวถึงเรื่องสวรรค์ตามความเข้าใจของสามัญชนทั้งหลายหมายถึงสถานที่ที่คนทำความดีแล้วจะต้องไปเกิดในภพภูมิต่อไปหลังจากตายในพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังสารวัฏ

^{๑๘} พระครูวินัยธรสุเทพ อภิญาโน (ทับทิมเทศ), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕).

^{๑๙} พระมหาสมศักดิ์ สุวณฺณรตโน (สุวรรณรัตน์), “ความเชื่อเรื่องเทวดาในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒).

^{๒๐} พระมหาพิสิฐ วิสิฏฐปญฺโญ (สืบนิสัย), “การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในเทวดาสังยุต”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

เช่นเดียวกับนรกเพราะสัตว์โลกที่ยังมีกิเลสก็ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏนี้ทำดีเมื่อตายไปย่อมเกิดในสวรรค์พอทำชั่วในแดนสวรรค์ตายไปก็เกิดในแดนมนุษย์หรือนรก^{๒๑}

๑.๖.๑๔ พระมหาหนึ่งฤทัย นิพุกโย กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่องการศึกษาเชิงวิเคราะห์ เรื่องคุณธรรมของท้าวสักกะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทว่า เทพสำคัญของคัมภีร์ของอินเดียมาแต่โบราณซึ่งชาวอารยันโบราณนับถือเทพต่าง ๆ มากมายหลายองค์ในยุคแรกพระอินทร์เป็นที่รู้จักกันดีและมีคนนับถือมากเป็นเทพที่เด่นที่สุดในคัมภีร์ฤคเวทเพราะพระอินทร์เป็นเทพแห่งพายุฝนผู้ทำลายล้างอสูรแห่งความแห้งแล้งและความมืดแล้วบันดาลให้ฝนตกทรงเป็นเทพนักรบที่นำชาวอารยันรบชนะพวกอื่น ๆ อันเป็นชาวพื้นเมืองเดิมของอินเดียสมัยต่อมาจากสมัยพระเวทยังคงกล่าวถึงพระอินทร์ทั้งในแง่ความสำคัญทางศาสนาและการเกี่ยวข้องกับเทพองค์อื่น ๆ ตลอดจนเรื่องราวเกี่ยวกับวีรบุรุษและสตรีในวรรณคดีเรื่องต่างๆด้วยเพียงแต่ในสมัยต่อมาเมื่อเกิดความนับถือเทพสูงสุด ๓ องค์คือพระวิษณุพระศิวะและพระพรหมแล้วความสำคัญของพระอินทร์ก็ลดลงไปกลายเป็นเทพชั้นรองลงมา^{๒๒}

สรุปจากการศึกษาหนังสือ และงานวิจัยแล้วได้ความว่า เทวดา นั้น มีอิทธิพลต่อความเชื่อ ซึ่งสามารถคลบบันดาลให้มนุษย์ได้ทุกอย่างตามความปรารถนา เพราะเนื่องจากถือว่า เทวดาเป็นเทพเจ้าชั้นสูง จึงสร้างความสุขให้กับมนุษย์ได้อย่างแท้จริง

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาค้นคว้าจากเอกสารต่าง ๆ ดังนี้

๑.๗.๑ ศึกษาจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๐๐ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๕ รวมทั้ง

๑.๗.๒ ศึกษาจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ ใต้แก่ ใต้แก่ อรรถกถา ฎีกา อรรถกถา ปกรณ์วิเสส งานวิจัย ตำราวิชาการ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ และหนังสืออื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้

^{๒๑} พระมหาประหยัด ปญญาโร, “จริยธรรมที่ปรากฏในลัทธิลอน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒).

^{๒๒} พระมหาหนึ่งฤทัย นิพุกโย, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องคุณธรรมของท้าวสักกะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

๑.๗.๓ ศึกษาจากเอกสาร หนังสือ ตำรา เอกสารเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์ จากนักปราชญ์ผู้มีความเชี่ยวชาญได้จัดพิมพ์ไว้ที่มีความเกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้

๑.๗.๔ วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิ

๑.๗.๕ สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

๑.๗.๖ เสนอผลการวิจัยโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

๑.๘ ประโยชน์ที่จะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบถึงเรื่องของเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๒ ทำให้ทราบถึงเรื่องของเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๓ ทำให้ทราบถึงความเหมือนและต่างกันระหว่างเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

บทที่ ๒

เทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท

การศึกษาในบทที่ ๒ ซึ่งมีประเด็นที่จะศึกษาเกี่ยวกับเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาทั้งหมด ๖ หัวข้อคือ (๑) ความเป็นมาของเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) ความหมาย (๓) ประเภท (๔) อายุ (๕) หลักธรรม และ (๖) การอุปถัมภ์และการจูดังต่อไปนี้

๒.๑ ความเป็นมาของเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท

พุทธศาสนิกชนนั้นมีการยอมรับนับถือเรื่องเทวดาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาช้านาน โดยส่วนใหญ่มีความเชื่อว่าเทวดานั้นเกิดจากวิญญาณของผู้ที่ตายไปแล้ว ได้ไปเกิดในภพภูมิที่ดี มีสวรรค์เป็นต้น มนุษย์มีการอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเป็นสังคม อาศัยอยู่บนโลกใบนี้ มีความเชื่อมีแนวความคิดความเคยชิน ถ้ายกอดกันเป็นความรู้สึกรักให้กันและกัน จนกลายมาเป็นประเพณี สืบทอดกันต่อมามนุษย์ทุกคนมีสัญชาตญาณในการกลัวภัย อันตรายที่จะเกิดแก่ตนเอง ทรัพย์สินของตน เมื่อมีภัยอันตรายอันน่าสะพรึงกลัวเกิดขึ้น จึงเกิดมีความสะทกสะท้านลงใจเพื่อความปลอดภัยในชีวิต เป็นเหตุให้เกิดความเชื่อผีศาจ นางไม้ เทวดา มีการบูชา อ้อนวอนเพื่อหวังให้ป้องกันรักษา ให้เกิดความปลอดภัยการอ้อนวอนบูชาเจ้าป่าเจ้าเขา ซึ่งเชื่อกันว่า มีเทวดาอยู่ทั่วไป^๑

สาเหตุอีกประการหนึ่งที่พุทธศาสนิกชนทั่วไปเข้าใจกันนั้นก็คือสาเหตุที่ทำให้ได้ไปเกิดเป็นเทวดาอยู่บนสวรรค์ก็คือ การทำบุญกุศลคุณงามความดีต่าง ๆ ที่ได้กระทำให้ไปเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ และหลังจากที่ละจากโลกนี้ไปก็เป็นเหตุให้ได้รับผลตอบแทนในการทำความดีก็คือการได้ไปเกิดเป็นเทวดาอยู่บนสวรรค์นั่นเอง การเกิดเป็นเทวดามีพื้นฐานมาจากมนุษย์ด้วยว่าโลกมนุษย์อยู่ระหว่างกลาง เป็นประจวบเหมาะทางผ่านหมุนเวียนกันไปมาทั้งของชาวสวรรค์และชาวอบาย เป็นแหล่งที่สัตว์โลกทุกชนิดมาทำกรรม เป็นที่คนชั่วมาสร้างตัวให้เป็นคนดีเตรียมไปสวรรค์ หรือคนดีมาสุ่มตัวให้เป็นคนชั่วเตรียมไปนรก^๒ โลกมนุษย์จึงเป็นสถานที่ให้มนุษย์ได้พัฒนาร่างกายและจิตใจอันเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่ประกอบด้วยศีลธรรมอันดีงาม เมื่อปฏิบัติได้แล้วก็มีพลังความดีหนุนนำให้ไปเกิดเป็นเทวดา มีความสุขอยู่ในสวรรค์ แต่พอหมดอายุสิ้นบุญก็กลับมา

^๑ พระอริยานุวัตร เขมาจารีเถระ, *คติความเชื่อของชาวอีสาน*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๕.

^๒ พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต), *พุทธธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๓), หน้า ๔๖๗.

เกิดเป็นมนุษย์ กลับไปกลับมาจนกว่าจะวิมุตติจิตหลุดพ้นจากกิเลสเข้าสู่พระนิพพานเพราะมนุษย์
นั้นมีโอกาสที่จะในการเลือกทางเดินหลังความตายได้ด้วยตนเอง สามารถไปเกิดในภพภูมิที่ดีได้หา
กว่าได้กระทำความดีไว้ดังพุทธคำรัสว่า

กายสุจริต วชิสุจริต มโนสุจริต เรากล่าวว่าเป็นกิจควรทำโดยส่วนเดียว
อานิสงส์อย่างนี้ อันผู้นั้นพึงหวังได้คือ แม้นกก็ดิยตนไม่ได้ ผู้รู้ใคร่ครวญ
แล้วย่อมสรรเสริญ กิตติศัพท์อันดีงามย่อมขจรไป ไม่หลงทำกาละ เมื่อตายไป
ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์^๓

เทวดาที่เรารู้จักและเข้าใจว่าท่านเหล่านั้นมีอำนาจพิเศษต่าง ๆ ก็มีรากฐานมาจากมนุษย์
คือผู้ที่สมัยเป็นมนุษย์หรือสัตว์ ได้บำเพ็ญคุณงามความดีให้ท่านทำบุญ หรือรำลึกได้ในกุศลกรรม
อยู่เสมอ เช่นเป็นสัตว์ดิรัจฉานก็สักแต่ว่าเป็นสัตว์เพราะเสกกรรม แต่นิสัยใจคอยังพอรำลึกถึงความ
ดีบุญกุศลอยู่ได้บ้าง ไม่ว่าจะเป็นคนเชื้อชาติศาสนาไหนหรือสัตว์ประเภทใด เมื่อตายลงไปก็จะมา
บังเกิดเป็นเทวดาทันทีด้วยพลังแห่งคุณงามความดีที่กระทำไว้ คุณงามความดีนั้นนั่นเองเป็น
ทิพยนิมิตความสุขสบายเปลิดเปล็นเจริญใจให้เทวดาเสวยทิพย์กามารมณ์อยู่ทุกเมื่อ^๔ เป็นสิ่งที่ได้
แสดงให้เห็นว่าเพราะบุญกุศลคุณงามความดีนี้เองที่เป็นเหตุให้คนธรรมดาสามัญได้ไปเกิดเป็น
เทวดาอยู่บนสวรรค์ดังพุทธคำรัสว่า “สัตว์ทั้งปวงจักตาย เพราะชีวิตมีความตายเป็นที่สุด สัตว์
ทั้งหลายจักไปตามกรรม เข้าถึงผลบุญและบาป คือผู้ทำบาปจักไปนรก ส่วนผู้ทำบุญจักไปสวรรค์”^๕

ดังนั้น สรุปความได้ว่า ความเป็นมาของการเกิดเป็นเทวดาในทัศนะของ
พระพุทธศาสนานั้น เกิดขึ้นจากความเป็นมนุษย์ เมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่แล้ว ได้กระทำความดีที่เป็นกุศล
เป็นเหตุให้เมื่อละจากโลกมนุษย์ไปแล้ว ได้บังเกิดเป็นเทวดาในโลกสวรรค์

๒.๒ ความหมายของคำว่าเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท

คำว่า เทวดา มาจากศัพท์เดิมว่า การเล่น บูชา^๖ อภิธานป์ทีปิกาสูจิ วิเคราะห์ว่า
“ทิพุนฺติ กิพฺนฺติ วุฑฺธิ คจฺจนฺติ โลกา อนฺนํ นํ เตโว” ที่ได้ชื่อว่า เทวะ คือเทพ หรือเทวดา เพราะ
อรรถว่า เล่น รื่นเริง คือ ย่อมไปสู่ความเจริญจากโลกนี้”^๗

^๓ อ.จ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๘/๓๑.

^๔ บัญช บงกช, ตายเป็นอย่างนี้เอง, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ อนิเมทกรุ๊ป จำกัด, (ม.ป.ป.),
หน้า ๘๖.

^๕ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓๓/๑๖๖.

^๖ กรมวิชาการ, ศักดิ์สุต-ไทย-อังกฤษ อภิธาน, (พระนคร : คุรุสภา, ๒๕๑๑), หน้า ๕๖๖.

คัมภีร์จักรวาลที่ปณีได้ระบุไว้ว่า “เทวดาคือผู้ที่มีอานุภาพพิเศษ มีความสว่างไสว สามารถดำเนินไปในอากาศได้ เป็นผู้รู้เรื่องด้วยอนุภาพแห่งบุญที่กระทำไว้ จะไปในที่ใดก็ถึงตาม มีความโดดเด่น จะปรารถนาสิ่งใดก็ได้สมความปรารถนาทุกประการ ...”^๘

นอกจากนั้นความหมายของเทวดา มีในคัมภีร์จุฬินทเทศ คัมภีร์สัททนีติ คัมภีร์จักรวาล ที่ปณีพจนานุกรมต่าง ๆ และความหมายของนักปราชญ์ ดังนี้

๒.๒.๑ ความหมายของเทวดาในคัมภีร์จุฬินทเทศ

ความหมายของเทวดาในพระพุทธศาสนามีปรากฏคัมภีร์จุฬินทเทศ คำว่า เทวดา เป็นคำที่แปลมาจากคำว่า เทว หรือเทวดา และ เทวดา ในคัมภีร์พระไตรปิฎกได้ระบุเอาไว้ว่า อะไรก็ตามที่มนุษย์นับถือ จัดเป็นเทวดาได้ ดังข้อความในคัมภีร์จุฬินทเทศได้แสดงความหมายของเทวดานี้ ไว้ว่า

อาชีวก เป็นเทวดาของอาชีวกสาวก นิครนถ์ เป็นเทวดาของพวกนิครนถ์สาวก ชฎิล เป็นเทวดาของพวกชฎิลสาวก ปริพาชก เป็นเทวดาของพวกปริพาชกสาวก ดาบส เป็นเทวดาของพวกประพตอิศสพรต โค เป็นเทวดาของพวกประพตโคพรต สุนัข เป็นเทวดาของพวกประพตติกุกรพรต กา เป็นเทวดาของพวกประพตติกากพรต ไฟ เป็นเทวดาของพวกประพตติอัคคิพรต พวกเทพ เป็นเทวดาของพวกประพตติเทพพรต ทิศทั้งหลาย เป็นเทวดาของพวกประพตติทิศพรต พระทักษิณยผู้สมควรแก่ไทยธรรมของชนเหล่าใดก็เป็นเทวดาของชนเหล่านั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า กษัตริย์ พราหมณ์ เทวดาทั้งหลาย^๙

จะเห็นได้ว่า ความหมายของการเป็นเทวดานั้นจะขึ้นอยู่กับการนับถือของมนุษย์ ในการปรารถนาให้เป็นไปตามความต้องการซึ่งในคัมภีร์จุฬินทเทศนี้นั้นได้แสดงให้เห็นว่า การที่จะเป็นเทวดานั้นไม่มีการเจาะจงเพียงอย่างเดียวอย่างหนึ่งหากแต่ขึ้นอยู่กับความพอใจที่ปรารถนาจะให้ เป็นไปตามความเชื่อและการนับถือของมนุษย์

^๘ ต. นาคะประทีป, บาลี อภิธานปุ่ปทีปกาศและสูจิ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไท, ๒๔๖๗), หน้า ๕๒๓.

^๙ กรมศิลปากร, จักรวาลที่ปณี, (กรุงเทพมหานคร : เนททัตต์เอ็กเพรสศึกษาการพิมพ์, ๒๕ ๒๓), หน้า ๑๓๑-๑๓๒ .

^{๑๐} พุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๒๐/๔๒ .

๒.๒.๒ ความหมายของเทวดาในคัมภีร์สัตถนิตี

ความหมายของ เทวดา ในพระพุทธศาสนามีในปรากฏคัมภีร์ สัตถนิตีชาตุมาลาบาลี มหาไวยากรณ์ซึ่งได้แสดงความหมายของ เทวดา ไว้ว่า

“ทิพพุนฺติ กามคุณฉานาภิญญาจิตตสุตฺตริยาทีหิ ทิพฺพุนฺติ” ผู้ผลิตเพลินด้วย กามคุณ ฉาน อภิญญา และความเป็นใหญ่ในจิต ชื่อว่า เทวดา เตสุ วา วิหรนฺตึติ เทวา อีกนัยหนึ่ง ผู้อยู่ในกามคุณเป็นต้นนั้น ชื่อว่า เทวดา” ทิพพุนฺติ ยถาภิลลิต วิสย อปฺปฎิฆาเตน คจฺจนฺตึติ เทวา” อีกนัยหนึ่ง ผู้ไปสู่อารมณ์ตั้งปรารถนาโดยไม่มีสิ่งใดขัดขวาง ชื่อว่า เทวดา“ทิพพุนฺติ ยถิจฺจิต นิปฺผาเทน สกฺโกณตึติ เทวา” อีกนัยหนึ่ง ผู้สามารถในการยังสิ่งที่ตนต้องการให้สำเร็จชื่อว่า เทวดา” อถวา ตต พยสนนิตฺตฺถรณตฺตฺติเกหิ สรณฺ ปฺรายนฺนฺติ เทวณิยา อภิตฺตฺวณิยาติ” เทวา อีกนัยหนึ่ง ผู้ควรยกย่องว่าเป็นที่พึ่งที่อาศัยของผู้ปรารถนาจะพ้นจากวิบัติ นั้น ๆ ชื่อว่า เทวดา โสภา วิเสสโยเคน กมนิยาติ วา เทวา อีกนัยหนึ่ง ผู้ควรปรารถนาโดยประกอบด้วยความงามเป็นพิเศษ ชื่อว่า เทวดา^{๑๑}

จะเห็นได้ว่าในคัมภีร์สัตถนิตีชาตุมาลาบาลีมหาไวยากรณ์นั้น ก็ได้ให้ความหมายซึ่งมีความแตกต่างกันไปตามความเชื่อและความปรารถนาด้วยเช่นกัน เทวดานั้น ได้มีการกล่าวถึงในลักษณะต่างๆ ด้วยกัน ส่วนที่จะยึดถือก็หมายเอาตามความปรารถนาของตน

๒.๒.๓ ความหมายของเทวดาในพจนานุกรม

ความหมายของเทวดานอกจากจะปรากฏตามคัมภีร์ต่างๆ ทางพระพุทธศาสนาแล้ว ก็ยังมีปรากฏให้เห็นในหนังสือพจนานุกรมต่าง ๆ ซึ่งได้กล่าวไว้ดังนี้

(ก) ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้แสดงความหมายของ เทวดาไว้ว่า “ได้แก่พวกชาวสวรรค์ ผู้มีตาทิพย์ หูทิพย์ และอาหารทิพย์”^{๑๒}

(ข) ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ให้ความหมายของเทวดา ไว้ว่า “ได้แก่หมู่เทพชาวสวรรค์ เป็นคำรวมเรียกชาวสวรรค์ ทั้งเพศชายและเพศหญิง”^{๑๓}

^{๑๑} พระอัครกวีสังเคราะห์, สัตถนิตีชาตุมาลา คัมภีร์หลักบาลีไวยากรณ์, (กรุงเทพมหานคร :ไทยราชวัน การพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๕๗๘.

^{๑๒} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๕๔๐.

จะเห็นว่าความหมายของ เทวดา ในพจนานุกรมต่าง ๆ นั้น ได้กล่าวถึงความพิเศษที่มีในตนเหนือกว่ามนุษย์ทั่วไปจะพึงมี ซึ่งมีกรกล่าวในลักษณะของเพศและคุณสมบัติตลอดทั้งความความอัศจรรย์ของเทวดาได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

๒.๒.๔ ความหมายของเทวดาในทัศนะของนักปราชญ์

ในทัศนะของนักปราชญ์นั้นได้แสดงความหมายของเทวดาในมุมมองต่าง ๆ ไว้ดังนี้
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวไว้ในเรื่องเหนือสามัญวิสัยอิทธิปาฏิหาริย์ เทวดาว่า “คำว่า เทวดา หรือ เทพ ใช้คลุมถึงพรหมทั้งหลายด้วย โดยแบ่งเป็นเทวดาชั้นกามาวจร (ผู้ยังเกี่ยวข้องกับกาม บางทีเรียกว่า ฉกามาพรสวรรค์ หรือสวรรค์ชั้นที่ยังเกี่ยวข้องกับกาม ๖ ชั้น คือจาตุมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี และปรินิมิตตสวรรค์) ต่อจากนั้น ก็มีเทพชั้น รูปาวจร (รูปพรหม) ๖ ชั้น และสูงสุดมีเทพชั้นอรุปาวจร (อรุปรหม) ๔ ชั้น”^{๑๒}

ศรวัดน์ ปริยัติเมธี ได้กล่าวในหนังสือเลือกชีวิตหลังความตายได้ด้วยตัวเองว่าในคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา เทวดา นางฟ้า หมายถึงผู้ที่มีชีวิตและภาวะเป็นทิพย์ มีกายเป็นแสงสว่าง เปล่งรัศมี และเสวยสุขในสวรรค์ ชั้นต่าง ๆ อนึ่ง เหล่าเทวดายังมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เทพบุตรส่วนนางฟ้าเรียกว่า เทพธิดาการเกิดเป็นเทวดา หรือนางฟ้านั้น ไม่ต้องผ่านระบบตั้งครรภ์เหมือนมนุษย์ แต่จะจุติกายภาวะเป็นเทวดาเลย ซึ่งเรียกกันว่า โอปปาติกะ คือเกิดโตขึ้นทันที และมีอวัยวะครบสมบูรณ์เหมือนมนุษย์ที่สมบูรณ์ ตามคติความเชื่อกล่าวว่า ถ้าเป็นเทพบุตรก็จะมีรูปร่างโสภณเหมือนมนุษย์ผู้ชายที่มีอายุประมาณ ๒๐ ปี ส่วนที่เป็นเทพธิดาก็จะมีรูปร่างโสภณเหมือนหญิงสาวที่มีอายุประมาณ ๑๖-๑๗ ปี โดยภาวะจะไม่มีการแก่ ไม่มี อาการเจ็บไข้ แต่จะมีรูปโฉมงดงามสามารถคงความเป็นหนุ่มสาวอยู่เช่นนั้นตลอดอายุขัย (สั้นบุญ) และเมื่ออยากได้อะไรก็เพียงนึกเอาก็อ้อมแล้ว ซึ่งเรียกว่า อ้อมทิพย์^{๑๓}

ดังนั้น สรุปความได้ว่า เทวดา หมายถึง ผู้ที่มีชีวิตและภาวะเป็นทิพย์ มีกายเป็นแสงสว่าง เปล่งรัศมี และเสวยสุขในสวรรค์ ชั้นต่าง ๆ ไม่มีอาการเจ็บไข้ แต่จะมีรูปโฉมงดงาม สามารถคงความเป็นหนุ่มสาวอยู่เช่นนั้นตลอดอายุขัยของเทวดาทั้งหลาย

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : เอส.อาร์. ฟรินดิง แมส โปรดักส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๑ .

^{๑๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), เรื่องเหนือสามัญวิสัยอิทธิปาฏิหาริย์เทวดา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๘), หน้า ๔๗-๔๘.

^{๑๔} ศรวัดน์ ปริยัติเมธี, เลือกชีวิตหลังความตายได้ด้วยตนเอง, หน้า ๑๐๓.

๒.๓ ประเภทของเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น การจำแนกประเภทของเทวดาได้มีการแบ่งออกเป็น ๓ ประเภทใหญ่ คือ

๑. สมมติเทพ หมายถึง เทวดาโดยสมมติ ได้แก่ พระราชา เจ้าฟ้ามหากษัตริย์ พระเจ้าจักรพรรดิ ผู้ปกครองประเทศ รวมทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ ล้วนจัดเป็นสมมติเทพดังข้อความในอัครัญญสูตรได้กล่าวถึงวาระทั้ง ๔ ตามลำดับของการอุบัติเอาไว้คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ศูทร เมื่อนำเอาวาระทั้ง ๔ มาวางเป็นหลักเช่นนี้จึงทำให้เห็นความหมายของสมมติเทพได้กว้างออกไป กล่าวคือ พระมหากษัตริย์ พระราชา และพระราชวงศ์ใกล้ชิดจัดเป็นสมมติเทพ ถือเป็นเทวดาโดยสมมติ พระราชาตามรูปศัพท์หมายถึงผู้ยังชนให้อิ่มใจหรือทำให้คนอื่นมีความสุข และความหมายที่รู้จักกันโดยทั่วไปก็คือเป็นพระเจ้าแผ่นดินซึ่งมีหน้าที่ปกครองประเทศ ช่วยขจัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ประชาชน นำความชื่นมื่นมาให้แก่ประชาชนด้วยน้ำพระทัยคือพระเมตตาธรรม จะเห็นได้ว่าตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน พระราชาเป็นศรีสง่าของแว่นแคว้น มีความสำคัญต่อหมู่มชนเป็นอย่างยิ่ง ดังข้อความว่า วาเสฏฐะและภารทวาชะ เพราะเหตุที่สัตว์นั้นอันมหาชนสมมติ (แต่งตั้ง) ฉะนั้น คำแรกว่า มหาสมมติ มหาสมมติ จึงเกิดขึ้น เพราะเหตุที่สัตว์นั้นเป็นใหญ่แห่งที่นาทั้งหลาย ฉะนั้น คำที่ ๒ ว่า กษัตริย์ กษัตริย์ จึงเกิดขึ้น เพราะเหตุที่สัตว์นั้นให้ชนเหล่าอื่นยินดีโดยชอบธรรม ฉะนั้น คำที่ ๓ ว่า ราชา ราชา จึงเกิดขึ้น ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ จึงได้เกิดมีเวดวงกษัตริย์นั้นขึ้นแก่สัตว์เหล่านั้นเท่านั้น ไม่มีแก่สัตว์เหล่านั้น มีแก่สัตว์พวกเดียวกันเท่านั้น ไม่มีแก่สัตว์ที่มีใจพวกเดียวกัน มีโดยธรรมเท่านั้น ไม่ใช่โดยอธรรม ตามคำโบราณที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีว่าด้วยต้นกำเนิดของโลกก็ธรรมเท่านั้น ประเสริฐที่สุดในหมู่มชนทั้งในโลกนี้และโลกหน้า^{๑๕}

๒. อุปัตติเทพ หมายถึง เทวดาชนิดโอปปาติกะผู้ผุดอุบัติบนสวรรค์ชั้นต่ำบ้างสูงบ้าง ตามบุญกุศลที่ตนได้บำเพ็ญมา ไม่มีพ่อ ไม่มีแม่ โต้เป็นหนุ่มสาวทันที เทพบุตรมีวัยประมาณอายุ ๒๐ ปี เทพธิดามีวัยประมาณอายุ ๑๖ ปีตลอด เทวดาเหล่านี้เคยสร้างสมบุญกุศลเอาไว้เมื่อครั้งเป็นมนุษย์หรือสัตว์ บุญกุศลนั้นจึงนำส่งให้อุบัติเป็นอุปติเทพ ไม่ต้องนอนในครรภ์มารดาเหมือนมนุษย์หรืออยู่ในฟองไข่เหมือนสัตว์ดิรัจฉานบางพวกเทวดาโดยกำเนิด เกิดในโอปปาติกโยนิ เมื่อจะเกิดก็อุบัติขึ้นมา ไม่ต้องนอนในครรภ์มารดาเหมือนเช่นมนุษย์หรืออยู่ในฟองไข่เหมือนสัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายการหมั่นเวียนอยู่เช่นนี้ทำให้วงจรแห่งชีวิตดำเนินไปไม่ขาดสาย สัตว์ผู้ยังมีกิเลสตายแล้วก็เกิดใหม่ แม้เป็นเทวดาก็ต้องมีการเกิดเช่นเดียวกับเหล่าสัตว์ในภพอื่น

^{๑๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๑/๕๖-๕๗.

ผู้ที่เกิดเป็นเทวดาก็คือมนุษย์ทั้งหลายรวมถึงสัตว์เหล่าอื่นที่ได้ทำกุศลกรรมไว้ เมื่อตายลงบุญ กุศลก็จะเป็นพลังส่งให้ไปเกิดเป็นเทวดา มีสถานที่อยู่คือ เทวโลกบ้าง พรหมโลกบ้าง เรียกว่าอุปบัติเทเพ เป็นเทวดาโดยกำเนิด เกิดผุดขึ้น เป็นชีวิตที่ละเอียด ไม่มีน้ำหนัก ไร้นาถ ไม่กินที่ แบบหรือชนิดของการเกิดเป็นเทวดานั้นมีหลักฐานปรากฏในทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค ได้แสดงถึง โยนิ คือ เหตุกำเนิด ๔ เอาไว้ ดังนี้ ๑) อัมพชโยนิ กำเนิดของสัตว์ที่เกิดในไข่ ๒) ชลาพุชโยนิ กำเนิดของสัตว์ที่เกิดในครรภ์ ๓) สังเสทชโยนิ กำเนิดของสัตว์ที่เกิดมาในถ้ำโคล ๔) โอปปติกโยนิ กำเนิดของสัตว์ที่ผุดขึ้น^{๑๖} การอุบัติเกิดขึ้นมีรูปร่างเป็นทิพย์ ตั้งอยู่ในวัยหนุ่มสาว เป็นเทพบุตร เทพีธิดา^{๑๗} มีความเป็นอยู่สุขสบายในสวรรค์เป็น แคนอันแสนดีเลิศล้ำด้วยกามคุณทั้ง ๕ คือโลกของเทวดา ตามปกติหมายถึงกามาจรสวรรค์ (สวรรค์ที่ยังเกี่ยวข้องกับเรื่องกาม) มี ๖ ชั้นคือจาตุมมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา कुสิต นิมมานรติ ปรนิมมิตตวตตี^{๑๘} ส่วนสวรรค์ตามความเข้าใจของสามัญชนทั้งหลาย หมายถึง สถานที่ที่คนทำความดีแล้วจะต้องไปเกิดในภพภูมิ ต่อไปหลังจากตายในพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังสารวัฏเช่นเดียวกับนรก เพราะสัตว์โลกที่ยังมีกิเลสก็จะต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏนี้ ทำดีเมื่อตายไปย่อมเกิดในสวรรค์ พอทำชั่วในแดนสวรรค์ตายไปก็เกิดในแดนมนุษย์หรือนรก^{๑๙} แยกประเภทออกตามสถานที่อยู่ เป็นเทพชั้นเทวโลกบ้าง พรหมโลกบ้าง ประเภทของสวรรค์ในคัมภีร์โลกศาสตร์แบ่งเป็น ๖ ชั้น โดยแยกเป็นสวรรค์ชั้นกามาจร ๖ ชั้น รูปาวจร ๖ ชั้นและอรุปาวจร ๔ ชั้น เหมือนในพระไตรปิฎก แต่คัมภีร์โลกศาสตร์ได้มีการพรรณนาลักษณะของสวรรค์ไว้อย่างงดงามด้วยจุดประสงค์ที่จะให้เกิดความชื่นชมเลื่อมใสของสาธุชนเป็นที่ตั้ง^{๒๐}

๓. วิสุทธิเทเพ หมายถึง พระอรหันต์ผู้มีจิตปราศจากเครื่องร้อยรัดทั้งปวง มีจิตใจ่องใส เบิกบาน มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์อยู่เสมอและเป็นที่พึ่งอันประเสริฐของสรรพสัตว์ทั้งหลาย

^{๑๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๕๓.

^{๑๗} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร, ป.ธ.๘), *โลกทิปนี*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓๕.

^{๑๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔), หน้า ๓๐๖.

^{๑๙} พระมหาประหยัด ปญญาวโร, “จริยธรรมที่ปรากฏในล้ากลอน”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๘๔-๑๘๕.

^{๒๐} พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ (วันจันทร์), “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๗๓.

วิสุทธิเทพนี้มีจิตใจที่สูงกว่าพวกสมมติเทพและอุบัติเทพเพราะท่านมีคุณธรรมสูงกว่า^{๒๑} ดังข้อความว่า บรรดาสัตว์ทั้งปวงที่ไม่มีเท้า มีสองเท้า มีสี่เท้า มีเท้ามาก มีรูป ไม่มีรูป มีสัญญา ไม่มีสัญญา หรือมีสัญญาก็ไม่ใช่ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ ท่านกล่าวว่า พระตถาคตผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นเลิศกว่าสัตว์เหล่านั้น^{๒๒} เมื่อก้าวโดยสรูป ในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น ได้มีการจำแนกประเภทของเทวดาออกเป็น ๓ ประเภท คือ (๑) สมมติเทพ เทวดาโดยสมมติ ได้แก่ พระราชา พระเทวี และพระราชกุมาร ซึ่งเป็นมนุษย์เช่นกัน แต่ได้อาศัยผลบุญกรรมที่ได้ตกแต่งมาแต่ชาติปางก่อนแล้วมาจุติตามบุญกรรมอำนาจวาสนา (๒) อุปัตติเทพ เทวดาโดยกำเนิด ได้แก่ เทวดาในกามาจรสวรรค์และพรหมทั้งหลาย มีผลกรรมจากการสะสมบุญจากความ เป็นมนุษย์จนได้เกิดเป็นเทวดา และ (๓) วิสุทธิเทพ เทวดาโดยความบริสุทธิ์ ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าและพระอรหันตทั้งหลาย^{๒๓} เป็นเทวดาที่ปราศจากกิเลสมีร่างกายเป็นมนุษย์เป็นผู้บริสุทธิ์ เนื่องจากโลกมนุษย์ไปแล้ว มีผลคือไม่ต้องชดใช้กรรมอีกต่อไปนอกจากประเภทของเทวดาดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ตามความเชื่อถือของคนในสมัยพุทธกาลได้แบ่งเทวดาออกเป็น ๕ ประเภทคือ

๑) นักบวช นักพรต (ascetics) เช่น อาชีวกเป็นเทวดาของสาวกอาชีวก นิครนถ์ชฎิล ปริพาชก คบาส ก็เป็นเทวดาของสาวกนิครนถ์เป็นเหล่านั้นตามลำดับ

๒) สัตว์เลี้ยง (domestic animals) เช่น ช้างเป็นเทวดาของพวกประพตติพรตบุษชา ช้าง ม้า โคน ไก่ กา เป็นต้น ก็เป็นเทวดาของพวกถือพรตบุษชาสัตว์นั้น ๆ ตามลำดับ

๓) ธรรมชาติ (physical forces and elements) เช่น ไฟเป็นเทวดาของพวกประพตติพรตบุษชาไฟแก้วมณี ทิศพระจันทร์ พระอาทิตย์ เป็นเทวดาของผู้พรตบุษชาสิ่งนั้น ๆ ตามลำดับ

๔) เทพชั้นต่ำ (lower gods) เช่น นาคเป็นเทวดาของพวกประพตติพรตบุษชานาค ครุฑ ยักษ์ คนธรรพ์ เป็นเทวดาของผู้ถือพรตบุษชานาคเป็นต้นเหล่านั้นตามลำดับ (พระภูมิ จัดเข้าในข้อนี้ด้วย)

๕) เทพชั้นสูง (higher gods) เช่น พระพรหม เป็นเทวดาพวกประพตติพรตบุษชา พระพรหม พระอินทร์ เป็นเทวดาของผู้ถือพรตบุษชาพระอินทร์ เป็นต้น^{๒๔}

^{๒๑} พระมหาพิสิฐ วิสิฐฐปณฺโณ (สืบนิสัย), “การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในเทวดาสังยุต”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๓.

^{๒๒} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๓๕/๓๓-๓๔.

^{๒๓} สมคิด สวยถ้ำ, “การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมจากการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๒๕.

^{๒๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๒๓๓.

สรุปว่าประเภทของเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นจำแนกออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ ๓ ประเภท คือ (๑) สมมติเทพ หมายถึง เทวดาโดยสมมติ ได้แก่ พระราชา พระมหากษัตริย์ พระเจ้าจักรพรรดิ ผู้ปกครองประเทศ (๒) อุปบัติเทพ หมายถึง เทวดาชนิดโอปปาติกะผู้ศุภอุบัติบนสวรรค์ชั้นต่ำบ้างสูงบ้างตามบุญกุศลที่ตนได้บำเพ็ญมาเมื่อครั้งเป็นมนุษย์ และ (๓) วิสุทธิเทพ หมายถึง พระอรหันต์ผู้มีจิตปราศจากเครื่องร้อยรัดทั้งปวง มีจิตใจผ่องใสเบิกบาน มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์อยู่เสมอและเป็นที่พักอันประเสริฐของสรรพสัตว์ทั้งหลาย

๒.๔ อายุของเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท

เทวดาในทรรศนะของพระพุทธศาสนานั้นถึงแม้ว่าจะเป็นผู้ที่มีอำนาจพิเศษหรือมีความสามารถพิเศษต่างจากคนธรรมดาสามัญทั่วไป แต่ในความต่างนั้นเทวดาก็มีลักษณะหลายอย่าง ที่เหมือนกันกับมนุษย์สิ่งหนึ่งที่มีความเหมือนกันคืออายุของเทวดา ในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้นได้อธิบายถึงภพภูมิของเทวดาตามความเชื่อของศาสนาพุทธนั้นเชื่อว่ามีอยู่ ๖ ชั้นสูงขึ้นไปจากโลกมนุษย์ที่เรียกว่า สรวงสวรรค์ โดยแยกเป็นสวรรค์ชั้นกามาวจร ๖ ชั้น รูปาวจร ๖ ชั้นและอรุปาจร ๔ ชั้น มีการพรรณนาลักษณะของสวรรค์ไว้อย่างงดงามด้วยจุดประสงค์ที่จะให้เกิดความชื่นชมเลื่อมใสของสาธุชนเป็นที่ตั้ง^{๒๕} ในสวรรค์นั้นแต่ละชั้นก็จะมีอายุของเหล่าเทวดาไม่เท่ากัน โดยอายุของเทวดาที่อาศัยอยู่ในโลกสวรรค์ชั้นต่าง ๆ จะมีความแตกต่างกันในเรื่องของอายุของเทวดาดังต่อไปนี้

๑. เทวดาชั้นจาตุมหาราช

สวรรค์ชั้นจาตุมหาราช ถือเป็นสวรรค์ชั้นแรกสุดในสวรรค์ชั้นกามาวจร ในสวรรค์ชั้นนี้นั้นมีท้าวมหาราช ๔ องค์เป็นผู้ดูแลปกครองอยู่ในทิศทั้งสี่ของภูเขาลิเนรุ คือ

ท้าวธตรฐ เป็นมหาราชผู้ทรงยศเป็นเจ้าเป็นใหญ่ ปกครองด้านทิศตะวันออก มีพวกคนธรรพ์เป็นบริวารแวดล้อม

ท้าววิรูปหก เป็นมหาราชผู้ทรงยศเป็นเจ้าเป็นใหญ่ ปกครองด้านทิศใต้ มีพวกกุมภภัณฑ์เป็นบริวารแวดล้อม

ท้าววิรูปักษ์ เป็นมหาราชผู้ทรงยศเป็นเจ้าเป็นใหญ่ ปกครองด้านทิศตะวันตก มีพวกนาคเป็นบริวารแวดล้อม

^{๒๕} พระมหาสมจินต์ สมมาปญฺโญ (วันจันทร์), “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๗๑.

ท้าวเวสสุวรรณ เป็นมหาราชผู้ทรงยศเป็นเจ้าเป็นใหญ่ ปกครองด้านทิศเหนือ มีพวักข์
เป็นบริวารแวดล้อม^{๒๖}

สวรรค์ชั้นนี้สูงจากโลกมนุษย์วัดได้ ๔๖,๐๐๐ โยชน์ ภายในสวรรค์มีปราสาทแก้วเป็น
วิมานส่วนตัวของเทวดามากมาย เทวดาในชั้นนี้สามารถเสวยสุขได้อย่างยาวนานประมาณ ๕๐๐ ปี
ของสวรรค์ เวลาของเทวดา ๑ วันของสวรรค์ชั้นนี้ ก็ประมาณ ๕๐ ปีของโลกมนุษย์

๒. สวรรค์ชั้นดาวดึงส์

สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นสวรรค์ชั้นที่ ๒ ในประเภทกามาจรสวรรค์ มีท้าวสักกะเป็น
ผู้ปกครอง เดิมทีสวรรค์ชั้นนี้มีเทวดาเพียงกลุ่มเล็กๆเพียง ๓๓ องค์เท่านั้นแต่ได้เพิ่มจำนวนเข้ามาใน
ภายหลังเทวดาในชั้นนี้สามารถเสวยสุขได้อย่างยาวนานประมาณ ๑,๐๐๐ ปีของสวรรค์เวลาของ
เทวดา ๑ วันจะเท่ากับ ๑๐๐ ปีของโลกมนุษย์

๓. สวรรค์ชั้นยามา

ในสวรรค์ชั้นยามานี้เป็นสวรรค์ชั้นที่ ๓ ในประเภทกามาจรสวรรค์ มีท้าวสุยามาเป็น
ผู้ปกครองสวรรค์ชั้นนี้อยู่สูงกว่าสวรรค์ชั้นดาวดึงส์วัดได้ ๔๓๔,๐๐๐ โยชน์ จึงเป็นสวรรค์ที่
ปราศจากอุปสรรคอันตรายทั้งปวง เพราะไม่ต้องพุ่งรบแย่งชิงสวรรค์เหมือนอย่างสวรรค์ชั้น
ดาวดึงส์^{๒๗} เทวดาในสวรรค์ชั้นยามามีอายุ ๑,๐๐๐ ปีทิพย์ เมื่อเทียบกับอายุของมนุษย์แล้วมีประมาณ
๔ โกฎิ ๔ ล้านปี ดังนั้นเวลา ๑ วัน ๑ คืน บนสวรรค์ชั้นนี้จึงเท่ากับ ๑๐๐ ปีในโลกมนุษย์

๔. สวรรค์ชั้นดุสิต

สวรรค์ชั้นดุสิตนั้นเชื่อกันว่ามีความกว้างใหญ่ไพศาลมาก ซึ่งมีท้าวสันดุสิตเป็นผู้บรรล
เป็นพระโสดาบันผู้เป็นอริยบุคคลในพระพุทธศาสนาแล้วเป็นผู้ปกครอง ที่ตั้งของสวรรค์ชั้นดุสิตอยู่
สูงขึ้นไปเหนือสวรรค์ชั้นยามาอีกไกล บนสวรรค์ชั้นนี้ก็จะไม่มีดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ เช่นเดียวกับ
ชั้นยามาทำให้ไม่มีเงาไม่มีมมมีคบนสวรรค์ เทวดาจะอยู่ได้ด้วยแสงสว่างจากวัตถุสิ่งของต่าง ๆ
เช่น กายขอเทวดาเองรวมไปถึงสิ่งแวดลอมต่าง ๆ อย่าง วิมาน สวน สระบัว สิ่งแวดลอมต่าง ๆ มีแต่
ความสว่างแบบเดียวกับกับสวรรค์ชั้นยามา เทวดาในสวรรค์ชั้นดุสิตนี้มีอายุ ๔,๐๐๐ ปีทิพย์ เมื่อ

^{๒๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๓๕-๒๔๔/๒๑๕-๒๓๒.

^{๒๗} พระมหาพิสิฐ วิสิฐรูปญ โญ (สืบนิสัย), “การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในเทวดาสัง
ยุต”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๕๑), หน้า ๑๔.

เทียบกับอายุของมนุษย์แล้วมีประมาณ ๕๗ โกฎิ ๖ ล้านปี ดังนั้น วัน ๑ คีน ๑ บนสวรรค์ชั้นนี้จึงเท่ากับ ๔๐๐ ปีในโลกมนุษย์^{๒๘}

๕. สวรรค์ชั้นนิมมานรดี

สวรรค์ชั้นนิมมานรดี เป็นสวรรค์ชั้นที่ ๕ ในประเภทกามาจรสวรรค์ มีท้าวสุณิมิต เทพบุตรเป็นผู้ปกครอง^{๒๙} สวรรค์ชั้นนี้มีความพิเศษคือสามารถเนรมิตเบญจกามคุณอันน่าปรารถนา นำใคร่น่าพอใจได้ตามความประสงค์และเนรมิตกามคุณ ๕ ให้แก่เทวดาชั้นปรนิมิตตวสวัตติซึ่งอยู่สูงกว่าได้เสวยสุข^{๓๐} อายุขัยเฉลี่ยของเทวดาในชั้นนี้ก็มีอายุเฉลี่ยประมาณ ๘,๐๐๐ ปีทิพย์ และ ๑ วันของสวรรค์ชั้นนี้ก็มีอายุยาวนานประมาณ ๘๐๐ ปีของโลกมนุษย์

๖. สวรรค์ชั้นปรนิมิตตวสวัตติ

สวรรค์ชั้นปรนิมิตตวสวัตติ เป็นสวรรค์ชั้นที่ ๖ สูงสุดในประเภทกามาจรสวรรค์มีเทวดาผู้ปกครอง ๒ ฝ่ายคือ ฝ่ายที่เป็นเทวดา ๑ ฝ่ายที่เป็นมาร ๑ แต่มีชื่อเหมือนกันคือ ท้าวปรนิมิตตวสวัตติ ทั้ง ๒ ฝ่ายจะแยกกันอยู่คนละส่วนของสวรรค์ ฝ่ายเทวดามีเรื่องปรากฏน้อยมาก ส่วนฝ่ายมารมีเรื่องราวกล่าวถึงในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มาก เพราะมักรังควานพระพุทธเจ้า ตั้งแต่ก่อนออกผนวชตราจนปรินิพพาน ตลอดถึงคอยรังควานพุทธบริษัทอีกไม่น้อย^{๓๑}

ดังนั้น สรุปว่า อายุของเหล่าเทวดาในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ นั้นมีจำนวนไม่เท่ากัน โดยอายุของเทวดาที่อาศัยอยู่ในโลกสวรรค์ชั้นต่าง ๆ จะมีความแตกต่างกันในเรื่องของอายุของเทวดาในการศึกษาเรื่องอายุของเทวดานี้จึงขอยกเอาอายุของเทวดาชั้นจาตุมหาราชมาเป็นข้อสรุปในเรื่องของอายุคือ ระยะเวลาของเทวดา ๑ วันของสวรรค์ชั้นชั้นจาตุมหาราช ก็ประมาณ ๕๐ ปีของโลกมนุษย์

^{๒๘} สมคิด สวยกล้า, “การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมจากการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๔๕.

^{๒๙} อ.อุกฤษฏ์. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๔.

^{๓๐} ชู.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๓๕/๒๔.

^{๓๑} สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), ๔๕ พรรษาของพระพุทธเจ้า, (กรุงเทพมหานคร : หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๒๔๕.

๒.๕ หลักธรรมที่ทำให้มนุษย์เกิดเป็นเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท

หลักธรรมที่เป็นแนวปฏิบัติ หรือหลักปฏิบัติที่เป็นเหตุให้มนุษย์ธรรมดาสามัญได้รับผลของการประพฤติกปฏิบัติอันเป็นสิ่งที่ดีงามที่เป็นเหตุให้เกิดเป็นเทวดาตามแนวแห่งหลักของพระพุทธศาสนา ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ศึกษาหลักธรรมที่ทำให้มนุษย์เกิดเป็นเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนา ดังนี้

๒.๕.๑ เทวธรรม

หลักธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติของเทวดาโดยตรงและเป็นข้อปฏิบัติให้ไปเกิดเป็นเทวดา หลักธรรมนี้เรียกว่า เทวธรรม

เทวธรรม คือ ธรรมะของผู้เป็นเทวดา หรือ ธรรมที่ทำให้เป็นเทวดาดังข้อความที่ปรากฏในขุททกนิกายชาดกว่า “สัตบุรุษทั้งหลาย ประกอบด้วยหิริ โอตตปปะ ตั้งอยู่ในธรรมอันชาวท่านเรียกว่า ผู้มีเทวธรรมในโลก”^{๑๒}

หลักเทวธรรมดังกล่าว มีความหมายที่ขยายออกเป็นประเด็นใหญ่ ๆ ได้ ๓ ประเด็นคือ

๑) ผู้ที่เกิดเป็นเทวดาแล้วต้องปฏิบัติตนอยู่ในเทวธรรม คือ หิริ ความละอายบาปมีกายทุจริตเป็นต้น และ โอตตปปะ ความกลัวต่อผลของบาปมีกายทุจริต เป็นต้น เพื่อทรงสถานะของความเป็นเทวดาให้อยู่ได้นาน จึงเรียกว่า “สัตบุรุษผู้สงบระงับ ประกอบด้วยหิริและโอตตปปะ ตั้งมั่นอยู่ในธรรมอันชาว ท่านเรียกว่าผู้มีธรรมของเทวดาในโลก”

๒) ผู้ประกอบด้วยเทวธรรม คือ หิริ และ โอตตปปะ ตั้งอยู่ในธรรมอันชาว ท่านเรียกว่า ผู้มีเทวธรรม คือมนุษย์ทั้งหลายที่เป็นคนดีดำรงตนอยู่ในเทวธรรม ชื่อว่า ผู้มีเทวธรรม เป็นเทวดาในโลกมนุษย์ จะเห็นได้ว่าการจัดประเภทเทวดา ท่านจัดพระราชาเป็นเทพประเภทหนึ่งเรียกว่า สมมติเทพ เป็นเทวดาโดยสมมติ อีกประการหนึ่ง เทียบได้กับการจัดมารดาบิดาซึ่งเป็นมนุษย์แต่ประพฤติพรหมวิหารธรรมต่อบุตร ท่านจัดว่า มารดาบิดาเป็นพรหมของบุตรคือเป็นพรหมในโลกมนุษย์

๓) เทวธรรมเป็นหลักปฏิบัติที่ทำให้ผู้ปฏิบัติได้ไปเกิดเป็นเทวดา พระอรรถกถาจารย์แสดงไว้ว่า กุศลธรรมทั้งหลาย มีหิริและโอตตปปะเป็นมูล ชื่อว่า เทวธรรม เพราะมีความหมายว่า

^{๑๒} พ.ช. (ไทย) ๒๗/๖/๓.

เป็นเหตุแห่งกุศลสัมปทา แห่งการเกิดในเทวโลก และแห่งความหมดจด เหตุแห่งการเกิดในเทวโลก ก็คือเหตุที่ทำให้ไปเกิดเป็นเทวดา^{๓๓}

สรุปว่า หลักเทวธรรม นั้นทำให้ผู้ปฏิบัติมีสถานะความเป็นเทวดาอยู่ได้นานทั้งโลกนี้และโลกหน้า ผู้ประพฤตินอกจิตสูงขึ้นไปเกิดเป็นเทวดาแล้วก็ยังต้องประพฤติธรรมเพื่อรักษาภาวะของตนไว้ไม่ให้ตกไปสู่ความหายนะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือต้องประพฤติเทวธรรมอยู่ตลอดเวลา หลักเทวธรรมนี้ยังเหตุแห่งการเกิดในเทวโลกและพรหมโลกด้วย

๒.๕.๒ วัตตบท ๗

หลักธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติให้เป็นพระอินทร์ซึ่งก็คือ ผู้เป็นใหญ่ ผู้ซึ่งเพียบพร้อมด้วยบริวาร แห่งเทวดาทั้งปวง หลักธรรมนี้เรียกว่า วัตตบท

วัตตบท คือ คุณธรรมของพระอินทร์ คือผู้เป็นใหญ่ เป็นหัวหน้าเทวดาชั้นดาวดึงส์ เพราะเมื่อครั้งเป็นมนุษย์ได้บำเพ็ญคุณธรรมนี้สามารถนำมาปรับใช้กับผู้ที่เป็นผู้ใหญ่หรือหัวหน้า มี ๗ ประการ ได้แก่ (๑) เราพึงเลี้ยงมารดาและบิดาตลอดชีวิต (๒) เราพึงประพฤดิอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ ในตระกูลตลอดชีวิต (๓) เราพึงพูดจาอ่อนหวานตลอดชีวิต (๔) เราไม่พึงพูดคำต่อเสียดตลอดชีวิต (๕) เราพึงมีใจปราศจากความตระหนี่ที่เป็นมลทินอยู่ครองเรือน มีการบริจาคเป็นประจำ มีมือชุ่มเป็นนิจ ยินดีในการเสียดละ ควรที่ผู้อื่นจะขอ ยินดีในการแจกจ่ายทานตลอดชีวิต (๖) เราพึงพูดแต่คำสัตย์ตลอดชีวิต และ (๗) เราไม่พึงโกรธตลอดชีวิต ถ้าแม้ความโกรธพึงเกิดขึ้นแก่เรา เราก็จะกำจัดดับปล้นทันที^{๓๔} ในครั้งพุทธกาลนั้นท้าวสักกะจอมเทพ เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ในกาลก่อนได้สมათานวัตตบท ๗ ประการอย่างสมบูรณ์ เพราะสมათานวัตตบท ๗ ประการจึงได้เป็นท้าวสักกะวัตตบท ๗ ประการนั้น ได้แก่ (๑) เราพึงเลี้ยงมารดาและบิดาตลอดชีวิต (๒) เราพึงประพฤดิอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลตลอดชีวิต (๓) เราพึงพูดจาอ่อนหวานตลอดชีวิต (๔) เราไม่พึงพูดคำต่อเสียดตลอดชีวิต (๕) เราพึงมีใจปราศจากความตระหนี่ที่เป็นมลทินอยู่ครองเรือน มีการบริจาคเป็นประจำ มีมือชุ่มเป็นนิจ ยินดีในการเสียดละ ควรที่ผู้อื่นจะขอ ยินดีในการแจกจ่ายทานตลอดชีวิต (๖) เราพึงพูดแต่คำสัตย์ตลอดชีวิต และ (๗) เราไม่พึงโกรธตลอดชีวิต ถ้าแม้ความโกรธพึงเกิดขึ้นแก่เรา เราก็จะกำจัดดับปล้นทันที^{๓๕}

^{๓๓} สมคิด สวยล้ำ, “การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมจากการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๔๔.

^{๓๔} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๓/๓๓๕.

^{๓๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๓/๓๓๕.

สรุปได้ว่า หลักธรรมวัตตบท นั้นเป็นหลักธรรมที่ต้องอาศัยความอดทนและความอ่อนน้อมและความเสียสละสูง ในการปฏิบัติตนให้เพียบพร้อม เนื่องจากว่าจะต้องบำเพ็ญกับบิดามารดา และต่อผู้ใหญ่ทั้งต่อหน้าและลับหลัง อย่างเสมอต้นเสมอปลายโดยไม่ลดละและต้องปฏิบัติด้วยความปราศจากมลทินและอกุศลจิตทั้งปวง จึงจะทำให้สมบูรณ์และเข้าถึง คำว่า วัตตบท ได้

๒.๕.๓ บุญกิริยาวัตตุ

พระพุทธศาสนาได้แสดงหลักธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติให้เกิดความสุขและเป็นข้อปฏิบัติซึ่งมีความสำคัญเพียบพร้อมด้วยการฝึกด้าน กาย วาจา และใจ เพื่อให้ถึงซึ่งความเป็นเทวดา หลักธรรมนี้เรียกว่า บุญกิริยาวัตตุ

ในบุญกิริยาวัตตุนั้น ได้แบ่งออกเป็น ๒ หมวดใหญ่ ได้แก่ บุญกิริยาวัตตุ ๓ และบุญกิริยาวัตตุ ๑๐ สิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งการทำบุญ หรือ การกระทำที่เกิดเป็นบุญ เป็นกุศล แก่ผู้กระทำ บุญที่เรียกว่า กิริยาวัตตุ ๓ ประการ คือ (๑) ทานมัย บุญสำเร็จด้วยให้ทาน (๒) สีลมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล ทำบุญด้วยการรักษาศีล หรือประพฤติดีมีระเบียบวินัย (๓) ภาวนามัย บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา คือฝึกอบรมจิตใจ^{๓๖}

และบุญกิริยาวัตตุ ๑๐ ประการนั้น มี (๑) ทานมัย คือทำบุญด้วยวัตถุ การให้เป็นสิ่งของ (๒) สีลมัย คือทำบุญด้วยการรักษาศีล หรือประพฤติดี (๓) ภาวนามัย คือทำบุญด้วยการเจริญภาวนา ฝึกอบรมจิตใจ เริ่มตั้งความพิจารณาโดยความสิ้นไปเสื่อมไป (๔) อปจายนมัย คือทำบุญด้วยการประพฤติดีอ่อนน้อม ประกอบด้วยความเคารพยำเกรง (๕) เวชยาวัจจมัย คือทำบุญด้วยการชวนช่วยรับใช้ช่วยทำกิจของผู้อื่น (๖) ปัตตทานมัย คือทำบุญด้วยการให้ส่วนบุญแก่ผู้อื่น การเฉลี่ยส่วนแห่งความดีให้แก่ผู้อื่น (๗) ปัตตานุโมทนามัย คือทำบุญด้วยการอนุโมทนาส่วนบุญ ทำบุญด้วยการยินดีในความดีของผู้อื่น (๘) ชัมมเทสนามัย คือทำบุญอันสำเร็จด้วยการแสดงธรรม ทำด้วยการสั่งสอนธรรมให้ความรู้ผู้อื่น (๙) ชัมมัสสวนมัย คือทำบุญอันสำเร็จด้วยการฟังธรรม ด้วยการศึกษาคำความรู้หลักธรรม (๑๐) ทิฏฐชุกัมม คือทำบุญด้วยการทำความเห็นให้ตรง^{๓๗} บุญกิริยาวัตตุ นี้เป็นหลักปฏิบัติที่มีความสัมพันธ์กับความเป็นเทวดา เพราะเป็นเหตุที่ทำให้มนุษย์เป็นเทวดาได้ตามหลักของการพัฒนากาย วาจา และใจ บุญที่อานวยผลให้ผู้กระทำไปเกิดเป็นเทวดานั้นมีได้ทั้งการทำบุญ

^{๓๖} อัง.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๔.

^{๓๗} สมคิด สวยล้ำ, “การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมจากการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๓๑.

ในพระพุทธศาสนาและนอพระพุทธศาสนา แต่สมบัติพิเศษที่จะได้รับมีไม่มากเท่าผู้ที่ทำบุญในพระพุทธศาสนา^{๓๘} ดังนั้นส่วนใหญ่ชาวพุทธหรือพุทธศาสนิกชนทั้งหลายจึงมีศรัทธามั่นคงในพระรัตนตรัย ไม่นิยมการแสวงบุญนอพระพุทธศาสนา บุญนั้นเป็นเหตุ ความเป็นเทวดานั้นเป็นผล คือบุญได้อำนวยให้มนุษย์ได้เกิดเป็นเทวดา การอุปถัมภ์เป็นเทวดานั้น เมื่อจะเกิดก็เป็นอุปถัมภ์เทพ ไม่ต้องนอนในครรภ์ของมารดา หรือว่าอยู่ในฟองไข่เหมือนเช่นมนุษย์และสัตว์ดิรัจฉานทั่วไป ส่วนจะตั้งอยู่ในฐานะอย่างไรนั้นก็แล้วแต่การบำเพ็ญหรือการสั่งสมบุญมาว่ามากหรือน้อยเพียงใด เพราะผลกรรมทั้งกรรมดีและกรรมชั่วที่มนุษย์เราได้รับอยู่ในปัจจุบันนั้นส่วนหนึ่งก็เป็นเพราะมาจากเหตุที่มนุษย์เราได้กระทำความไว้ในอดีตนั่นเอง

สรุปได้ว่า ประโยชน์ในเบื้องหน้าหรือภพหน้าที่มนุษย์ปรารถนาก็คือ สுகคติโลกสวรรค์ เพราะเป็นดินแดนที่คนส่วนมากต้องการไปเกิด สวรรค์ คือ เมืองฟ้า เป็นดินแดนที่บริบูรณ์ไปด้วยความสุขล้วน หมู่สัตว์ที่จะได้เกิดในสวรรค์จึงจำเป็นต้องมีหลักการปฏิบัติที่เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ เพราะบุญกิริยาวัตถุ เป็นหลักปฏิบัติที่มีความสัมพันธ์กับความเป็นเทวดา เพราะเป็นเหตุที่ทำให้มนุษย์เป็นเทวดาได้

๒.๕.๔ สัมปทา ๕

ทางพระพุทธศาสนาได้มีหลักธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติให้เข้าถึงความเป็นเทวดาได้ซึ่งเรียกว่า สัมปทา

สัมปทา ๕ คือ หลักธรรมที่ทำให้เป็นเทวดา หรือข้อปฏิบัติอันเป็นเหตุให้มนุษย์ไปเกิดเป็นเทวดามี ๕ ประการคือ ศรัทธา คีต สุตะ จาคะ ปัญญา มีรายละเอียดดังนี้

๑) ศรัทธา คือ ความเชื่อ ความมั่นใจในเหตุผลถูกต้องตามหลักพระศาสนา เชื่อในพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นข้อยืนยันว่ามนุษย์สามารถฝึกหัดกาย วาจา ใจ ให้วิมุตติหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวงได้

๒) คีต คือ ระเบียบความประพฤติ ได้แก่ ระเบียบวินัย เป็นข้อปฏิบัติสำหรับกำจัดกิเลสอย่างหยาบที่แสดงออกทางกาย วาจา ขัดเกลากายให้ประณีตขึ้น

๓) สุตะ คือ สิ่งที่ได้สดับ หมายถึง ความรู้ที่ได้สดับเล่าเรียนสุตะเป็นแหล่งความรู้ที่มีความสำคัญมาก เพราะเป็นสิ่งส่งเสริมพัฒนาการทางปัญญา

^{๓๘} พระมหาสมจินต์ สมุมาปญฺโญ(วันจันทร์), “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๒.

๔) จาคะ คือการเสียสละ หมายถึง รู้จักเพื่อแบ่งปันได้แก่ สละวัตถุสิ่งของให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น สละประโยชน์ส่วนน้อยสำหรับตนเพื่อให้เป็นประโยชน์แก่ส่วนใหญ่มงตั้งคมของคนหมู่มาก

๕) ปัญญา คือความรู้หรือรู้ตามความเป็นจริงรู้เข้าใจสภาวะความเป็นจริงของสิ่งต่าง ๆ

สัมปทา ๕ ประการนี้ เป็นหลักปฏิบัติอันเป็นเหตุให้มนุษย์ไปเกิดเป็นเทวดามี ๕ ประการคือ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญาผู้พัฒนาตนด้วยปฏิบัติในสัมปทา ๕ อย่าง สม่าเสมอ สมบูรณ์ ย่อมพัฒนาตนสำเร็จผล ไม่หวาดหวั่นพรั่นพรึงแม้แต่ความตาย เมื่อตายแล้วย่อมไปเกิดที่สวรรค์และสามารถกำหนดสวรรค์ที่ตนจะไปเกิดได้^{๓๕}

สรุปได้ว่าสัมปทา ๕ มีอานิสงส์มาก พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้ทราบว่า ผู้ที่เจริญสัมปทา ๕ ให้บริบูรณ์ในตนแล้วอธิษฐานจิตจะไปเกิดในภพภูมิใดก็จะสำเร็จตามที่อธิษฐาน แม้แต่ชั้นรูปาวจรและอรูปาวจรจนถึงพระอรหันต์ เมื่อปรารถนาอธิษฐานจิตแล้วเจริญสัมปทา ๕ อยู่เป็นประจำก็ย่อมสำเร็จได้ตามปรารถนา

๒.๕.๕ กุศลกรรมบถ ๑๐

พระพุทธศาสนานั้นได้วางแนวทางแห่งการประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงซึ่งความดี โดยมุ่งเน้นที่กาย วาจา และใจ เป็นหลักในการสร้างจิตให้เป็นกุศล เพื่อที่จะได้ไปเกิดในสุคติโลก สวรรค์เป็นเทวดา จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมียุทธที่เรียกว่า กุศลกรรมบถ

กุศลกรรมบถ หมายถึง ทางแห่งกรรมดี ทางทำดี ทางแห่งกรรมที่เป็นกุศล กรรมดีอันเป็นทางนำไปสู่ความสุขความเจริญหรือสุคติ เป็นธรรมส่วนสุจริต ๑๐ ประการ จึงเรียกชื่อว่า กุศลกรรมบถ ๑๐ ประกอบไปด้วย

- ๑) ปาณาติปาตา เวรมณี เจตนางดเว้นจากฆ่าสัตว์
- ๒) อทินนาทานา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการลักทรัพย์
- ๓) กามเมสุมิฉาจารา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการประพฤติดีกในกาม
- ๔) มุสาวทา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ
- ๕) ปิสุนายวาจา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการพูดส่อเสียด
- ๖) ผรุสสาย วาจา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการพูดคำหยาบ
- ๗) สัมผัสป์ปลาปา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

^{๓๕} อัง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๔๖/๔๘.

๘) อนภิชณา ความไม่โลภคอยจ้องอยากได้ของเขา

๙) อพยาบาท ความไม่คิดร้าย

๑๐) สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ^{๔๐}

นอกจากประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมข้างต้นแล้วนั้นหลักธรรมที่ทำให้มนุษย์เกิดเป็นเทวดาก็ยังต้องรักษาคณให้ตั้งอยู่ในความดีงามตามแนวทางศีลธรรมอันดีงามของพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนา คือศาสนาของผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน มีหลักธรรมคำสอนอันเป็น สัจธรรมความจริงคงทนต่อการพิสูจน์ หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นหลักปฏิบัติเกี่ยวกับการพัฒนาชีวิต เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ชีวิตมีความสมบูรณ์ทั้งร่างกายและใจ พระพุทธศาสนาได้แสดงให้เห็นว่า ชีวิตจะประเสริฐวิเศษได้ต้องมีการพัฒนา ในหมู่คนทั้งหลาย ผู้มีตนอันฝึกฝนแล้ว เป็นผู้ประเสริฐที่สุด พระพุทธศาสนามีข้อปฏิบัติฝึกหัดกายวาจาใจของบุคคลให้เป็นไปในทางที่เรียบร้อยดีงาม เป็นที่พึงประสงค์ของคนในสังคมทุกระดับชั้น ในวิถีชีวิตของมนุษย์มีสิ่งที่พึงประสงค์ใหญ่ ๆ อยู่ ๓ ประการคือ มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ^{๔๑}

สรุปได้ว่า กุศลกรรมบถ ๑๐ นั้น เป็นหลักธรรมที่นำไปสู่ทางที่ดี ทางกุศล ทางไปสู่สุคติโลกสวรรค์ ที่ควรประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เพียบพร้อมสมบูรณ์ในด้าน กาย วาจา และใจ ซึ่งกุศลกรรมบถ นี้ยังเป็นเครื่องขัดเกลาจิตใจให้สิ้นได้ แล้วเกิดมีสัมมาทิฏฐิเป็นเบื้องต้นในที่สุด

จากการศึกษาหลักธรรมที่ทำให้มนุษย์เกิดเป็นเทวดาในทศนระของพระพุทธศาสนา ทำให้ได้ข้อสรุปจากการศึกษาพบว่าหลักธรรมที่เป็นเทวธรรม หรือ ธรรมที่เป็นเหตุให้เป็นเทวดา นอกจากนั้นยังประกอบไปด้วยหลักกัตตบพ ๗ บุญกิริยาวัตถุ ๕ สัมปทา ๕ และกุศลกรรมบถ ๑๐

๒.๖ การอุบัติของเทวดาในทศนระของพระพุทธศาสนาเถรวาท

เทวภูมิ หรือโลกของเหล่าเทวดานั้น เป็นโลกที่อยู่อาศัยแห่งสัตว์ซึ่งเป็นทิพย์ มีแสงรุ่งเรือง เพราะคำว่าทิพย์นี้ หมายถึงว่ามีแสงรุ่งเรือง เป็นที่อยู่ของเหล่าเทวดาทั้งหลาย ได้แก่สวรรค์ชั้นต่างๆที่เป็นสถานที่รองรับผู้มีบุญที่ไปเกิดบนสรวงสวรรค์

การอุบัติของเทวดานั้น คือ การที่มนุษย์ทั้งหลายซึ่งรวมทั้งสัตว์โลกที่ได้ก่อสร้างบุญกุศลเอาไว้ บุญกุศล นั้นก็จะนำส่งให้มาอุบัติเกิดในเทวโลกสรวงสวรรค์ และ เมื่อจะเกิดนั้น ก็เป็นอุปบัติเทพ คือ เป็นเทพดาผู้อุบัติขึ้น ไม่ต้องนอนในครรภ์มารดาเหมือนคัมมนุษย์ หรืออยู่ในฟองไข่เหมือนเช่นสัตว์เดียรัจฉานบางจำพวก อุบัติเกิดขึ้น มีรูปร่างเป็นทิพย์ ตั้งอยู่ในวัยหนุ่มสาวเป็น

^{๔๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๗/๓๖๒-๓๖๓.

^{๔๑} พ.พ. (ไทย) ๒๕/๑๓/๑๕.

เทพบุตรเทพธิดา เลยทีเดียวเมื่อเขาอุบัติเกิดขึ้น ณ สรวงสวรรค์นั้นแล้ว จะตั้งอยู่ในฐานะอะไร เป็นเทพประเภทไหน นั่นก็สุดแต่ สถานที่ที่ตนอุบัติขึ้น คือหากตนได้สร้างบุญกุศลไว้น้อย ไม่สามารถจะมีวิมาน ของตนเองได้ ไปอุบัติเกิด ณ ที่ใดของเทพองค์ใด ก็ตั้ง อยู่ในฐานะเป็นบุตรธิดาของเทพองค์นั้น การอุบัติหรือการถือกำเนิดของสัตว์นั้น ในทางพระพุทธศาสนา ได้กล่าวการกำเนิดของสัตว์ทั้งหลายมี ๔ ประเภทไว้ดังนี้ คือ

๑) อณูทฆ ได้แก่ สัตว์ผู้เกิดในฟองไข่ คือ ออกมาเป็นฟองไข่ก่อนแล้วจึงฟักเป็นตัวที่หลัง

๒) ชลาพุช ได้แก่ สัตว์ผู้เกิดในครรภ์คือฟอกคลอดออกจากท้องมารดามาก็เป็นตัว เช่น คน โคน สุนัข แมว เป็นต้น

๓) ตัสมทฆ ได้แก่ สัตว์ผู้เกิดในโคล คือเกิดในของขึ้นและหมักหมมเน่าเปื่อยขยายแพร่พันธุ์ออกไปเอง เช่น หนอนบางชนิด

๔) โอบปตัก ได้แก่ สัตว์ผู้เกิดผุดขึ้นมา คือเกิดผุดขึ้นมา ก็เติบโตเต็มตัวทันใด เช่น เทวดา สัตว์วันรทมนุษย์บางพวกและเปรต บางพวกท่านว่า เกิดและตาย ไม่ต้องมีเชื้อ หรือ ซากปรากฏ^{๔๒} ตามนัยแห่งพระพุทธพจน์ดังกล่าว ได้แก่ เทวดาทั้ง ๖ ชั้น พรหมทั้งหมด มนุษย์บางจำพวก สัตว์วันรท และเปรตบางจำพวก ก็อยู่ในประเภทนี้ด้วย สัตว์เหล่านี้สามารถเห็นได้ด้วยทิพจักขุ แต่ไม่อาจเห็นได้ด้วยมังสจักขุ เนื่องจากประสาทสัมผัสของมนุษย์มีขอบเขตจำกัด สิ่งที่เราไม่อาจรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสมีมากมาย เช่น บนพื้นผิวน้ำว่างเปล่าที่เรามองเห็นอยู่โดยแท้จริงแล้ว มีเชื้อจุลินทรีย์อาศัยอยู่มากมายที่มองด้วยตาเปล่าไม่เห็นแต่พิสูจนประจักษ์ได้ด้วยกล้องจุลทรรศน์ กำลังขยายสูง ตาของเหยี่ยวเห็นได้ไกลกว่ามนุษย์หลายร้อยเท่า เสียงร้องของปลาโลมามีความถี่สูงจนหูของมนุษย์ไม่ได้ยิน ต้องใช้เครื่องมือตรวจจับเสียงจึงจะได้ยิน โอบปตักกะ คือสัตว์ที่เกิดผุดขึ้นมาได้แก่สัตว์ที่เกิดมีร่างกายเติบโตขึ้นมาทันทีทันใดโดยไม่ต้องมีบิดามารดา ไม่ต้องผ่านกระบวนการเกิดทางชีววิทยาอย่างมนุษย์และสัตว์เดรัจฉานทั่วไปเมื่อตายที่เรียกว่าจุติร่างกายก็หายดับไปจากภพหรือภูมิที่เกิดขึ้น ไม่ทิ้งซากศพของร่างกายเหลือไว้อย่างมนุษย์หรือสัตว์เดรัจฉาน^{๔๓}

กำเนิดเหล่านี้เป็นที่ไปเกิดของสัตว์ผู้ยังติดข้องอยู่ในสังสารวัฏ ซึ่งก็คือผู้ที่ยังมีกิเลส ประกอบกรรมทั้งที่เป็นกุศลหรืออกุศลก็ต้องรับวิบากของกรรมนั้น ๆ ถ้ายังทำลายกิเลสให้หมดไปไม่ได้ บุคคลก็ยังต้องเวียนตายเวียนเกิด ท่องเที่ยวไป ๆ มา ๆ อยู่ในกำเนิดทั้ง ๔ ตรีภพนั้น ส่วน

^{๔๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๕๒/๑๕๑-๑๕๒.

^{๔๓} สุนทร ฌ รังยี, พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐) หน้า ๒๘๕.

ลักษณะสุดท้ายคือการเข้าถึงความหลุดพ้นหรือการเข้าถึงนิพพานของผู้กระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ และ ปัญญาวิมุตติ เพราะอัสวะทั้งหลายหมดสิ้นไป ไม่รวมอยู่ในกำเนิด ๔ แต่เป็นลักษณะของผู้ที่หลุดพ้นจากกำเนิดทั้ง ๔ ทำลายกระแสแห่งวิภวภูฏะให้ขาดลงได้อย่างเด็ดขาด เมื่อตายลงก็เข้าสู่ปรินิพพาน พ้นจากการเวียนตายเวียนเกิด ไม่ต้อง ไปสู่คติใด ๆ อีกต่อไป

ดังนั้น สรุปว่า การอุปบัติของเทวดานั้น คือ การที่มนุษย์ทั้งหลายซึ่งรวมทั้งสัตว์โลกที่ได้ก่อสร้างบุญกุศลเอาไว้ บุญกุศล นั้นก็จะนำส่งให้มาอุปบัติเกิดในเทวโลกสรวงสวรรค์

๒.๗ การจุดิจของเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท

การจุดิจของเทวดานั้น คือ การเคลื่อนที่จากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง เทวดาทั้งหลายผู้สถิตเสวยสุขอยู่ ณ สรวงสวรรค์ชั้นต่างๆ ย่อมต้องมีการจุดิจหรือการตายไปจากสวรรค์เช่นเดียวกับมนุษย์ทั้งหลาย การที่มนุษย์เราที่เกิดมาก็จำเป็นต้องตาย ไม่ว่าเป็นเทวดาในสวรรค์ชั้นใด ย่อมต้องมีการจุดิจหรือการตายไปทั้งสิ้น ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ศึกษาการจุดิจของเทวดาในทรรศนะของพระพุทธศาสนา ดังนี้

๒.๗.๑ การจุดิจของเทวดาในปาฎีกสูตร

ในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎีกวรรค ได้กล่าวถึงสาเหตุของการจุดิจของเหล่าเทวดาไว้ดังนี้

(๑) ด้วยสิ้นอายุหรือสิ้นบุญ หมายถึง เทวดาผู้มีบุญมาก ดำรงอยู่บนสวรรค์ครบตามเกณฑ์อายุของสวรรค์ชั้นนั้นๆ ได้แก่เทวดาองค์ใด เคยสร้างกามาจรกุศลกรรมมามากช้านาน ครั้นมาอุปบัติเกิดเป็นเทวดาในสวรรค์เทวโลก ด้วยเดชแห่งกุศลกรรมที่ตนทำไว้แต่หนหลัง ก็เสวยทิพย์สมบัติอยู่นานจนครบอายุทิพย์ในเทวโลกชั้นที่ตนอุปบัติเกิดอยู่นั้น ครั้นหมดอายุทิพย์แล้วก็จุดิจ การจุดิจเช่นนี้เรียกว่าอายุขัย คือจุดิจไปเพราะสิ้นอายุหรือสิ้นบุญ ดังข้อความในทีฆนิกาย ปาฎีกวรรค กล่าวไว้ว่า

สมัยหนึ่ง เมื่อล่วงไปนานๆ โลกนี้กลับเจริญขึ้น เมื่อโลกกำลังเจริญขึ้นวิมานของพรหมปรากฏว่าว่างเปล่า เวลานั้น สัตว์ผู้ใดผู้หนึ่งผู้จุดิจจากพรหมโลกชั้นอภิสระ เพราะสิ้นอายุหรือสิ้นบุญ มาเกิดที่วิมานพรหมอันว่างเปล่านึกคิดอะไรก็สำเร็จได้ตามปรารถนา มีปติเป็นอาหาร มีรัศมีชานออกจากร่างกาย เทียวสัตยจรไปในอากาศ อยู่ในวิมานอันงดงาม สถิตอยู่นานแสนนาน^{๔๔}

^{๔๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๘/๒๘.

(๒) ด้วยหลงลืมสติ หมายถึง เหล่าเทวดาที่หลงเพลิดเพลินกับความสนุกสนานหรือการละเล่นต่างๆ จนทำให้เป็นเหตุที่ทำให้เทวดาต้องจุติจากชั้นนั้นๆ ดังข้อความในทีฆนิกายปาฏิกวรรค กล่าวไว้ว่า

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย มีเทพเหล่านี้ซึ่งชื่อจิททาปโทสิกะ เทพเหล่านั้นหมกมุ่นอยู่ในความสนุกสนานสรวลเสเฮฮาเกินเวลา เมื่อหมกมุ่นอยู่ในความสนุกสนานสรวลเสเฮฮาเกินเวลา เพราะความหลงลืมสติจึงพากันจุติจากชั้นนั้น^{๔๕}

การจุติของเทวดาในปาฏิกสูตรนั้นเกิดจากที่เทวดาในชั้นนั้นๆ ได้สั่งสมบุญจนได้มาเกิดเป็นเทวดาแต่เมื่อหมดบุญที่ได้กระทำบำเพ็ญไว้แล้วก็ต้องไปดิ้นยังสถานที่อื่นเป็นต้น

๒.๓.๒ การจุติของเทวดาในปัญจบุพพนิมิตสูตร

ในพระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ ได้กล่าวถึงเรื่องบุพพนิมิต ๕ ประการในเวลาที่เทวดาทั้งหลายจะจุติจากสวรรค์ หรือในเทวโลกดังข้อความในปัญจบุพพนิมิตสูตร ได้กล่าวไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ในเวลาที่เทพบุตรจะจุติจากหมู่เทพ ย่อมปรากฏบุพนิมิต ๕ ประการ คือ

- (๑) ดอกไม้ที่ประดับหิ้วแห่
- (๒) พัสตราภรณ์ที่สวมใส่หมองจางลง
- (๓) เหยื่อไหลออกจากกรักแเร้
- (๔) ผิวพรรณเศร้าหมองปรากฏที่กาย
- (๕) เทพบุตรนั้นจะหมดความยินดียินดีในทิพยสมบัติของตน^{๔๖}

การจุติหรือการตายของเทวดานั้นเมื่อหมดบุญที่ได้สั่งสมไว้เมื่อหมดบุญตายไปแล้วลงสู่อบายภูมิ หรือหลงเพลินกินบุญเก่าจนหมดสิ้นก็จะมาเกิดเป็นมนุษย์ก็เป็นไม่ได้เพราะภูมิมนุษย์เป็นภูมิของผู้มีบุญบ้างบาปบ้างถ้าไม่มีบุญเหลืออยู่เลยก็ไม่มีเชื้อแห่งกรรมนำมาปฏิสนธิบังเกิดเป็นมนุษย์ได้ เทวดาที่เรารู้จักและเข้าใจว่าท่านเหล่านั้นมีอำนาจพิเศษต่าง ๆ ก็มีรากฐานมาจากมนุษย์คือผู้ที่สมัยเป็นมนุษย์หรือสัตว์ ได้บำเพ็ญคุณงามความดีให้ท่านทำบุญ หรือรำลึกได้ในกุศลกรรมอยู่เสมอ เช่นเป็นสัตว์ดิรัจฉานก็สักแต่ว่าเป็นสัตว์เพราะเศษกรรม แต่นิสัยใจคอก็ยังพอรำลึกถึงความดีบุญกุศลอยู่ได้บ้าง ไม่ว่าจะเป็นคนเชื้อชาติศาสนาไหนหรือสัตว์ประเภทใด เมื่อตายลงไปแล้วก็จะมาบังเกิดเป็นเทวดาทันทีด้วยพลังแห่งคุณงามความดีที่กระทำไว้ คุณงามความดีนั้นนั่นเองเป็น ทิพย

^{๔๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๔๒/๓๐.

^{๔๖} ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๘๓/๔๔๖.

นิมิตความสุขสบายเปลิดเปลินเจริญใจให้เทวดาเสวยทิพย์กามารมณ์อยู่ทุกเมื่อ^{๔๓} เป็นสิ่งที่ได้แสดงให้เห็นว่าเพราะบุญกุศลคุณงามความดีนี้เองที่เป็นเหตุให้คนธรรมดาสามัญได้ไปเกิดเป็นเทวดาอยู่บนสวรรค์ดังพุทธคำรัสว่า “สัตว์ทั้งปวงจักตาย เพราะชีวิตมีความตายเป็นที่สุด สัตว์ทั้งหลายจักไปตามกรรม เข้าถึงผลบุญและบาป คือผู้ทำบาปจักไปนรก ส่วนผู้ทำบุญจักไปสวรรค์”^{๔๔}

ดังนั้น สรุปความได้ว่า การจุติของเทวดานั้น คือ การเคลื่อนจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง เทวดาทั้งหลายผู้สถิตเสวยสุขอยู่ ณ สรวงสวรรค์ทุกชั้นฟ้า ย่อมมีการจุติ คือต้องตายไปจากสวรรค์ เทวโลก เช่นเดียวกับมนุษย์เราที่เกิดมาก็จำเป็นต้องตาย

๒.๘ สรุป

เทวดา คือ สัตว์โลกชนิดหนึ่ง ผู้ได้กระทำความที่เป็นกุศลแต่ครั้งยังเป็นมนุษย์ เมื่อตายแล้วได้ไปเกิดเป็นเทวดาที่เทวภูมิ มีความพิเศษในตัว ร่างกายงดงาม มีรัศมีสว่างไสวในยามที่ปรากฏกาย มีความสุข เล่นเปลิดเปลินสนุกสนานด้วยกามคุณทั้ง ๕ เป็นผู้มีชีวิตและภาวะเป็นทิพย์ มีกายเป็นแสงสว่าง เปล่งรัศมี และเสวยสุขในสวรรค์ ชั้นต่าง ๆ นอกจากนี้เหล่าเทวดยังมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เทพบุตรส่วนนางฟ้าเรียกว่า เทพธิดา การเกิดเป็นเทวดา หรือนางฟ้านั้น ไม่ต้องผ่านระบบตั้งครรรภ์เหมือนมนุษย์ แต่จะจุติกายภาวะเป็นเทวดาเลย ซึ่งเรียกกันว่า โอปปาติยะ คือเกิดโตขึ้นทันที และมีอวัยวะครบสมบูรณ์เหมือนมนุษย์ที่สมบูรณ์ ตามคติความเชื่อกล่าวว่า ถ้าเป็นเทพบุตรก็จะมีรูปร่างโสภาเหมือนมนุษย์ผู้ชายที่มีอายุประมาณ ๒๐ ปี ส่วนที่เป็นเทพธิดาก็จะมีรูปร่างโสภาเหมือนหญิงสาวที่มีอายุประมาณ ๑๖-๑๗ ปี โดยภาวะจะไม่มีการแก่ ไม่มีอาการเจ็บไข้ แต่จะมีรูปโฉมงดงาม สามารถคงความเป็นหนุ่มสาวอยู่เช่นนั้นตลอดอายุขัย และเมื่ออยากได้อะไรก็เพียงนึกเอาที่อ้อมแล้ว ซึ่งเรียกว่า อ้อมทิพย์

^{๔๓} บัญชี บงกช, ตายเป็นอย่างนี้เอง, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ อนิเมทกรุ๊ป จำกัด, (ม.ป.ป.), หน้า ๘๖.

^{๔๔} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓๓/๑๖๖.

บทที่ ๓

เทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธรศาสนาเถรวาท

เทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธรศาสนาเถรวาท ได้กล่าวถึงความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ซึ่งเจริญเติบโตขึ้นตามกระแสอารยธรรมและวัฒนธรรมของอินเดียในยุคสมัยต่าง ๆ กันหลายพันปี ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวถึงและนำศึกษาทั้งหมด ๖ หัวข้อคือ (๑) ความเป็นมาของเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธรศาสนาเถรวาท (๒) ความหมาย (๓) ประเภท (๔) อายุ (๕) หลักธรรม และ (๖) การอุปถัมภ์และการจตุติ ดังต่อไปนี้

๓.๑ ความเป็นมาของเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธรศาสนาเถรวาท

เมื่อประมาณ ๑,๐๐๐ ปี ก่อนพุทธกาล^๑ มีพัฒนาการมาจากการผสมผสานกันระหว่างแนวความคิดของ ๒ ชนเผ่า คือ คนพื้นเมืองเดิม เรียกว่า มลิกะบั้ง ทัสยบั้ง ดรวิเดียนบั้ง กับชนเผ่าอารยัน โดยถือว่า แนวคิดของคนพื้นเมืองเดิม เป็นระบบแนวคิดที่เกิดก่อนแนวคิดที่ยึดถือตามคัมภีร์พระเวทและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของมนุษย์เป็นอย่างมาก คือ แนวคิดทางปรัชญาและศาสนาของคนพื้นเมืองเดิมของอินเดียก่อนที่พวกอารยันจะอพยพลงมายึดครองนั้น คือ แนวคิดความเชื่อที่เคารพนับถือและบูชาโลกธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ รวมทั้งต้นไม้ใหญ่และภูเขา แนวคิดและความเชื่อมีลักษณะเป็นวิญญาณนิยม คือ เชื่อว่า มีวิญญาณศักดิ์สิทธิ์สถิตอยู่ในสิ่งที่เป็นวัตถุ ซึ่งสามารถให้คุณและโทษแก่มนุษย์ได้ จึงเกิดมีพิธีบูชาเช่นสรวงเพื่อเอาใจวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ไม่ให้ลดบันดาลโทษภัยแก่มนุษย์ และเพื่อให้ลดบันดาลแต่คุณความดีแก่มนุษย์ จนในที่สุด วิญญาณศักดิ์สิทธิ์นั้นได้รับการยกย่องขึ้นเป็นเทพเจ้า และเชื่อว่า ไฟ เป็นทูตของเทพเจ้า ดังนั้น จึงทำการบูชาเทพเจ้าด้วยการนำเครื่องบูชาทั้งหลายเผาไฟ เพราะเชื่อว่า (๑) เทพเจ้าได้เสวยแล้ว (๒) ควันไฟที่ลอยขึ้นไปนั้น เป็นสื่อระหว่างเทพเจ้ากับมนุษย์ นอกจากนี้ ยังมีความเชื่อว่า เทพเจ้าที่ตนเคารพนับถือนั้น สถิตอยู่บนสวรรค์หรือบนยอดเขาสูง เช่น ยอดภูเขาหิมาลัย^๒

^๑ กรุณา-เรื้องอุไร กุศลาลัย, อินเดียอนุทวีปที่นำทาง, พิมพ์ครั้งที่๑, (กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๔๒), หน้า ๕.

^๒ สุนทร ฌ รังษี, ปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ พิพิธวิทยา, ๒๕๒๑), หน้า ๒.

แนวคิดที่มุ่งศึกษาเกี่ยวกับโลกและชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาเรื่อง โลกหรือต้นกำเนิดของโลกที่เชื่อว่าพระพรหมเป็นผู้สร้างนั้นในพระไตรปิฎกที่ขนิภาย ปาฎิกวรรคได้กล่าวไว้ว่า

ภคคะ มีสมณพราหมณ์บางพวก ประกาศทฤษฎีว่าด้วยต้นกำเนิดของโลกตามลัทธิอาจารย์ว่าพระอิศวรเป็นผู้สร้าง ว่าพระพรหมเป็นผู้สร้าง เราจึงย้อนไปถามเขาอย่างนี้ว่า“ทราบว่ ท่านทั้งหลายบัญญัติทฤษฎีว่าด้วยต้นกำเนิดของโลกตามลัทธิอาจารย์ว่า พระอิศวรเป็นผู้สร้าง ว่าพระพรหมเป็นผู้สร้างจริงหรือ”สมณพราหมณ์เหล่านั้นถูกเรถามอย่างนี้แล้วยืนยันว่า “เป็นเช่นนั้น” เราจึงได้ถามต่อไปว่า “พวกท่านประกาศทฤษฎีว่าด้วยต้นกำเนิดของโลกตามลัทธิตามอาจารย์ว่าพระอิศวรเป็นผู้สร้าง ว่าพระพรหมเป็นผู้สร้าง มีความเป็นมาอย่างไร” สมณพราหมณ์เหล่านั้นถูกเรถามอย่างนี้แล้วก็ตอบไม่ได้^๓

ความเชื่อเดิมของมนุษย์ที่เชื่อมโยงกับโลก กล่าวคือ โลกและชีวิตในอดีตมีอยู่หรือไม่ โลกและชีวิตที่เป็นอยู่ ณ ปัจจุบันนั้นเป็นเช่นไร โลกและชีวิตในอนาคตจะดำเนินต่อไปในลักษณะไหน จะเป็นอยู่ ณ ที่ใด ลักษณะไหน และมีอะไรเป็นเหตุปัจจัยหรือตัวแปรสำคัญที่ทำให้โลกและชีวิตคงอยู่ได้โดยไม่เปลี่ยนแปลง หรือทำให้โลกและชีวิตนั้นดับสูญมลายไป ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้ประมวลความสงสัยเกี่ยวกับชีวิตที่โยงกับกาลเวลาไว้ ๑๖ ประการ คือ ความสงสัยเกี่ยวกับตัวตนในอดีต ๕ ประการ ได้แก่ (๑) ในอดีต เราได้มีได้เป็นมาแล้วหรือหนอ (๒) เราได้มีมิได้เป็นหรือหนอ (๓) เราได้เป็นอะไรหนอ (๔) เราได้เป็นอย่างไรรหนอ (๕) เราได้เป็นอะไรแล้วเป็นอะไรหนอ (๖) ในอนาคตกาล เราจักมีจักเป็นหรือหนอ (๗) เราจักไม่มีไม่เป็นหรือหนอ (๘) เราจักเป็นอะไรหนอ (๙) เราจักเป็นอย่างไรรหนอ (๑๐) เราจักเป็นอะไรแล้วเป็นอะไรหนอ (๑๑) ในปัจจุบัน เรามีอยู่เป็นอยู่หรือหนอ (๑๒) เราไม่มีอยู่ไม่เป็นอยู่หรือหนอ (๑๓) เราเป็นอะไรอยู่หนอ (๑๔) เราเป็นอย่างไรอยู่หนอ (๑๕) สัตว์ผู้นี้มาแต่ไหนหนอ (๑๖) สัตว์ผู้นั้นจักเป็นผู้ไปที่ไหนหนอ^๔ การสืบค้นหาเรื่องราวเกี่ยวกับโลกและชีวิตในอดีตนั้น จนเกิดความรู้เรื่องราวในอดีตทั้งของตนเองและผู้อื่น

ความสงสัยใคร่รู้ของมนุษย์มีรากฐานมาจากความไม่รู้ของมนุษย์เอง เพราะความไม่รู้จึงสงสัย เพราะสงสัยจึงใคร่รู้ เพราะใคร่ในความรู้จึงแสวงหาความรู้ในสิ่งที่สงสัย เพราะการ

^๓ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๗/๒๗.

^๔ ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๕๑/๔๘๔., วิสุทธิ. (บาลี) ๓/๒๒๑-๒๒๒, วิสุทธิ. (แปล) ภาค ๓ ตอน ๒, หน้า

เสาะแสวงหาความรู้ จึงเกิดมีกระบวนการในการหาความรู้หลากหลาย และด้วยวิธีการแสวงหาความรู้เหล่านั้น มนุษย์จึงได้มีความรู้ในหลายสิ่งทั้งที่อยู่ใกล้ตัวและห่างไกลออกไปอีก ทั้งที่เป็นเรื่องของตนเองและของผู้อื่น ทั้งในวงแคบและวงกว้าง แนวคิดความเห็นเกี่ยวกับสิ่งทั้งปวง รวมถึงชีวิตของมนุษย์ด้วย ในทางปรัชญาเรียกว่า โลกทัศน์ และ ชีวิตทัศน์ ทั้งสองคำนี้มักจะใช้ร่วมกัน มีผู้ให้เหตุผลในการนำสองคำนี้มาใช้ร่วมกันว่า โลกทัศน์ ชีวิตทัศน์ เพราะว่าเป็นการมุ่งแสดงถึงความสัมพันธ์ที่แยกไม่ออกระหว่างโลกและชีวิต โดยเฉพาะชีวิตมนุษย์ที่มีช่องทางรับรู้และสติปัญญาคิดตรึกตรองพิจารณาในขั้นต้น เพื่อแสดงถึงความสัมพันธ์ดังกล่าว ถึงกับกล่าวว่า “ถ้าไม่มีชีวิตที่รับรู้ได้แล้ว การมีอยู่ของโลก ย่อมไม่ปรากฏ เมื่อเช่นนั้น ก็ไม่มีความคิดเห็นใด ๆ ไม่ว่าในเรื่องของโลกหรือชีวิต ความคิดเห็นเรื่อง โลกและเรื่องชีวิตจึงควรดำเนิน ไปพร้อมกัน”^๕

จะเห็นได้ว่า มนุษย์เกิดมาในโลกเห็นธรรมชาติรอบตัว ไม่รู้ ไม่เข้าใจ ว่ามีได้อย่างไร เพราะเหตุใด เมื่อเกิดความร้อน ความหิว ความกระหายเมื่อลืมหินดูโลกเห็นความมืด ความสว่าง ดวงอาทิตย์ดวงจันทร์ดวงดาว พายุฝนตก ฟ้าร้อง ไม่ทราบเหตุผลว่าเกิดได้อย่างไร เพราะอะไรเกิดความสงสัย และหวาดกลัวภัย โดยเชื่อว่าสิ่งที่เห็นนั้นเกิดจาก “ความลึกลับ”^๖ พระเจ้าโดยเข้าใจว่าเป็นผู้อยู่เบื้องหลัง ปรากฏการณ์ต่างๆต้องมีผู้มีอำนาจบังคับ คือมนุษย์ใส่ความเชื่อ ความรู้สึกให้แก่ธรรมชาติ^๗ ว่ามีความศักดิ์สิทธิ์มีอภินิหริย์มีอำนาจเหนือตน สามารถคลบบันดาลให้เกิดเหตุการณ์ต่างๆได้และให้ผลดีผลร้ายแก่ตนเองได้จึงทำการบูชาเคารพ กราบไหว้มอบเครื่องเช่นสังเวทเป็นเครื่องบูชา ความกลัวของมนุษย์ต่อมาได้เปลี่ยนไปเป็นความกตัญญูรู้คุณ ซึ่งแสดงออกให้เห็นถึงการนับถือ บูชาต้นไม้ ภูเขา โดยเข้าใจว่า ใครเคารพบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตั้งใจขออะไรก็ได้ สิ่งเหล่านี้ล้วนอยู่ในอำนาจของสิ่งที่เรียกว่า “เทพเจ้า” ซึ่งเชื่อว่ามีมากมายหลายพระองค์ตามแต่ความเชื่อของแต่ละชนเผ่า เทพเจ้าบางองค์เชื่อว่ามีอำนาจพิเศษทางด้านสามารถคลบบันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพรรณธัญญาหาร เวลาถึงฤดูกาลทำเกษตรมนุษย์ก็จะบวงสรวงเทพเจ้าองค์นั้นเป็นการเฉพาะ เทพเจ้าบางองค์เชื่อว่าถ้าได้บวงสรวงแล้วจะคุ้มครองให้มีชีวิตปลอดภัย เมื่อจะประกอบกิจกรรมใดที่มีความเสี่ยงสูง มนุษย์ก็จะบวงสรวงเทพเจ้าองค์นั้น เครื่องมือในการบวงสรวง

^๕ ระวี ภาวิไล, โลกทัศน์และชีวิตทัศน์เปรียบเทียบวิทยาศาสตร์กับพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๑.

^๖ งานังค์ ทองประเสริฐ, บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย เล่ม ๑ ภาค ๑-๔, ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๓๓๕.

^๗ มณี พยอมยงค์, วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๑๔๐.

ประกอบด้วยหลายสิ่งหลายอย่างตามความเชื่อว่าเทพเจ้าจะชอบสิ่งนั้น จนทำให้เกิดการบวงสรวง และสรรเสริญเทพเจ้า^๘

ประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนานก่อนที่พระพุทธศาสนาจะอุบัติขึ้นนับพันปี ผู้คนในชมพูทวีปต่างพากันประกอบพิธีบูชาขัณฑ์ กราบไหว้อ้อนวอนต่อเทพเจ้าต่าง ๆ ที่มีมากมายในยุคสมัยนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระพรหมซึ่งถูกสถาปนาขึ้นจากชนชั้นพราหมณ์ให้เป็นพระเป็นเจ้าผู้สร้างโลกและสรรพสิ่ง รวมถึงการแบ่งมนุษย์เป็น ๔ ชั้นวรรณะ เพราะเชื่อว่าถูกสร้างขึ้นมาจากส่วนต่าง ๆ ของพระพรหมที่แตกต่างกันกล่าวคือ พวกพราหมณ์ถือกำเนิดจากพระโอษฐ์ของพระพรหม จึงถือว่าเป็นวรรณะที่สูงกว่าวรรณะอื่น ๆ กษัตริย์เกิดจากพระพาหา (แขน) ของพระพรหม พวกไวศยหรือแพศย์เกิดจากส่วนร่างกายของพระพรหม และพวกศูทรเกิดจากพระบาทของพระพรหม จึงจัดเป็นวรรณะต่ำสุด เมื่อบุคคลเกิดขึ้นมาในวรรณะใดก็ต้องยอมรับในสถานภาพของตนโดยไม่มีอิสรภาพที่จะคิดหรือกำหนดชะตาชีวิตของตนเอง ในการศึกษาเกี่ยวกับเทพที่ปรากฏในศาสนาพราหมณ์ ได้มีวิวัฒนาการแตกต่าง ๆ กันไปตามยุคสมัย แต่ที่เข้าใจง่าย ผู้วิจัยเลือกที่จะจัดลำดับไปตามยุคสมัย ดังนี้

- ๑) สมัยอารยัน
- ๒) สมัยพระเวท
- ๓) สมัยพราหมณะ
- ๔) สมัยอุปนิษัท-ฮินดู

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) สันนิษฐานว่า พระพรหมน่าจะมีพัฒนาการมาจาก พระพรหมณ์สบัติ ในยุคสมัยพระเวท องค์กรนี้เอง^๙ เมื่อมีเทพเจ้าจำนวนมากมากขึ้น ยัญพิธีก็มีมากมายซับซ้อนมากขึ้นแตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์ของการประกอบพิธีนั้น ๆ เช่น ยัญพิธีเพื่อชัยชนะในสงคราม ยัญพิธีเพื่อให้พืชผลอุดมสมบูรณ์ เป็นต้น ในยัญพิธีหนึ่งก็บูชาบวงสรวงเทพเจ้าที่เกี่ยวกับยัญพิธีนั้น เมื่อบูชาเทพเจ้าองค์ใดก็ยกย่องเทพเจ้าองค์นั้นว่าเป็นเทพผู้ยิ่งใหญ่กว่าเทพทั้งปวง ทรงเป็นผู้สร้างโลกและสรรพสิ่ง เรียกว่า “พระประชาบดี” เช่น วันนี้น้บูชาทะพรวุฒ ในขณะประกอบพิธีก็ยกย่องพระวะรุฒเป็นพระประชาบดี อีกสองสัปดาห์ต่อมาบูชาพระอัคนี ก็ยกย่องว่า

^๘ แสง จันทรงาม, ศาสนศาสตร์ (The Science of Religion), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๓๑), หน้า ๒๗๗.

^๙ พระญาณวโรดม (ประยูร สนตงกุโร), ศาสนาต่าง ๆ, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สภาการศึกษาหมามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๗.

^{๑๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), บูชาพระพรหมจนพั่ง, [MP-3], สารสังเขปจาก : วัฒนธรรมแวกวัน อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม, ๒๕๔๕.

พระอัครนี่เป็นพระประชาบดี หมุนเวียนกันไปตามแต่จะทำพิธีบวงสรวงเทพเจ้าองค์ใดและเพื่อประโยชน์อะไรที่มุ่งหวังให้เทพเจ้าองค์นั้น ๆ ช่วย เทพเจ้าองค์นั้นก็จะเป็นพระประชาบดีผู้ยิ่งใหญ่ ผู้สร้างโลกและสรรพสิ่ง

การยกย่องเทพเจ้าองค์ใดองค์หนึ่งว่าเป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่กว่าองค์อื่น ๆ นั้นยกย่องแต่ในเวลาประกอบพิธีกรรมบูชาญเท่านั้น เป็นการยกย่องเฉพาะกิจ ไม่ได้เป็นการยกย่องตลอดไป แนวความคิดความเชื่อดังกล่าว เรียกว่า อติเทวนิยม เป็นระยะหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างพหุเทวนิยม ที่นับถือเทพเจ้าหลาย ๆ องค์พร้อม ๆ กันไปกับ เอกเทวนิยม ที่นับถือเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่เพียงองค์เดียว ที่พัฒนาขึ้นในภายหลัง^{๑๑}

จากการศึกษาจะเห็นได้ว่า จุดกำเนิดและความเป็นมาของการเกิดเป็นเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ ยอมรับนับถือว่ามีเทพเจ้าเป็นใหญ่ (ศาสนาเทวนิยม) โดยมีเทพสูงสุด ๓ องค์ คือ พระศิวะ พระพรหม พระวิษณุ และ และมีเทพอื่น ๆ อีกหลายองค์ เช่น พระอัครนี่ พระวายุ พระอินทร์ ฯลฯ ในพระคัมภีร์ปุราณะอันเป็นคัมภีร์หลักใหญ่ใจความสำคัญของศาสนาพราหมณ์ ได้กล่าวถึงเทพที่สำคัญ ๆ (มหาเทพ) ไว้ถึง ๘ องค์ด้วยกัน ดังนี้

๑. พระศิวะ (พระอิศวร)
๒. พระพรหม
๓. พระวิษณุ (พระนารายณ์)
๔. พระสุรัสวดี (สร้สวดี, สรสวดี) ชายาของพระพรหม
๕. พระลักษมี ชายาของพระวิษณุ
๖. พระอุมา (พระนางปารวตี) ชายาของพระศิวะ
๗. พระคณศ (พระพิฆเนศวร) พระโอรสของพระศิวะกับพระนางอุมา
๘. พระขันตกุมาร พระโอรสของพระศิวะกับพระนางอุมา

สรุปได้ว่า จุดกำเนิดและความเป็นมาของการเกิดเป็นเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ เกิดจากระบบความเชื่อหลัก ๓ ประการ เป็นที่ยอมรับกันมีอิทธิพลแนวคิดในเรื่องของชีวิตหลังความตาย หรือชีวิตหน้า และได้พัฒนาหลักความเชื่อออกมาเป็น ๓ ประการ คือ

๑. สัมสาระ การเวียนว่ายตายเกิดดังที่กล่าวมาข้างต้นว่า ในคัมภีร์ทางศาสนารุ่นแรก ๆ ของชาวอารยันนั้นยังไม่มีกรอธิบายเรื่องราวของชีวิตหลังความตายไว้ชัดเจนนัก แม้ว่าจะมีการกล่าวถึงอยู่บ้างก็ตาม โดยกล่าวว่า วิญญาณ ต้องเวียนว่ายตายเกิด ต้องเดินทางไปสถานที่ต่าง ๆ แล้ว

^{๑๑} สุนทร ณ รั้งยี, ปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ พิพิธวิทยา, ๒๕๒๑), หน้า ๒๑.

จึงมาเกิดเป็นมนุษย์อีกครั้งในท้องของสตรี ในขณะที่วิญญาณบางดวงอาจเกิดเป็นตัวหนอน แมลง หรือนกความเชื่อนี้เชื่อว่าเป็นอิทธิพลของแนวคิดดั้งเดิมของอินเดีย

๒. **กรรม** ความเชื่อนี้เกี่ยวข้องกับการกระทำ (Deed) และผลของการกระทำ เชื่อว่าการกระทำมีผลต่อชีวิตหน้า ความเชื่อนี้ก็เช่นเดียวกับเรื่อง สัมสาระ คือ ค่อยพัฒนาขึ้นจากคนพื้นเมืองดั้งเดิมของอินเดียต่อมาภายหลังจะมีอิทธิพลต่อปรัชญาหลัก ๆ ของอินเดีย

๑. **โมกษะ** การหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดเนื่องมาจากการเวียนว่ายตายเกิดที่เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่า ทำให้มองเห็นว่าสภาพนั้นเป็นทุกข์น่าเบื่อหน่าย นับเป็นภัยต่อมนุษย์ จึงมีความคิดที่จะหาทางหลุดพ้นจากสภาพนั้นเสีย คือไปสู่อสภาพที่หลุดพ้น(โมกษะ)

ความเชื่อ ๓ ประการนี้ เชื่อว่าน่าจะมีอิทธิพลสำคัญต่อการจัดระเบียบทางสังคมของฮินดู ระบบวรรณะที่สมาชิกของระบบยอมรับความแตกต่างของสถานะทางสังคมนั้น เชื่อว่าสมาชิกของสังคมยอมรับกรรมของตน และหวังว่าหากทำตามหน้าที่ตามสถานะของตนเอง ก็อาจจะบรรลุมอกษะ หรืออย่างน้อย

๓.๒ ความหมายของเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธร

ศาสนาเถรวาท

แม้ศาสนาพราหมณ์จะมีความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าไว้มากมาย แต่ก็มิ้นักวิชาการทางพระพุทธศาสนาได้ให้ความหมายของเทพเจ้าในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ไว้ ซึ่งมีดังนี้

เทพ หรือ เทพเจ้า หมายถึง พระเจ้าบนสวรรค์ของศาสนาพราหมณ์ถือว่าเป็นผู้บันดาลสุขทุกข์ให้แก่มนุษย์ และเป็นทีเคารพสักการะของเหล่ามนุษย์ที่เคารพนับถือ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต) ได้อธิบายความหมายของเทพไว้ ๓ ประการซึ่งมีดังต่อไปนี้

๑. **เทวะ** เทวดา เทพ เทพเจ้า (ชั้นสวรรค์และชั้นพรหม) คำว่าเทวะจึงมีความหมายตรงตัวว่าเทวดา หมายถึงหมู่เทพ, ชาวสวรรค์ เป็นคำรวมเรียกชาวสวรรค์ทั้งเพศชายและเพศหญิง

๒. **เทพ** หมายถึง เทพเจ้า ชาวสวรรค์ เทวดา ในทางพระศาสนา ท่านจัดเป็น ๓ คือ (๑) สมมติเทพ (๒) อุปัตติเทพ (๓) วิสุทธิตเทพ

๓. **เทพเจ้า** พระเจ้าบนสวรรค์ ลัทธิพราหมณ์ถือว่าเป็นผู้บันดาลสุขทุกข์ให้แก่มนุษย์^{๑๒}

^{๑๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๓๘.

มณี พยอมยงค์ ได้กล่าวว่า หนังสือพุทธศาสนากับสภาพการณ์ทางศาสนาและปรัชญาร่วมสมัย เกี่ยวกับเทพนั้นเกิดจากมนุษย์ในโลกเห็นธรรมชาติรอบตัว ไม่รู้ ไม่เข้าใจ ว่ามีได้อย่างไร เพราะเหตุใด เมื่อเกิดความร้อน ความหิว ความกระหายเมื่อลืมหิวโลกเห็นความมืด ความสว่าง ดวงอาทิตย์ดวงจันทร์ดวงดาว พายุฝนตก ฟ้าร้อง ไม่ทราบเหตุผลว่าเกิดได้อย่างไร เพราะอะไรเกิดความสงสัย และหวาดกลัวภัย โดยเชื่อว่าสิ่งที่เห็นนั้นเกิดจากพระเจ้าโดยเข้าใจว่าเป็นผู้อยู่เบื้องหลัง ปรัชญาการต่าง ๆ ต้องมีผู้มีอำนาจบังคับ คือมนุษย์ใส่ความเชื่อ ความรู้สึกให้แก่ธรรมชาติว่ามีความศักดิ์สิทธิ์มีอิทธิฤทธิ์มีอำนาจเหนือตน สามารถดลบันดาลให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้และให้ผลดีผลร้ายแก่ตนเองได้จึงทำการบูชาเคารพ กราบไหว้มอบเครื่องเช่นสังเวทเป็นเครื่องบูชา ความกลัวของมนุษย์ต่อมาได้เปลี่ยนไปเป็นความกตัญญูรู้คุณ ซึ่งแสดงออกให้เห็นถึงการนับถือ บูชาต้นไม้ ภูเขา โดยเข้าใจว่า ใครเคารพบูชาสิ่งศักดิ์ ตั้งใจขออะไรก็ได้^{๑๑}

พระมหามหุต สุกุทมโม ได้อธิบายว่า การเชื่อเรื่อง เทพเจ้า เทวดา วิญญาณ ภูต ผี ปีศาจนั้นมีมาตั้งแต่มนุษย์เกิดมาในโลก และยังไม่มีการศาสนาหรือลัทธิต่าง ๆ ความเชื่อเรื่องอำนาจลึกลับว่ามีอำนาจทำให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ “สามารถถ่ายทอดกันไปจากสิ่งหนึ่งไปยังสิ่งหนึ่งได้ และถ่ายทอดจากธรรมชาติสู่มนุษย์ได้มนุษย์จึงทำการอ่อนนอบบูชาเพื่อให้วิญญาณ เทพเจ้า เทวดา ภูต ผีปีศาจ ซึ่งมีอำนาจลึกลับพอใจจะได้ช่วยเหลือตนให้พ้นจากอันตราย หรือประสบความสุขความสำเร็จได้”^{๑๒}

ฉานิส วงศ์สุวรรณ ได้กล่าวว่า เทพที่สำคัญในยุคเริ่มแรกมหากาพย์มี ๓ องค์ ได้แก่ พระพรหม พระศิวะ และพระนารายณ์ เทพเจ้าทั้ง ๓ องค์นี้รวมเรียกว่า ตริมูรติ แต่ละองค์มีความหมาย ดังนี้

๑. **พระพรหม** หมายถึง เทพผู้สร้างมนุษย์และสรรพสิ่งทั้งหลายในโลกรวมทั้งเทวดาทั้งหลายด้วย

๒. **พระศิวะ** หมายถึง เทพแห่งการทำลายและเทพเจ้าแห่งการฟ่องรำ มีหลายชื่อเช่น อิศวร รุทระ และนาฏราช เป็นต้น พระศิวะเป็นเทพเจ้าสูงสุดในไสวนิกาย ประทับอยู่ที่ภูเขาไกรลาส มีโคนันที่เป็นพาหนะ และมีศิวะลึงค์เป็นเครื่องหมายของพลังแห่งการสร้างสรรค์

^{๑๑} มณี พยอมยงค์, **วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๑๔๐.

^{๑๒} พระมหามหุต สุกุทมโม, “ศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องความเคารพในพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๓.

๓. **พระวิษณุหรือพระนารายณ์** หมายถึง เทพที่เป็นผู้รักษาคุ้มครองโลก คำว่า “พระนารายณ์” หมายถึง ผู้ที่ได้เคลื่อนไหวยู่ในน้ำ คือกำลังบรรทมอยู่เหนือหลังพญานาคราช ชาวฮินดูที่นับถือไวษณพนิกาย จะเชื่อถือว่า พระวิษณุหรือพระนารายณ์นั้นจะต้องเป็นเทพสูงสุด^{๕๕}

อมรา พงศาพิชญ์ ได้กล่าวว่า ธรรมชาติต่าง ๆ ต้นไม้ภูเขา จอมปลวก เป็นต้น โดยวิญญูญาณเหล่านี้สามารถให้คุณและโทษแก่มนุษย์ได้จึงต้องมีการเช่นสังเวทยบวงสรวงเพื่อเอาอกเอาใจ ไม่ให้วิญญูญาณเหล่านั้นบันดาลภัยพิบัติแก่มนุษย์และให้ช่วยประพทานความสุขสมหวังให้แก่ตน โดยเหตุเชื่อกันเช่นนี้ นั้นเป็นเพราะสมัยโบราณนั้นมนุษย์ยังไม่มีความรู้ถึงเหตุที่มาของเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในธรรมชาติ ดังนั้นเมื่อเกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติต่าง ๆ ขึ้นก็นึกเอาเองว่าเป็นเพราะผีหรือเทพ เทวดา ซึ่งมีอำนาจอยู่เหนือตนเป็นผู้บันดาลจึงเป็นธรรมดาที่มนุษย์จะต้องพยายามหาทางป้องกันภัยเหล่านั้นไม่ให้เกิดขึ้นกับตน โดยการสวดอ้อนวอนต่อเจ้าป่าเจ้าเขา ผีสงฆ์ เทพ เทวดาที่ตนเชื่อ^{๕๖}

เทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกซึ่งพระพุทธองค์ทรงกล่าวถึงนั้นมี ๗ องค์ ซึ่งเป็นเทพเจ้าและเทวดาที่นิยมอ้อนวอนกันมากในยุคนั้น ได้แก่ (๑) พระอินทร์ (๒) พระจันทร์ (โศมะ) (๓) พระวรุณ (๔) พระอิศวร (๕) พระประชาบดี (๖) พระพรหม และ (๗) พระมหินท์ ไม่ปรากฏนามพระวิษณุและพระศิวะเลย (คำว่า“อิศวร” ในภาษาบาลีนั้นแม้จะตรงกับคำสันสกฤตว่า “อิศวร” ซึ่งเป็นนามหนึ่งของพระศิวะในภายหลัง ที่ไทยเราเรียกว่า “อิศวร” หรือ “พระอิศวร” นั้นในสมัยพุทธกาลมิได้หมายถึง “พระศิวะ” หากหมายถึง “ผู้เป็นใหญ่” หรือ “ผู้สร้าง”^{๕๗}

สรุปได้ว่า ความหมายของเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง เทพเจ้าที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติมีการบูชาศักดิ์เป็นไปตามความเชื่อเกี่ยวกับโลก การบันดาลความสุข การเกิด และความตาย เทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์ จึงเป็นที่เกิดจากความเชื่อว่าเทพเจ้าสามารถบันดาลให้สุขและให้ทุกข์ได้ตามความเชื่อนั้น

^{๕๕} พระมหาประยงค์ จันทรแดง, “ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพของเทวดาในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกกับคัมภีร์พระเวท และความเชื่อต่อเทวดาในสังคมไทยปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑), หน้า ๗๗.

^{๕๖} อมรา พงศาพิชญ์, **วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์ : วิเคราะห์สังคมไทยแนวมนุษยวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๘.

^{๕๗} สุชีพ ปุญญานุภาพ, **ประวัติศาสตร์ศาสนา, อ่างแล้ว**, หน้า ๓๐๕.

๓.๓ ประเภทของเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธรศาสนา เอรวาท

“คัมภีร์ฤคเวท” ซึ่งประมาณว่าเกิดขึ้นมาแล้วก่อน ๑๐๐ ปี ก่อนพุทธกาล เนื้อหาในคัมภีร์ส่วนใหญ่เป็นบทสรรเสริญเทพเจ้า ซึ่งในยุคนี้มีเทพเจ้ามากมาย ตามคัมภีร์พระเวทนั้น มีชื่อเทพเจ้าที่อยู่ในฐานะให้คุ้มหรือโอบกอดมนุษย์อยู่มาก เทพเจ้าที่ให้คุ้ม ได้แก่ ดายุสเทพ อัสนีเทพ สุริยเทพ อุษาเทพ วาตะเทพ และปฐวีเทพ เทพเจ้าที่ให้โอบ ได้แก่ วรรณเทพ รักษาเทพ วลาหกะเทพ เป็นต้น บทบาทหน้าที่ของเทพเจ้าของชาวอารยันนั้นมีความแตกต่างกัน มีเทพเจ้าบางองค์ทำหน้าที่รักษาธรรมชาติเพียงอย่างเดียว และเทพเจ้าบางองค์ก็มีหน้าที่รับผิดชอบต่อความเป็นอยู่ของมนุษย์ ซึ่งสามารถแยกประเภทของได้ดังนี้

๑. เทพเจ้าที่สถิตย์อยู่บนสวรรค์ ได้แก่ ทยาอุส มิตรระ อุษา สุริยะ วิษณุสวตระ ปุยัน อัสวิน วรุณ (พิรุณ) เทวีอุสา เทวีราตรี เป็นต้น ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

วรุณ เป็นเทพสำคัญเคียงคู่พระอินทร์เป็นผู้ควบคุมให้ทุกสิ่งดำเนินไปตามกฎของจักรวาล เช่น ให้ท้องฟ้าและแผ่นดินอยู่แยกจากกัน ดวงอาทิตย์ฉายแสงในท้องฟ้าและโคจรไปตามวิถี ดวงจันทร์ส่องสว่างในราตรี ดาวปรากฏให้เห็นในเวลากลางคืนและหายไปในช่วงกลางวัน แม่น้ำไหลลงสู่ทะเลแต่ทะเลไม่เต็มเป็นผู้ดูแลความเป็นไปในโลก ไม่มีความลับใดๆ จะรอดพ้นไปจากการล่วงรู้ของพระองค์^{๑๔}

อุษาเทวี เป็นธิดาของท้องฟ้า เกิดใหม่เป็นประจำทุกวันจึงเป็นสาวอยู่ตลอดเวลา และเป็นอมตะ ไม่มีวันร่วงโรย ปรากฏกายจุดเดิมทุกวัน ไม่เคยละเมิดกฎธรรมชาติหรือปวงเทพเจ้าเลย และจะเป็นเช่นนี้ต่อไปในอนาคตกาล การปรากฏของอุษาเทวีบนทอนชีวิตให้มวลสัตว์โลกให้สั่นลง มีความใกล้ชิดกับสุริยะเพราะเป็นผู้เบิกทางให้สุริยะ

๒. เทพเจ้าที่สถิตย์อยู่บนอากาศ ได้แก่ อินทระ ตรีตะ อำปตยะ อปาม นปาด อหิ พุทธนยะ อชาเอกปัด มาตริสวัน วายุและวาตะ พรชันยะ อากัสระ รุททะ มาร์ุต เป็นต้น ซึ่งมีดังต่อไปนี้

พระอินทร์ เป็นเทพสำคัญที่สุดในสมัยฤคเวท เดิมเป็นเทพแห่งพายุฝน มีหน้าที่ปราบพฤตราสูรซึ่งเป็นอสูรแห่งความแห้งแล้งและความมืด ใช้ วัชระ หรือสายฟ้าสังหารพฤตราสูร

^{๑๔} อุคม รุ่งเรืองศรี, เทวดาพระเวทเทพเจ้าในคัมภีร์พระเวทแห่งอารยัน, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๓), หน้า ๒๔.

หลังสังหารแล้วสายน้ำก็หลั่งไหลมาและเกิดแสงสว่างบนโลกชาวอารยันจึงเป็นหนี้บุญคุณพระอินทร์มาก เพราะต้องอาศัยน้ำฝนจึงต้องสวดอ้อนวอนเอาใจเป็นพิเศษ^{๙๕}

วายุ เป็นลูกของนางทิตี ซึ่งเคยเป็นศัตรูกับพระอินทร์ แต่เมื่อนางไปบำเพ็ญตบะ พระอินทร์ได้มาปรนนิบัติ นางจึงหายแค้น บอกว่าลูกที่เกิดมาจะให้เป็นมิตรกับพระอินทร์ แต่พระอินทร์ไม่เชื่อคำนางวันหนึ่ง นางทิตีหลับ โดยสลบเอาศีรษะไว้ทางทิศที่เคยเป็นปลายเท้า พระอินทร์จึงเข้าไปในครรภ์ของนาง ไข่วัชระตัดลูกในครรภ์ออกเป็น ๗ ส่วน กลายเป็นลม ตะวันออก ๑ ลมตะวันตก ๑ ลมเหนือ ๑ ลมใต้ ๑ ลมในเทวโลก ๑ ลมในพรหมโลก ๑ ลมในอากาศ เมื่อคลอดแล้ว นางก็มอบลูกทั้ง ๗ ให้เป็นบริวารพระอินทร์ วายุ ได้ชื่อว่าเป็นบริวารที่ซื่อสัตย์ของพระอินทร์ แกล้วกล้าเข้มแข็งในการรบ มีฟ้าแลบและฟ้าผ่าเป็นอาวุธ

๓. เทพเจ้าที่สถิตย์อยู่บนพื้นดินหรือพื้นโลก ได้แก่ อัศนี พุทศบดี โสมะ ปฐวีกงคา ยมเป็นต้น^{๙๖} อัศนี เป็นเทพสำคัญที่สุดบนพื้นดิน เป็นบุคลาธิษฐานของไฟที่ใช้ในพิธีบวงสรวง การเป็นไฟบนพื้นดิน ก็คือเกิดจากการที่ไม้แห้ง ๒ อันเสียดสีกัน เป็นเทพองค์เดียวที่ได้ชื่อว่า คุฤหปติ หรือเจ้าบ้านและบางครั้งก็ถือว่าเป็นแขกของทุก ๆ บ้านมีแหล่งกำเนิดบนสวรรค์ ต่อมากอินทร์ตัวหนึ่งนำมาให้พระอินทร์ แล้วนำมายังพื้นดิน โสมจึงได้ชื่อว่า “ราชาของพืชทั้งหลาย” และ “เป็นเจ้าแห่งป่า” น้ำโสมเป็นเครื่องดื่มที่ฤทธิ์แรง ทำให้ผู้ดื่มมีพลังกำลังพิเศษทำให้ผู้ดื่มมีชีวิตยืนยาวเป็นอมตะ เลยได้ชื่อว่า “อมฤต” โสมยังมีอำนาจเป็นยารักษาคนป่วย ทำให้ดาบอดเป็นดาดี ง่ายเปลี่ยนก็เดินได้

อย่างไรก็ตาม ในคัมภีร์ฤคเวทได้ขยายความเพิ่มเติมภายหลังว่า เทพเจ้าที่มีมากมายแตกต่างกันนั้น เป็นเพียงรูปปรากฏหลายรูป แต่แท้จริงมีเพียงสิ่งเดียว และมีการเปลี่ยนแปลง การให้ความสำคัญแตกต่างกันตามยุคสมัยและกลุ่มสังคมของผู้นับถือต่อมาความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ได้เปลี่ยนแปลงยกย่องเทพเจ้าที่สำคัญที่สุด ออกเป็น ๓ ประเภท ดังนี้

๑. พระพรหม เทพเจ้าผู้สร้าง

พระพรหมเป็นเทพผู้สร้างโลก ได้รับการยกย่องโดยพวกพราหมณ์ ให้มีฐานะเท่าเทียมกับพระวิษณุ และพระศิวะ ตำนานกล่าวว่าพระพรหมสร้างมนุษย์ จากอวัยวะของพระองค์ ซึ่งได้เกิดเป็นวรรณะต่างๆ ดังนี้ วรรณะพราหมณ์ เกิดจากเศียรของพระองค์ วรรณะกษัตริย์ เกิดจากบ่าของพระองค์ วรรณะแพศย์ เกิดจากส่วนท้องของพระองค์ วรรณะศูทร เกิดจากเท้าของพระองค์

^{๙๕} เกื้อพันธ์ นาคบุปผา, “พระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤต บาลี และวรรณคดีไทย”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐), หน้า ๔๖.

^{๙๖} สุนทร ณ รังษี, ปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ พิพิธวิทยา, ๒๕๒๑), หน้า ๑๕.

บางตำรากล่าวถึงเริ่มแรกทรงเนรมิตมนุษย์มีขาข้างเดียว แต่ก็เห็นว่าเดินไม่สะดวก จึงสร้างมนุษย์มี ๒ ขา คูเหมือนจะไม่พอพระทัยเพราะว่าเกะกะเกินไปไม่สวยงาม จึงทรงสร้างมนุษย์ขึ้นมาใหม่อีกครั้งให้มี ๒ ขา ที่ปรากฏจนทุกวันนี้^{๒๑}

สังกัจจายน์มีพรรณณะในเรื่องพรหมันหรือพระพรหมเทพเจ้าสูงสุดว่ามี ๒ ระดับ คือ

ก) **พรหมันระดับสูง (ปรพรหม)** ทรงเป็นนามธรรม ทรงเป็นสภาวะที่บริสุทธิ์ จึงทรงอยู่เหนือคุณสมบัติและคุณวิเศษทั้งหลาย จึงทรงเป็นนิรคุณพรหมัน ดังนั้นจึงไม่อาจพรรณนาถึงพระองค์ได้ เพราะการพรรณนาถึงพระองค์ก็เท่ากับไปจำกัดคุณลักษณะที่ไม่จำกัดของพระองค์ ทั้งนี้เพราะภาษามนุษย์เป็นภาษาสมมติ คิดในสมมติ เข้าใจกันด้วยความสมมติ จึงไม่อาจพรรณนาถึงสิ่งที่อยู่เหนือสมมติได้ ดังนั้นพรหมันจึงไม่อาจพรรณนาได้ (อนิรวาณียะ) ไม่อาจกำหนดได้ (อมาตรา) พระองค์ทรงมีสภาวะเป็นความจริงแท้ (สตุย) ความรู้แท้ (ชาน) อันหาขอบเขตไม่ได้ (อนนุต) เป็นจิต (จิตต) เป็นชีวิต (ชีว) เป็นความดีงาม (สุนทร) และเป็นบรมสุข (อานนุท) นิรคุณพรหมถึงแม้จะเป็นสภาวะที่บริสุทธิ์ อยู่เหนือคุณสมบัติและคุณวิเศษต่าง ๆ แต่ถึงกระนั้นพระองค์ก็เป็นรากฐาน เป็นบ่อเกิดของสิ่งต่าง ๆ และปรากฏการณ์ทั้งหลายในโลก

ข) **พรหมันระดับต่ำ (อปรพรหม)** ทรงเป็นรูปธรรม ทรงถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติและคุณวิเศษต่าง ๆ จึงเป็น สคุณพรหมัน ดังนั้นพระองค์จึงทรงสร้างโลก รักษาโลก และทำลายโลก อันเป็นที่มาของตรีมูรติในศาสนาฮินดู ทรงกำหนดชะตากรรมของคนและสัตว์ ดังที่เรียกว่า พรหมลิขิต ทรงเป็นเจ้าของกฎแห่งกรรม และกฏศีลธรรม ทรงเป็นสัพพัญญู (Ommiscient) สรรพาทิภู (Omnipresent) และสรรพเดช (Omnipotent) ทรงสถิตอยู่ในที่ทุกแห่ง พระพรหมระดับนี้ท่านสังกัจจายน์เรียกว่า พระศิวะหรือพระอิศวร การที่ได้พระนามว่าอิศวร ก็เพราะการสร้างโลกนั่นเอง ดังนั้นการสร้างโลกและพระอิศวรจึงเป็นของคู่กัน ส่วนการสร้างโลกนี้ขึ้นมาบางตำราก็ว่าเพื่อตอบแทนคนดี แต่บางตำราก็ว่า พระศิวะไม่ได้ตั้งใจสร้างโลกนี้ขึ้นมา แต่เป็นผลพลอยได้จากความสนุกสนานของพระองค์ กล่าวคือ พระองค์ทรงเดินร่าอย่างสนุกสนานที่เรียกกันว่า ปางศิวนาฏราช แล้วโลกก็บังเกิดขึ้น สังกัจจายน์มีความเห็นว่า พระพรหมทั้ง ๒ ระดับนี้เป็นองค์เดียวกัน โดยอปรพรหมเป็นส่วนหนึ่งของปรพรหม จำลองมาจากปรพรหม ดังนั้นปรพรหมจึงเป็นพรหมองค์แท้ เป็นความจริงขั้นปรมัตต์ ส่วนอปรพรหมเป็นพรหมเทียม หรือพรหมสมมติ จริ่งในขั้นสมมติ แต่ไม่จริงในขั้นปรมัตต์^{๒๒}

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔.

^{๒๒} พิน ดอกบัว, ปวงปรัชญาอินเดีย, หน้า ๘๕.

สรุปแล้ว พรพรมเป็นนามธรรมอยู่เหนือคุณสมบัติและคุณวิเศษต่าง ๆ อยู่เหนือโลก ผัสสะ และโลกปรากฏการณ์ เหนือกาลและเทศะ บริสุทธิ์ผุดผ่อง เป็นโลกุตระ เป็นอมตะตลอดไป แต่อพรพรมทรงเป็นรูปธรรม ทรงพร้งพร้อมด้วยคุณสมบัติและคุณวิเศษทั้งปวง เช่น ทรงสร้างโลก รักษาโลก และทำลายโลก ทรงเป็นเจ้ากฎแห่งกรรม และกฏศีลธรรม ทรงเป็นสัพพัญญู (Ommiscient) สรรพาทิภู (Omnipresent) และสรรพเดช (Omnipotent) ทรงเป็นอมตะ ทรงสถิตอยู่ทั้งในโลกและนอกโลก ทรงจำลองมาจากพรพรมจึงทรงเป็นสื่อกลางระหว่างโลกผัสสะและโลกโลกุตระ ศังกราจารย์ถือว่า พรหมันเท่านั้นที่จริงแท้ นอกจากพรหมันแล้วก็ไม่มีความจริงแท้ สิ่งแท้จริงมีเพียงอย่างเดียว โลกและสรรพสิ่งไม่ใช่สิ่งแท้จริง เป็นเพียงปรากฏการณ์ของพรหมันด้วยอำนาจมาจา ซึ่งเป็อำนาจแฝงอยู่ในพรหมัน ทั้งนี้ก็เป็ไปตามหลักของพระเวทและอุปนิษัตที่บรรยายลักษณะของพรหมันไว้ว่า “เป็นที่รวมแห่งความจริงแท้ทั้งปวง” จึงไม่มีสิ่งจริงอื่น ๆ อีก นอกจากพรหม อันเป็นหลักใหญ่ของปรัชญาอโฑวตะ เวทานตะของศังกราจารย์ที่ว่า “ความจริงมีเพียงหนึ่งไม่มีสอง”

๒. พระวิษณุ คือ เทพเจ้าการรักษ

พระวิษณุ หรือเรียกอีกอย่างว่า พระนารายณ์เป็น ๑ ใน ๓ มหาเทพ มีหน้าที่คุ้มครองแลดูแลรักษาทั้ง ๓ โลกตามความเชื่อของชาวฮินดู จากคัมภีร์พราหมณ์ รูปร่างลักษณะมีพระวรกายจะมีสีที่เปลี่ยนไปตามยุค ฉลองพระองค์ดั่งกษัตริย์ มีมงกุฎทอง อาภรณ์สี่เหลี่ยม มี ๔ กร ถือ สังข์ จักร ตรี คทา แต่ที่จะพบเห็นได้บ่อยที่สุดคือถือ จักร สังข์ คทา ส่วนอีกกรจะถือ ดอกบัวบ้าง หรือไม่มีถืออะไรเลยบ้าง^{๒๓}

พระวิษณุ เทพผู้คุ้มครองโลก ความเชื่อของชาวฮินดูปัจจุบันพระองค์ คือเทพผู้ทำหน้าที่บริหารหรือผู้คุ้มครองโลกที่สำคัญ จากคัมภีร์พราหมณ์ คัมภีร์พราหมณ์ปุราณะกล่าวไว้ว่า “พระปรเมศวร” (พระศิวะ) เป็นผู้สร้างพระวิษณุ เหตุมาจากทรงมีพระประสงค์จะสร้างสวรรค์และโลก ซึ่งถือว่าเป็นงานใหญ่นัก จึงได้ทรงต้องการผู้ช่วย โดยการนำหัตถ์ซ้ายมาลูบหัตถ์ขวา จึงบังเกิดเป็นเทพชื่อ “พระวิษณุ” หรือ “พระนารายณ์” พระปรเมศวร ได้สอนศิลปะด้านต่าง ๆ ให้กับพระวิษณุ คัมภีร์มหาภารตะ เล่าไว้ถึงพระนารายณ์แต่เดิมคือฤาษีคนหนึ่ง ต่อมาได้รับการขอร้องจากเหล่าเทวดาให้ช่วยปราบอสูรที่สร้างความเดือดร้อน ฤาษีทั้งสองจึงได้รับปากช่วยเหลือโดยได้ออกรบกับอสูรจนได้รับชัยชนะ จึงได้รับความเคารพนับถือจากเหล่าเทวดายิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน จนภายหลังฤาษีนารายณ์ได้ออกเดินทางไปบำเพ็ญตบะยังหิมลัยจนบรรลุผลเป็นพราหมณ์ (ผู้รู้แจ้งทุกสิ่งในโลก) และได้เป็นผู้นำเหล่าพราหมณ์ในเวลาต่อมา จากการยกย่องบูชาตลอดที่ผ่านมานั้นเป็นที่รู้จักในนาม “พระวิษณุ(นารายณ์)” พระนามของพระวิษณุ พระนารายณ์ มีผู้ขนานนามเรียก

^{๒๓} ฌานิศ วงศ์สุวรรณ, “กษัตริย์ไทยในความเชื่อ : องค์อัมรินทร์สักกเทวราช”, หน้า ๑๕๖.

ขานจากความแตกต่างกันตามความเชื่อ พระนามตามฤกษ์อำนาจ และตามเหตุการณ์ที่ต่างกันตามกาล อาทิ อนันตะ ไม่สิ้นสุด จตุรภุช มี ๔ กร มุรารี เป็นศัตรูแห่งมูระ นระ (นระระ) ผู้ชาย นารายณ์ ผู้ที่เคลื่อนไปในน้ำ ปัญญาบุตร พระผู้ทรงอาวุธทั้ง ๕ อย่าง ปิตามพร ทรงเครื่องสี่เหลี่ยม ทโมทร มีเชือกพันเอาไว้รอบเอว กฤษณะ โควินทะ โคบาล ผู้เลี้ยงวัว ชลศายิน ผู้นอนเหนือน้ำ พระพิฆณุหรือผู้สงวน อนันตไศยณ นอนบนอนันตนาคราช ลักษมีบดี ผู้เป็นสามีของพระลักษมี วิษวंबर ผู้คุ้มครองโลก สวายุ เกิดเอง เกศวะ มีผมอันงาม กิริติน ผู้ใต่มงกุฏ พระวิษณุ พระนารายณ์ ทรงประทับบนสวรรค์ เรียก ไวกูณฐ์ พาหนะ คือครุฑ พระวรกายสีนิล ฉลองคังกษัตริย์ มีมงกุฏ อาภรณ์สี่เหลี่ยม มี ๔ กร ถือ สังข์ จักร ตรี คทา บ้างก็กล่าวไว้ว่าทรงถือ ดอกบัว ลูกศร ดอกไม้ หรือเชือกบ่วงบาศ หรือสายฟ้า อาวุธประจำที่ใช้ คือ สังข์ จักร คทา ธนู และพระขรรค์ โดยปรกติ พระวิษณุ จะทรงประทับอยู่ที่เกษียรสมุทร โดยส่วนมากจะทรงบรรทมอยู่บนหลัง อนันตนาคราช โดยมีพระชายาคือพระลักษมีมหาเทวี คอยฝ้าดูแลปรนนิบัติอยู่ข้างๆเสมอ พาหนะของพระวิษณุคือ พญาครุฑ^{๒๔}

๓. พระศิวะ เทพเจ้าการทำลาย

พระอิศวร หรือ พระศิวะ หรือชาวจีนเรียกว่า พระยกอ้องซ่งเต เป็นเทพตามความเชื่อของชาวฮินดู มีพาหนะ คือ โคเผือก ชื่อว่า อสุภราช พระอิศวรเป็นมหาเทพแห่งการทำลาย มีกายสีขาว แต่พระศอกเป็นสีดำเพราะเคยดื่มยาพิษ มีพระเนตรถึง ๓ ดวง ดวงที่ ๓ อยู่กลางพระนลาฏ ซึ่งตามปกติจะหลับอยู่ เนื่องจากพระเนตรดวงที่ ๓ นี้ มีอานุภาพร้ายแรงมาก หากลืมขึ้นเมื่อใดจะเผาผลาญทุกอย่างให้หมดไหม้ ประทับอยู่ ณ เขาไกรลาส อันเป็นศูนย์กลางแห่งจักรวาล มีมเหสีคือพระแม่อุม่า รูปลักษณ์ของพระอิศวร โดยมากจะปรากฏให้เห็นเป็นชายผมยาว มีพระจันทร์เป็นปิ่นปักผม มีลูกประคำหรือกะโหลกมนุษย์เป็นสังวาล มีงูเห่าพันรอบพระศอก นุ่งห่มหนังเสืออันเป็นเครื่องนุ่งห่มของฤาษี การบูชาพระอิศวรจะกระทำได้โดยการบูชาต่อศิวลึงค์อันเป็นสัญลักษณ์แทนตัวพระองค์นั่นเอง พระอิศวรมีท่าร้ายรำอันเป็นการร้ายรำของเทพเจ้า เรียกว่า ปางนาฏราช เมื่อแปลงกายลงไปปราบฤาษีที่ไม่ประพฤติตนอยู่ในเพศดาบส ซึ่งต่อมาชาวฮินดูได้ถือเอาท่าร้ายรำนี้เป็นต้นแบบของการร้ายรำต่าง ๆ มาตราบจนปัจจุบัน^{๒๕}

บทบาทความสำคัญ พระศิวะทรงเป็นมหาเทพผู้เป็นใหญ่ในจักรวาล พระองค์จะทรงประทานพรวิเศษให้แก่คนผู้หมั่นกระทำความดี และยึดมั่นในศีลธรรมเท่านั้น หากผู้ใดประพฤติเพื่ออุทิศถวายแก่พระองค์แล้วปรารถนาสิ่งวิเศษใด ๆ ก็ให้พรนั้น พระศิวะจะประทานสิ่งวิเศษให้ในไม่ช้า แต่เมื่อได้พรสมปรารถนาแล้ว วันหน้าหากกระทำผิดไปจากความดีงามคนผู้นั้นจะเกิดวิบัติใน

^{๒๔} สุชีพ ปุญญานุภาพ, ประวัติศาสตร์ศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๓๐๕.

^{๒๕} ฟื้น ดอกบัว, ปวงปรัชญาอินเดีย, หน้า ๘๕.

ชีวิต พระศิวะเทพผู้จะกลายเป็นเทพผู้ทำลายทันที มีความเชื่อกันว่าพระศิวะนั้นสามารถช่วยปิดเป่ารักษาเยียวยาอากาศเจ็บไข้ได้ป่วยต่าง ๆ ได้อย่างมหัศจรรย์นัก หากผู้ใดที่เจ็บป่วยหรือต้องการขอพรให้คนในครอบครัวหายเจ็บไข้ได้ป่วย หากบวงสรวงบูชาและขอพรจากพระศิวะ ก็มักปรากฏว่าความเจ็บไข้ได้ป่วยนั้นจะถูกปิดเป่าให้หายไปได้โดยสิ้นในเร็ววัน ผู้ที่มีความทุกข์ไม่ว่าจะเป็นในทางใด หากบวงสรวงบูชา ขอพรให้พ้นทุกข์ พระศิวะก็จะประทานพรให้ผู้นั้นได้พ้นจากห้วงแห่งความทุกข์ได้เช่นกัน^{๒๖}

ดังนั้น สรุปได้ว่า ในศาสนาพราหมณ์ได้กล่าวถึงเทพเจ้าไว้หลายองค์มีมากมายประเภทของเทพส่วนมากจะเกี่ยวกับธรรมชาติ เช่น เกี่ยวกับดิน ฟ้า อากาศ เป็นเทพผู้สร้าง ผู้ทำลาย และผู้สร้าง เทพแต่ละองค์มีหน้าที่แตกต่างกันออกไปตามฤทธิ์เดชของเทพนั้น

๓.๔ อายุของเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธรศาสนา

เอราวัต

หน้าที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของพระพรหมคือเทพเจ้าสร้างโลก แต่โลกนี้มีได้คงอยู่ตลอดกาล พระพรหมมีเวลาดั้นและบรรทมเหมือนกับท้าวและมนุษย์ต่าง ๆ ทั้งหลาย เมื่อพระพรหมตื่นจากบรรทมก็ต้องสร้างโลก พอตกคำโลกก็ทำลายสลายตัวไป พระพรหมบรรทมหลับไปทุกอย่างก็ว่างเปล่า พอพระพรหมตื่นขึ้นมาใหม่ก็ต้องสร้างโลกขึ้นมาใหม่ เช่นนี้เรื่อยไป จะเห็นได้ว่าโลกที่เราอยู่ทุกวันนี้มีอายุได้เพียงวันหนึ่งของพระพรหมเท่านั้น แต่โชคดียี่สิบวันของพระพรหมนั้นยาวนานกว่าวันของพวกเราหาก ถ้านับกันเป็นปีมนุษย์โลกแล้ว อายุของโลกจะเป็นไป ดังนี้^{๒๗}

เมื่อพระพรหมสร้างโลกเสร็จใหม่ ๆ โลกอยู่ในสภาพที่บริสุทธิ์ที่สุด คนทุกคนจะมีศีลธรรม ไม่มีชั้นวรรณะ มีความดีงามสมบูรณ์เต็มสี่ในสี่ส่วน ไม่มีข้อบกพร่อง เป็นยุคดีเลิศ ระยะเวลาเรียกว่า กฤตยุกหรือกฤตยุก มีความยาวนานถึง ๔,๘๐๐ ปี เทพหรือ ๑,๗๒๘,๐๐๐ ปีมนุษย์

แต่ความดีของคนนั้นไม่คงที่ ยิ่งนานไป ความดีก็ลดลง จนกระทั่งความดีเหลือเพียงสามในสี่ส่วน ระยะเวลาเรียกว่า เทรตยุกหรือไตรตยุก มีความยาวเพียงสามในสี่ของกฤตยุก คือยาวนานเพียง ๓,๖๐๐ ปีเทพ หรือ ๑,๒๕๖,๐๐๐ ปีมนุษย์

ระยะถัดไปเรียกว่า ทวาปรยุกหรือทวาบรยุก ในยุคนี้ความดีของมนุษย์ลดลงเหลือครึ่งเดียว ความยาวนานของยุคก็สั้นลงด้วย คือเพียง ๒,๔๐๐ ปี เทพ หรือ ๘๖๔,๐๐๐ ปีมนุษย์

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๔.

^{๒๗} ธนิต อยู่โพธิ์ และคณะ, พรหมสี่หน้า : รวมบทความ, หน้า ๘.

ระยะสุดท้ายคือ กลียุคหรือกัลยยุค คนมีความดีเหลือเพียงหนึ่งในสี่ และยุคนี้มีความยาว ๑,๒๐๐ ปี เทพ หรือ ๔๓๒,๐๐๐ ปี มนุษย์ เวลานี้ตกในกัลยยุค คือยุคสุดท้ายที่จำนวนจะสิ้นอีกมหายุคหนึ่งแล้ว ในทางไสยศาสตร์เริ่มนับตั้งต้นกัลยยุคตั้งแต่วันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ ก่อนพุทธศักราช ๒,๕๕๕ ปี

เมื่อรวมเวลาทั้งสี่ยุคเข้าด้วยกันแล้วจะได้ ๑๒,๐๐๐ ปี เทพหรือ ๔,๓๒๐,๐๐๐ ปีมนุษย์ และเรียกว่าหนึ่งมหายุค เวลาหนึ่งพันมหายุคหรือ ๔,๓๒๐ ล้านปีมนุษย์ จึงจะมีความยาวเท่ากับหนึ่งวันของพระพรหม และเป็นระยะที่เรียกว่า “อุทัยกัป” คือ กัปรุ่ง^{๒๘} เมื่อหมดกัปรุ่งก็จะถึงปลายกาล ทุกสิ่งทุกอย่างที่พระพรหมสร้างมาจะต้องสลายประลัยไป ไฟที่เผาเผาโลกในระยะสิ้นกัปรุ่งนี้ เราเรียกทั่ว ๆ ไปว่า ไฟประลัยกัปรุ่ง ซึ่งคงจะร้อนแรงจนสามารถเผาทุกอย่างให้หมดไปได้ เว้นแต่พระมหาฤทธิทั้งหลาย เทวดาทั้งหลาย และธาตุทั้งห้า (ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ)^{๒๙} แต่องค์พระพรหมเป็นมหาเทพ หาได้ถูกเผาผลาญไปไม่ พระองค์คงอยู่ต่อไป แต่เป็นระยะบรรทมของพระองค์ซึ่งเป็นเวลากลางคืนและมีความยาวนานเท่าเวลากลางวันของพระองค์เรียกว่า “ชัยกัป” คือ กัปรุคลาย เมื่อพระองค์ตื่นบรรทมขึ้นมาก็ทำหน้าที่สร้างโลกต่อไปใหม่

พระพรหมเองมิได้มีชีวิตอยู่นิรันดร์ หนึ่งวันกับหนึ่งคืนของพระพรหมนั้นยาวนานถึง ๘,๖๔๐ ล้านปีมนุษย์ สามสิบวันจึงจะเป็นหนึ่งเดือน สิบสองเดือนจึงจะเป็นหนึ่งปี และพระพรหมเกิดมาแล้วจะมีอายุได้ ๑๐๐ ปี ซึ่งกว่าจะถึงร้อยปีของพระองค์ในเมืองมนุษย์ก็จะยาวนานกว่า ๓๑๑ ล้านล้านปีเสียอีก ขณะนี้พระองค์มีอายุเกินห้าสิบปีไปแล้วเล็กน้อย เมื่อครบกำหนดร้อยปีของพระองค์ เป็นคราวมหาประลัย โลกธาตุทั้งหลาย แม้แต่องค์พระพรหมเองก็สูญสิ้นกลายเป็นสลายตัวเป็นธาตุเดิมอีกครั้งหนึ่ง และตามพระคัมภีร์โบราณของฮินดูได้แบ่งอายุแห่งกาลเวลาของเทพออกเป็น ๓ ตอนใหญ่ๆ ซึ่งเรียกว่า ยุค มั่นวันตรัส และกัปรุ่ง จำนวนเวลาการคำนวณแห่งอายุชัยที่น้อยที่สุดในศาสนาฮินดูเชื่อกันว่ายุค ซึ่งได้แบ่งออกเป็น ๔ ยุคด้วยกัน ซึ่งมีเวลารวมกันทั้งสิ้นเป็นจำนวน ๑๒,๐๐๐ ปีเทพ ซึ่งระยะเวลาทั้งหมดนี้จะคำนวณได้ดังต่อไปนี้

๑. สัตยะยุค หรือเรียกอีกชื่อว่า กฤตยะยุค เท่ากับ ๔,๘๐๐ ปีเทพ
๒. เทรตยุค เท่ากับ ๓,๖๐๐ ปีเทพ
๓. ทวาปรยุค เท่ากับ ๒,๔๐๐ ปีเทพ
๔. กาลียุค เท่ากับ ๑,๒๐๐ ปีเทพ

^{๒๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), “พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระเพิ่มเติม)”, ข่าวสารญาณเวศก์, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๓ (กุมภาพันธ์-เมษายน ๒๕๕๐) : ๒.

^{๒๙} พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, เทพเจ้าและสิ่งนำรู้พระราชนิพนธ์ ร.๖, หน้า ๘๓.

หนึ่งแห่งมนุษย์ชาติเทียบเท่ากับ ๑ วันแห่งปีเทพ และ ๓๖๐ วันคิดเท่ากับหนึ่งปีดังนั้น สัตยะ ยุค เท่ากับ ๔,๘๐๐๐ คุณ ๓๖๐ เท่ากับ ๑,๗๒๘,๐๐๐ ปีมนุษย์ เตรตะ ยุค เท่ากับ ๓,๖๐๐ คุณ ๓๖๐ เท่ากับ ๑,๒๙๖,๐๐๐ ปีมนุษย์ ทวปร ยุค เท่ากับ ๒,๔๐๐๐ คุณ ๓๖๐ เท่ากับ ๘๖๔,๐๐๐ ปี มนุษย์ กาลี ยุค เท่ากับ ๑,๒๐๐ คุณ ๓๖๐ เท่ากับ ๔๓๒,๐๐๐ ปีมนุษย์

ดังนั้น หนึ่งมหายุค หรือเวลายิ่งใหญ่ซึ่งรวม ๔ ยุคที่น้อยที่สุด ดังนั้น จึงเริ่มต้นที่ ๑,๒๐๐ ปี เทพ เท่ากับ ๔,๓๒๐,๐๐๐ ปีมนุษย์ชาติ เป็นที่กล่าวไว้ในพระคัมภีร์โบราณว่า ๑,๐๐๐ มหายุค ประกอบกันเป็น ๑ วันแห่ง พระพรหมและหนึ่งราตรีของพระองค์ก็มีระยะเวลาเท่ากันด้วย ดังนั้น หนึ่งกัลป์ปะ หนึ่งวันแห่งพระพรหมจะเท่ากับ ๔,๓๒๐,๐๐๐,๐๐๐ แห่งปีมนุษย์ชาติ หรือปีปรกติ ตามพระมหาวิชณุปุราณะ ได้กล่าวว่า “ภายในแต่ละกัลป์ปะ ๑๔ มันวันตระ หรือชั่วระยะเวลาแห่งพระมนุ เพราะฉะนั้นจะเหมือนคั่ง ๑ส่วน ๑๔ หนึ่งวันของพระพรหม”^{๑๐}

กล่าวโดยสรุป อายุของเทพเจ้ามีอายุที่ยืนยาว ซึ่งได้แบ่งเป็นยุค และการดำรงอยู่ของเทพเจ้าในการวัดอายุของเทพเจ้าเห็นได้จากการวัดจากความดำรงอยู่ของโลก คือ อายุของเทพเจ้าจะยาวนานแต่อายุของโลกจะน้อยนิด

๓.๕ หลักธรรมที่ทำให้มนุษย์เกิดเป็นเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทศศาสนาเถรวาท

หลักธรรมที่ทำให้มนุษย์เกิดเป็นเทพนั้นศาสนาพราหมณ์ ได้มีการนับถือกันมาเป็นเวลายาวนานตามความเชื่อเทพแต่ละองค์ เพื่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับหลักธรรมที่ทำให้มนุษย์เกิดเป็นเทพ ซึ่งมีรายละเอียดที่จะศึกษาได้ดังต่อไปนี้

๓.๕.๑ ประพฤติกุศลกรรม

ระยะแรกผู้ที่สามารถเป็นเทพได้นั้นต้องประกอบกุศลกรรม ผู้ที่ได้เป็นเทพนั้น จะต้องประกอบพิธีอัฐวเมธแล้วถึง ๑๐๐ ครั้ง เช่นกัน แต่พิธีอัฐวเมธเป็นพิธีที่พระราชทานนั้นจึงจะประกอบได้ โดยมีการบูชาไฟ สมโภชม้าแล้วก็ปล่อยม้าไป ม้าที่จะนำมาประกอบพิธีอัฐวเมธ คือม้าอุปการก่อนปล่อยจะต้องดูแลม้าเป็นเวลา ๓ ปี ในระหว่างนี้จะประกอบพิธีบวงสรวงสังเวทเวทดา ๓ องค์ คือ พระอินทร์ พระยม พระวรุณ แล้วจึงปล่อยม้าไป ไม่มีเมืองใดขัดขวางก็จะนำกลับมาทำพิธีบูชาญเป็นอันครบพิธีอัฐวเมธซึ่งจัดว่าเป็นพิธีแผ่พระราชอำนาจของกษัตริย์ไปยังหัวเมืองใหญ่น้อยเพื่อผนวกเข้ามาไว้ใน พระราชอาณาจักร และยังมีความเชื่อที่ว่า กษัตริย์พระองค์ใดได้ประกอบพิธี

^{๑๐} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร, ปธ.๘), โลกทิปนี, หน้า ๒๒๐.

อัสวเมธครบ ๑๐๐ ครั้ง จะได้อานิสงส์มาก และส่งผลให้ได้เป็นเทพเจ้าคือพระอินทร์ ได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ แทนที่พระอินทร์องค์เดิม ซึ่งจะหมกมุ่นวาทสนา และต้องจุติลงมาเกิดในโลกมนุษย์ใหม่ เพื่อสะสมกุศลกรรมใหม่ได้กลับไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์อีกครั้งหนึ่ง^{๑๑}

๓.๕.๒ การบูชาขัณฑ์

ระยะหลังสังคมอินเดียในสมัยโบราณยังมีความนิยมในเรื่องของการฆ่าสัตว์บูชาขัณฑ์กันอยู่มากเพราะมีความเชื่อว่าการใช้สัตว์บูชาขัณฑ์เป็นพิธีการที่ดีจะทำให้พระเจ้าหรือเทพเจ้าพอใจ จะได้ไม่ทำให้เกิดภัยพิบัติหรือบันดาลให้เกิดความสุข ได้สิ่งที่ยุติธรรมประราณาแก่ผู้ที่ทำการบูชาและผู้บูชาจะได้พ้นจากบาปกรรมทั้งมวลที่เคยทำมา ดังนั้นจึงนิยมนำสัตว์ต่าง ๆ มาถวายต่อหน้าพระพักตร์เทวรูป แล้วฆ่าสัตว์เพื่อใช้เลือดมาเป็นเครื่องสังเวทเทพเจ้าดังกล่าว สัตว์ที่นิยมในการบูชาขัณฑ์ได้แก่แพะ แกะ ม้า เป็นต้น^{๑๒} ช่วงแรก การบูชาขัณฑ์ต่อเทพเจ้าของชาวอินเดียไม่มีอะไรที่พิสดารมากนักกล่าวคือทำกันง่าย ๆ คือเอาอาหารวางลงให้เทวดาลงมาเสวยกับพื้นดินเปล่า ๆ เท่านั้น^{๑๓} และเป็นที่สังเกตว่าการบูชาขัณฑ์นั้น “เริ่มต้นจากการบูชาธรรมชาติรูปแบบง่าย ภายในครอบครัว จากนั้นมาเป็นพิธีกรรมที่ต้องทำในชุมชน และเป็นพิธีกรรมทางศาสนาที่เพิ่มความประณีตสลับซับซ้อนเพื่อความศักดิ์สิทธิ์และดูขลังยิ่งขึ้น”^{๑๔} และผู้ที่จะไปเกิดเป็นเทพในศาสนาพราหมณ์ต้องเป็นผู้ที่ประกอบมหาขัณฑ์ พิธีอัสวเมธ หรือพิธีฆ่าม้าบูชาขัณฑ์ถึง ๑๐๐ ครั้ง^{๑๕} ในศาสนาพราหมณ์ได้กล่าวถึงมหาขัณฑ์ ๕ ดังนี้

๑. อัสสเมธ ได้แก่ การฆ่าม้าบูชาขัณฑ์
๒. ปุริสเมธ ได้แก่ การฆ่าคนบูชาขัณฑ์
๓. สัมมาปาสะ ได้แก่ ขัณฑ์อันสร้างแทนบูชาในที่ขว้างลอดบ่วงไปหล่นลง
๔. วาขเปยยะ ได้แก่ การดื่มเพื่อพลังหรือเพื่อชัยชนะ

^{๑๑} ผาสุข อินทรารุช, ดาวดึงส์ : สวรรค์ของศาสนาพราหมณ์หรือศาสนาพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : ดำรงวิชาการ, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐๑.

^{๑๒} มาณพ นักการเขียน, พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖).

^{๑๓} ส. พลายน้อย, (นามแฝง), เทวนิยาย, (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตการพิมพ์, ๒๕๑๕), หน้า ๗.

^{๑๔} พระมหามานพ เจื้อจันท์. “การบูชาขัณฑ์ในพระไตรปิฎก”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๐.

^{๑๕} สุชาติ กิจชัยพร, พระอินทร์ เทวดาษตรีย์ ผู้คุ้มครองโลก, (กรุงเทพมหานคร : ส.พิจิตร, ๒๕๓๕), หน้า ๒๔-๒๕.

๕. นิรัคพะ หรือ สรรพเมระ ได้แก่ยัญไม่มีลี้มสลัก คือ ทัวไปไม่มีขีดขึ้นจำกัด

การฆ่าครบทุกอย่างบูชาญุมหัยญ ๕ ที่พระราชพิงบุชาตามหลักศาสนาพราหมณ์ พระพุทธศาสนาสอนว่า เดิมทีเดิยวเป็นหลักการสงเคราะห์ที่คิงาม แต่พราหมณ์สมัยหนึ่งดัดแปลงเป็นการบูชาญุมเพื่อผลประโยชน์ในทางลาภสักการะแก่ตนจึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบูชาญุม

๓.๕.๓ การประพฤติพรหมจรรย์

คำว่า “พรหมจรรย์” แปลจากบาลีว่า “พฺรหฺมจฺริย” ซึ่งประกอบด้วย พฺรหฺม + จฺริย “พฺรหฺม” แปลว่า ประเสริฐ เลิศล้ำ สูงสุด บริสุทธิ ส่วน “จฺริย” มาจากรากศัพท์ คือ จร ซึ่งในความหมายเชิงรูปธรรม แปลว่า เทียวไป ดำเนินไป จาริกไป ในเชิงนามธรรม แปลว่า ประพฤติ ดำเนินชีวิต ครองชีวิต เป็นอยู่ในที่นี้ต้องการความหมายเชิงนามธรรม จริย ซึ่งเป็นค่านามจึงแปลได้ว่า ความประพฤติ การดำเนินชีวิต การครองชีวิต หรือ ความเป็นอยู่ จริย หรือ จริยะ นี้ เมื่อเขียนเป็นไทย แปลงตามรูปสันสกฤตเป็น จรรย์ ก็มี ถือตามรูปบาลีอิกรูปหนึ่งเป็น จริยา ก็ได้ ดังนั้น พรหมจฺริย จะแปลว่า พรหมจรรย์หรือพรหมจฺริยา ก็ได้ แต่ตามปกติแปลกันว่าพรหมจรรย์และใช้กันอย่างนี้เป็นส่วนใหญ่ รวมความว่า พรหมจรรย์ มาจาก “พรหมจฺริย” แปลได้ว่า จริยะอันประเสริฐ ความประพฤติอันประเสริฐ หรือ ประพฤติบริสุทธิอย่างพรหม การดำเนินชีวิตอันประเสริฐ การครองชีพอย่างประเสริฐ หรือความเป็นอยู่อย่างประเสริฐ^{๓๖} การประพฤติพรหมจรรย์นั้นก็มีกำเนิดจากลัทธิพรหมจรรย์ของพราหมณ์เป็นเริ่มแรก^{๓๗} ซึ่งมีมานานก่อนที่พระพุทธศาสนาจะอุบัติขึ้น โดยสืบเนื่องจากความเชื่อเรื่องพระพรหมว่าเป็นเทพเจ้าสูงสุด เป็นบรมอิตตาหรือปรมาตมัน และการที่จะเข้าถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพรหมนั้น ได้นั้นต้องดำเนินชีวิตด้วยการประพฤติพรหมจรรย์ ในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ การครองชีวิตเว้นเมถุนและประพฤติปฏิบัติตนเคร่งครัดต่าง ๆ ที่จะควบคุมตนให้มุ่งมั่นในการศึกษาได้เต็มที่โดยเฉพาะในการเรียนพระเวท โดยนัยหมายถึงการศึกษาพระเวท และหมายถึงช่วงเวลาหรือขั้นตอนของชีวิตที่พึงอุทิศเพื่อการศึกษาอย่างนั้น^{๓๘}

^{๓๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๕๕๐.

^{๓๗} พระมหาสุชาติ สุชาติ (สนิทสนม), “ศึกษาการประพฤติพรหมจรรย์ตามหลักคำสอนพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๔๕), หน้า ๕๘.

^{๓๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), “พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระเพิ่มเติม)”, ข่าวสารญาณเวศก, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๓ (พฤศจิกายน ๒๕๕๐) : ๓.

กล่าวโดยสรุป เทพนั้น ผู้ที่จะเข้าถึงได้ก็ด้วยการบำเพ็ญตบะเพื่อความรู้แจ้งเห็นจริงในพรหมันหลังจากตายแล้วจึงจะสามารถดำเนินไปทางนี้ได้ ซึ่งเป็นทางอันเกษมโดยผ่าน อากาศพระอาทิตย์ และสุดท้ายก็เข้าสู่โลกแห่งความเป็นเอกภาพกับพรหมัน ไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป^{๓๕}

๓.๖ การอุบัติของเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธรศาสนา เถรวาท

การอุบัติและการจุติของเทพในศาสนาพราหมณ์ ยังมีความสลับซับซ้อนแต่ก็ได้มีการกล่าวถึงเทพไว้หลายองค์ที่มีการอุบัติและจุติขึ้นบ้างครั้งเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติบ้างครั้งก็เกิดจากความป็นมนุษย์และได้รับการยอมรับและยกย่องจนทำให้เกิดเป็นเทพเจ้า ซึ่งมีละอียดพอศึกษาได้ พระพรหมถือว่าเป็นเทพเจ้าผู้ให้กำเนิดนั้น ในไสวณิกายที่นับถือพระศิวะว่าเป็น พระผู้เป็นเจ้ายิ่งใหญ่ พวกนี้ได้พรรณนาถึงการอุบัติของเทพเจ้าไว้ว่า

“เมื่อโลกยังว่างเปล่าเป็นอากาศธาตุอยู่ พระเวททั้งหลายก็มาประชุมรวมกันเข้า แล้วก็บังเกิดเป็นพระผู้เป็นเจ้าขึ้นองค์หนึ่งทรงพระนามว่า “พระปรเมศวร” (ชื่อหนึ่งของพระอิศวร) พระองค์จึงเอาพระหัตถ์ลูบพระอุระสะบัดออกไปเบื้องหน้าพระพักตร์ ก็บังเกิดเป็นพระอุมาภควดีซึ่งเป็นพระมเหสีในกาลต่อมา แล้วทรงปรึกษากันว่าจะสร้างสวรรค์และเขาพระสุเมรุ ก่อน แต่พระอุมาภควดีทรงเห็นว่าขอให้พระองค์ให้กำเนิดพระเป็นเจ้าขึ้นใหม่ เพื่อให้สร้างดีกว่า ฝ่ายพระอิศวรทรงเห็นด้วย ปรากฏในคัมภีร์วราหปุราณะ และมหากาพย์ มหาภารตะว่า พระพรหมเกิดอยู่ในดอกบัวที่ผุดขึ้นมาจากพระนาภีหรือสะดือของพระวิษณุ ในขณะที่บรรทมหลับอยู่บนหลังพญานาค นาคราชที่เกษียรสมุทรเพราะเหตุนั้นพระพรหมจึงมีนามว่า นาภิชะ (เกิดจากสะดือ) กัชชชะ (ดอกบัว) สโรชิน (ผู้ทรงไว้ซึ่งดอกบัว) อัพชชะ หรือ อัพชโยนิ หรือ กัชชชะ (เกิดจากดอกบัว)^{๓๖} แล้วพระพรหมองค์นี้จึงได้สร้างมนุษย์และสรรพสัตว์ทั้งสามโลก แต่คัมภีร์ปัทมปุราณะกล่าวถึงกำเนิด พระพรหมไปอีกทางหนึ่ง คือ แสดงว่า พระวิษณุคือพระปรพพรหมผู้เป็นปฐมบรมมุลแห่งโลกตามคัมภีร์นั้นมืออยู่ว่า “ในเมื่อจำเดิมเริ่มรังสรรค์โลก พระมหาวิษณุมีพระหฤทัย

^{๓๕} สุนทร ฅ รังษิ, ปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ, หน้า ๔๑.

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐.

ปรารถนาจะใคร่ทรงสร้างโลกทั้งหมดจึงบันดาลพระองค์ให้เป็นสามภาค กล่าวคือ เป็นผู้สร้าง ๑ ผู้สงวน ๑ ผู้ล้าง ๑ พระมหาบุรุษได้ทรงสร้างพระพรหม ขึ้นจากบั้นพระองค์เบื้องขวา เพื่อสร้างโลกนี้ ทรงสร้าง พระวิษณุ (พระองค์เอง) ขึ้นจากบั้นพระองค์เบื้องซ้ายเพื่อสงวนโลกนี้ แล้วจึงสร้างพระศิวะ महा กาลจากกลางพระองค์ เพื่อล้างโลกนี้ คนเรานั้นบางคนก็บูชา พระพรหม บางคนก็บูชา พระวิษณุ บางคนก็บูชาพระศิวะ แต่พระวิษณุเป็นเจ้าพระองค์ผู้เป็นหนึ่ง แบ่งภาคสามนั้นไซ้ ทรงสร้าง สงวน และล้างโลก เหตุฉะนั้นผู้มีศรัทธา แท้จริงจงอย่าได้บูชาพระเป็นเจ้าทั้งสามนั้นให้แปลกกันไปเลย”^{๔๐}

การอุบัติขึ้นของพระพรหมจะมีกำเนิดมาอย่างไรก็ตาม คัมภีร์ต่าง ๆ ของพราหมณ์ก็ยังมีความเห็นตรงกันอยู่ว่าพระองค์ทรงเป็นพระผู้สร้าง ทรงสร้างมนุษย์ให้เกิดขึ้นมาบนโลกด้วยฐานะที่แตกต่างกันและมนุษย์ก็ถือกำเนิดมาจากอวัยวะที่ต่างกันของพระพรหมด้วย พราหมณ์นั้นเกิดจากปากของพระพรหม (บางทีว่าเศียร) กษัตริย์เกิดจากแขน (หรือบ่า) แพศย์เกิดจากขา (บ้างก็ว่าท้อง, ตะโพก) ส่วนสุทรเกิดจากเท้า การที่มนุษย์ต่างก็ถือกำเนิดมาจากอวัยวะที่ต่างกันของพระเป็นเจ้า ดังนี้ จึงไม่มีความเสมอภาคและฐานะเท่าเทียมกัน กลายเป็นมีสูงกลางและต่ำไปในที่สุด

อนึ่งคัมภีร์ฮินดูยังกล่าวอีกว่า เมื่อเริ่มแรกที่พระพรหมสร้างมนุษย์คนแรกขึ้นในโลก ทรงเนรมิตมนุษย์มีขาข้างเดียว แต่ก็เห็นว่าเดินไม่สะดวกเลยสร้างใหม่ให้มนุษย์มี ๒ ขา แต่สร้างแล้วทรงไม่พอพระทัยอีก โดยเห็นว่าเกะกะเกินไปไม่สวยงาม จึงทรงสร้างมนุษย์ขึ้นมาใหม่อีกครั้ง ให้มี ๒ ขา ที่ปรากฏจนทุกวันนี้^{๔๑} นอกจากสร้างมนุษย์แล้ว พระพรหมยังเสด็จลงมาเมืองมนุษย์เพื่อจาริกดวงชะตาชีวิตลงไว้บนหน้าผากของเด็กอายุหกวัน ข้อความที่จาริกนี้เรียกกันว่า “พรหมลิขิต” หรือ “พรหมลิขิต” โดยปกติแล้ว ชะตาชีวิตที่พระพรหมจาริกไว้บนหน้าผากนี้ย่อมไม่มีทางเป็นไปอย่างอื่น แต่ถ้าหากว่ามีผู้รู้เท่าทันพระพรหม ผู้นั้นอาจแก้ไขพรหมลิขิตได้^{๔๒} คติพรหมลิขิตของพราหมณ์ยังคงได้รับการกล่าวถึงและยึดถือโดยชาวไทยพุทธบางหมู่สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

^{๔๐} พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, *เทพเจ้าและสิ่งนำรู้พระราชนิพนธ์* ร. ๖, หน้า ๑๑-๑๒.

^{๔๑} เสฐียร โกเศศ, *ไตรภูมิถาวร หรือ ไตรภูมิพระร่วง พระราชนิพนธ์ในพญาสิทธิไทย*, (กรุงเทพมหานคร : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๔๕).

^{๔๒} ธนิต อยู่โพธิ์ และคณะ, *พรหมสี่หน้า : รวมบทความ*, หน้า ๑๒.

๓.๗ การจุติของเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เถรวาท

ในตำราพระเวทตอนหนึ่งกล่าวไว้ว่า พระอินทร์เกิดมาจากผู้ใจบุญจำนวน ๑๓ คน ได้ร่วมกันสร้างศาลาและร่วมกันทำเส้นทางเพื่อถวายเป็นทาน เมื่อตายไปก็ไปเกิดเป็นเทวดา เทวดาเหล่านี้ก็รวมร่างกันกลายเป็นพระอินทร์ ช้างทรงของพระอินทร์จึงมี ๑๓ เศียร เพื่อแสดงถึงผู้กระทำคุณงามความดี ๑๓ คนนั่นเอง พระอาสน์ (ที่นั่ง) ของพระอินทร์มีคุณสมบัติพิเศษ คือ เมื่อร้อนขึ้นมาคราใด นั่นหมายถึงโลกมนุษย์ได้เกิดเหตุร้าย อสูรร้ายออกอาละวาด เมื่อนั้นพระอินทร์ก็จะออกจากสวรรค์ แปลงกายเป็นสัตว์ที่มีร่างกายกำยำ แข็งแกร่ง เพื่อลงมาปราบอสูรให้สิ้นไป ผู้ที่ได้ประกอบความดีบนโลกมนุษย์ เมื่อสิ้นอายุแล้วจะไปเกิดเป็นเทพ ประทับอยู่บนสรวงสวรรค์อันเป็นวิมานของพระอินทร์^{๔๔}

๓.๘ สรุป

เทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ ส่วนมากได้รับอิทธิมาจากชาวอารยันซึ่งเป็นอารยธรรมที่พัฒนามาจากสังคมกสิกรรมและเลี้ยงสัตว์เร่ร่อน มีเสาะแสวงหาพื้นที่อุดมสมบูรณ์ เพื่อการกสิกรรม การอพยพตามฝูงสัตว์เลี้ยง มีการตั้งหลักแหล่งชั่วคราว แบ่งย่อยออกเป็นหลายกลุ่ม ซึ่งมีขนาดไม่ใหญ่นัก เนื่องจากสภาพความเป็นอยู่ที่ค่อนข้างอัตคัดและเหมาะสมกับการเคลื่อนย้าย ในสมัยโบราณจึงมีการอพยพเคลื่อนย้ายจากแหล่งที่มีความอุดมสมบูรณ์น้อย ไปสู่แหล่งที่มีความอุดมสมบูรณ์มากอยู่ตลอดเวลา ทำให้มีวิถีชีวิตสัมพันธ์กับธรรมชาติบริสุทธ์ เช่น ดิน ฟ้า อากาศ โดยเฉพาะเทพเจ้าแห่งสายฟ้า คือ พระวิษณุซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงการเข้ามาของฤดูฝน พระอาทิตย์ พระจันทร์ เพื่อกำหนดวันเวลาและเส้นทางในการเดินทาง รวมไปถึงช่วงเวลาในการทำมาหากินให้ถูกต้องตามฤดูกาล ทำให้ต้องสร้างระบบความเชื่อในเทพเจ้าหลายองค์ขึ้นเพื่อเป็นตัวแทนสัญลักษณ์ถึงพลังธรรมชาติที่มักแปรปรวนอยู่เสมอ สนวนกับวิถีชีวิตที่ต้องมีการต่อสู้รบพุ่งกับกลุ่มเจ้าของพื้นที่เดิมที่ตนอพยพเข้าไป เมื่อชาวอารยันเดินทางเข้ามาตั้งหลักแหล่งในแถบอารยธรรมสินธุ ชาวอารยันจึงสามารถรับเอาวัฒนธรรมของชาวทราวิทไว้ได้อย่างไม่รู้สึกรัดเค็ม และสามารถพัฒนาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมขึ้นมาอย่างรวดเร็วประกอบกับความสามารถในสู้รบและการมีวิถีชีวิตที่พึ่งพาทรัพยากรในการดำรงชีพไม่มากนัก ความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย กลายเป็นข้อได้เปรียบที่สำคัญยิ่ง เพราะเมื่อเกิดคราวทุกข์ภัยต่างๆตามช่วงเวลาวิกฤตที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้

^{๔๔} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยสุโขทัย ๒ ตรีภูมิพระร่วง, ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร : อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๗๑.

อารยธรรมสินธุซึ่งเป็นอารยธรรมเมืองที่ต้องอาศัยทรัพยากรจำนวนมากในการป้อนผลิตผลเข้ามาหล่อเลี้ยงเมืองขนาดใหญ่

ดังนั้น เมื่อประสบภัยธรรมชาติอย่างรุนแรง หรือประสบปัญหาทางเศรษฐกิจการค้าที่ถดถอยแล้วก็ย่อมลุกขึ้นมาฟื้นฟูเมืองได้ยากและช้ากว่า และอาจถึงกับล่มสลายได้ในที่สุด จึงเป็นโอกาสให้ชาวอารยันเข้าครอบครองพื้นที่ในแถบอารยธรรมสินธุเดิมอย่างไม่ยากเย็นนัก และเมื่อชาวอารยันมีการตั้งหลักแหล่งถาวร มีการอพยพเข้ามาและการกระจายตัวของกลุ่มชาวอารยันเพิ่มมากขึ้น อิทธิพลของชาวอารยันจึงเริ่มสูงขึ้นและมีพลังอำนาจมากพอที่จะขึ้นปกครอง ชาวทราวาทซึ่งเป็นเจ้าของถิ่นเดิมและมีการคิดค้นวิธีการหลอมรวมทางวัฒนธรรมโดยพวกพราหมณ์ปุโรหิต ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของชนเผ่าเร่ร่อนที่จะมีบุคคลชั้นนำเป็นนักบวชทำหน้าที่หัวหน้ากลุ่ม เป็นผู้รู้เกี่ยวกับศิลปะวิทยาการ และเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ทำให้พวกพราหมณ์ปุโรหิตได้คิดค้นกฎระเบียบขึ้นมาปกครองสังคมผ่านสิ่งที่เรียกว่า “คัมภีร์พระเวท” ซึ่งเชื่อว่า มีเค้าโครงมาจากคัมภีร์เวเวศต มีการเรียบเรียงขึ้นโดยพวกพราหมณ์ปุโรหิต และมีการรังสรรค์ขึ้นใหม่ในอินเดียโบราณผ่านหลายยุคหลายสมัย คัมภีร์พระเวทได้กลายเป็นศูนย์อำนาจทางความคิดที่ทรงอิทธิพลเมื่อมีความมั่นคงมากขึ้น ทำให้ระบบวรรณะมีความกล้าแข็ง มีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่ฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย ประชาชนส่วนใหญ่มีวิถีชีวิตออกนอกกลุ่มทางเจตนารมณ์ของคัมภีร์ทำให้มีการปฏิรูปแนวคิดในคัมภีร์หลายยุคสมัย และก่อให้เกิดการแตกตัวของขั้วความคิดในยุคอุปนิษัต ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นว่า อารยธรรมทางความคิดของชาวอารยันเป็นอารยธรรมทางความคิดที่สัมพันธ์กับการจัดระเบียบ ทางสังคม โดยได้พัฒนาแนวคิดให้สอดคล้องกันทั้งแนวคิดทางปรัชญาและวิถีการปฏิบัติมีความคิดคำนึงถึงชีวิตในโลกหน้ามากกว่าโลกปัจจุบัน

ความเชื่อในเทพเจ้าที่ยิ่งใหญ่ที่มีลักษณะเป็นนามธรรมมากกว่ารูปธรรม ถึงแม้ในระยะแรกจะเป็นความเชื่อเทพเจ้าแบบพหุนิยม แต่ต่อมาได้มีการพัฒนาความเชื่อแบบเอกนิยมมากขึ้น แต่ก็ยังคงเทพเจ้าแบบพหุนิยมไว้ ในฐานะตัวแทนของเทพเจ้าสูงสุดองค์เดียวจนในที่สุดก็ได้พัฒนาแนวคิดเกี่ยวกับภาวะสูงสุดที่มนุษย์สามารถเข้าถึงและรวมเป็นหนึ่งได้ด้วยวิถีการปฏิบัติตน ในขณะที่ความเชื่อในยุคพระเวทตอนต้นเน้นให้ทำพิธีกรรมสวดมนต์ อ้อนวอน แต่ในยุคอุปนิษัตซึ่งเป็นยุคพระเวทตอนปลาย เน้นให้มนุษย์ปฏิบัติตนเพื่อบรรลุสู่ภาวะสูงสุดทางศาสนา การเปลี่ยนแปลงทางความคิดเช่นนี้ มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งที่ได้ส่งผลต่อการเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนาในเวลาต่อมา

บทที่ ๔

เปรียบเทียบเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับเทพในทัศนะของ ศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทนี้มุ่งศึกษาเปรียบเทียบความเหมือนและต่างกันระหว่างเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ โดยการศึกษาเปรียบเทียบในบทนี้ได้ศึกษาในประเด็นของความเหมือนและความต่าง โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น ๗ หัวข้อคือ (๑) ความเป็นมา (๒) ความหมาย (๓) ประเภท (๔) อายุ (๕) หลักธรรม และ (๖) การอุปบัติและการจุติ ซึ่งมีรายละเอียดตามลำดับดังนี้

๔.๑ เปรียบเทียบความเป็นมาของเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท กับเทพ ในทัศนะของศาสนาพราหมณ์

จากการศึกษาความเป็นมาของเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ ในความเหมือน พบว่า การเกิดเป็นเทวดาและเทพนั้นมีลักษณะเหมือนกันกล่าวคือ มากจากบุญกุศลและกรรม ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าสรรพสัตว์ในโลกนี้แม้แต่เทวดาและเทพต่างเกิดมาจากกรรม ส่วนในความต่างนั้น พบว่า การเกิดขึ้นของเทวดามาจากกุศลกรรมหรือการทำความดีของมนุษย์แล้วไปจุติเป็นเทวดาบนสวรรค์ชั้นต่าง ๆ ในกามาวจรชั้น ๖ ชั้น เช่น จาคุม ยามา คุสิตา ดาวดึงสา ปรนิมมา และ ปรนิมวัสวัตตี แต่การเกิดขึ้นของเทพนั้นเกิดขึ้นโดยความเชื่อและการเคารพบูชานับถือเทพตามธรรมชาติ เช่น เทพประจำท้องฟ้า ดิน ดวงอาทิตย์ อากาศ ดิน น้ำ ลม และที่สุดคือไฟซึ่งสามารถเปรียบเทียบระหว่างเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท กับเทพในศาสนา พราหมณ์ ในความเหมือนและความต่างเป็นตารางที่ ๑ ดังนี้

ตารางที่ ๑ แสดงการเปรียบเทียบความเป็นมาของเทวดาและเทพในความเหมือนและความต่าง

ความเป็นมา	
ความเหมือน	ความต่าง
มาจากกรรม คือการกระทำ กุศลกรรม บุญ การเจริญเมตตา เลี้ยงดูมารดาบิดา กาย ทุจจริต วิจิตุจจริต มโนทุจจริต	เทพนั้นถือกำเนิดจากความเชื่อและได้ มีการนับถือเทพฟ้า ดิน ดวงอาทิตย์ อากาศ ดิน น้ำ ลม และไฟ รวมถึงความเชื่อว่าธรรมชาติ เป็นผู้สร้างและเป็นผู้ทำลายและการบูชาัญญ

๔.๒ เปรียบเทียบความหมายของเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท กับเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์

การศึกษาความหมายพบว่า เทวดาและเทพมีความเหมือนกันกล่าวคือ หมายถึงหมู่เทพชาวสวรรค์ เป็นคำรวมเรียกชาวสวรรค์ทั้งเพศชายและเพศหญิงคือผู้ที่มีชีวิตและภาวะเป็นทิพย์ มีกายเป็นแสงสว่าง เปล่งรัศมี และเสวยสุขในสวรรค์ ชั้นต่าง ๆ ไม่มีอาการเจ็บไข้ แต่จะมีรูปโฉมงดงาม สามารถคงความเป็นหนุ่มสาวอยู่เช่นนั้นตลอดอายุขัยของเทวดาทั้งหลาย ส่วนในความต่างนั้นเทพ หมายถึง ผู้ที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติมีการบูชาศักดิ์เป็นไปตามความเชื่อเกี่ยวกับโลก การบันดาลความสุข การเกิด และความตาย เป็นต้น ซึ่งสามารถเปรียบเทียบความหมายของเทวดาและเทพในความเหมือนและความต่างเป็นตารางเปรียบเทียบที่ ๒ ดังนี้

ตารางที่ ๒ แสดงการเปรียบเทียบความหมายของเทวดาและเทพในความเหมือนและความต่าง

ความหมาย	
ความเหมือน	ความต่าง
ผู้ที่มีชีวิตและภาวะเป็นทิพย์ มีกายเป็นแสงสว่าง เปล่งรัศมี และเสวยสุขในสวรรค์ ชั้นต่าง ๆ	ในด้านความต่างนั้นเทพคือผู้ที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติมีการบูชาศักดิ์เป็นไปตามความเชื่อเกี่ยวกับโลก การบันดาลความสุข การเกิดและความตาย

๔.๓ เปรียบเทียบประเภทของเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท กับเทพ ในทัศนะของศาสนาพราหมณ์

การศึกษาประเภทของเทวดากับเทพในความเหมือน พบว่า ทั้งเทวดาและเทพต่างก็มีประเภทเหมือนกันคือ สมมติเทพ เทวดาโดยสมมติ มีอุปบัติเทพ เทพโดยกำเนิด และมีสมมติเทพ เทพโดยสมมติเหมือนกัน ส่วนในความต่างนั้นตามคัมภีร์พระเวทได้แบ่งประเภทของเทพออกเป็น ๓ ประเภท เรียกว่า “ไตรตรีงษเทพ” คือ (๑) เทพเจ้าที่สถิตย์อยู่บนสวรรค์ (๒) เทพเจ้าที่สถิตย์อยู่บนอากาศ (๓) เทพเจ้าที่สถิตย์อยู่บนพื้นโลก ซึ่งสามารถเปรียบเทียบประเภทของเทวดาและเทพในความเหมือนและความต่างเป็นตารางเปรียบเทียบที่ ๓ ดังนี้

ตารางที่ ๓ แสดงการเปรียบเทียบประเภทของเทวดาและเทพในความเหมือนและความต่าง

ประเภท	
ความเหมือน	ความต่าง
ทั้งเทวดาและเทพนั้นแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ (๑) สมมติเทพ เทวดาโดยสมมติ (๒) อุปบัติเทพ เทวดาโดยกำเนิด (๓) วิสุทธิตเทพ เทวดาโดยความบริสุทธิ์	ในด้านความต่างนั้น อุปบัติเทพ ตามคัมภีร์พระเวทได้แบ่งประเภทของเทพออกเป็น ๓ ประเภท เรียกว่า “ไตรตรีงษเทพ” คือ (๑) เทพเจ้าที่สถิตย์อยู่บนสวรรค์ (๒) เทพเจ้าที่สถิตย์อยู่บนอากาศ (๓) เทพเจ้าที่สถิตย์อยู่บนพื้นโลก

๔.๔ เปรียบเทียบอายุของเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท กับเทพในทัศนะ ของศาสนาพราหมณ์

การศึกษาอายุของเทวดากับเทพในความเหมือน พบว่าทั้งอายุของเทวดาและเทพต่างก็มีหน่วยเป็นปีทิพย์ อายุของผู้ที่เกิดเป็นเทวดาและเทพในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ ก็ไม่เท่ากัน การคำนวณแห่งปีมนุษย์ จึงเท่ากับ ๒,๓๐๔,๐๐๐,๐๐๐ ปีทิพย์ ส่วนในความต่างนั้น อายุของเทพมีอายุขัยที่ยืนยาวในพระคัมภีร์ โบราณกล่าวไว้ว่า ๑,๐๐๐ มหายุค ประกอบกันเป็น ๑ วันแห่งพระพรหมและ หนึ่งวันแห่งพระพรหมจะเท่ากับ ๔,๓๒๐,๐๐๐,๐๐๐ แห่งปีมนุษยชาติ ดังนั้นการเปรียบเทียบอายุของเทวดาและเทพในความเหมือนและความต่างและสามารถอายุของเทวดาและเทพในความเหมือนและความต่างได้เป็นตารางเปรียบเทียบที่ ๔ ดังนี้

ตารางที่ ๔ แสดงการเปรียบเทียบอายุของเทวดาและเทพในความเหมือนและความต่าง

อายุ	
ความเหมือน	ความต่าง
อายุของเทวดาและเทพมีหน่วยเป็นปีทิพย์อายุของผู้ที่เกิดเป็นเทวดาในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ มีเวลาไม่เท่ากัน เช่น ระยะเวลาของเทวดา ๑ วันบนสวรรค์ชั้นชั้นจาตุมหาราช จะเท่ากับระยะเวลาประมาณ ๕๐ ปีของโลกมนุษย์	ในด้านความต่างในเรื่องของอายุนั้น ในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ หนึ่งวันแห่งพระพรหมจะเท่ากับ ๔,๓๒๐,๐๐๐,๐๐๐ แห่งปีมนุษย์ชาติ

๔.๕ เปรียบเทียบหลักธรรมที่ทำให้มนุษย์เกิดเป็นเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท กับเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์

การศึกษา หลักธรรมที่ทำให้มนุษย์เกิดเป็นของเทวดากับเทพในความเหมือนนั้นพบว่า หลักธรรมที่ทำให้มนุษย์เกิดเป็นเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาทและเทพในศาสนาพราหมณ์นั้น จะมีลักษณะที่เหมือนกันคือการปฏิบัติตามหลักทวารธรรม รวมถึงการประพฤติพรหมจรรย์ซึ่งเป็นหลักธรรมที่นำผู้ปฏิบัติให้ถึงความเป็นเทวดาและเทพในของแต่ละศาสนา ส่วนในความต่างนั้นเทพนั้นเกิดจากการบูชาัญญ์เพื่อให้เทพเจ้ามีความพอใจ เป็นการจงรักภักดีต่อเทพเจ้าเพื่อให้ท่านพอใจแล้วสามารถไปอยู่กับเทพเจ้าได้และสามารถเปรียบเทียบหลักธรรมที่ทำให้มนุษย์เกิดเป็นเทวดาและเทพในความเหมือนและความต่างเป็นตารางเปรียบเทียบที่ ๕ ดังนี้

ตารางที่ ๕ แสดงการเปรียบเทียบหลักธรรมที่ทำให้มนุษย์เกิดเป็นเทวดาและเทพในความเหมือนและความต่าง

หลักธรรม	
ความเหมือน	ความต่าง
การปฏิบัติตามหลักทวารธรรม รวมถึงการประพฤติพรหมจรรย์ซึ่งเป็นหลักธรรมที่นำผู้ปฏิบัติให้ถึงความเป็นเทวดาและเทพในของแต่ละศาสนา	เทพนั้นเกิดจากการบูชาัญญ์เพื่อให้เทพเจ้ามีความพอใจ เป็นการจงรักภักดีต่อเทพเจ้าเพื่อให้ท่านพอใจแล้วสามารถไปอยู่กับเทพเจ้าได้

๔.๖ เปรียบเทียบการอุบัติของเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท กับเทพ ในทัศนะของศาสนาพราหมณ์

การศึกษาการอุบัติของเทวดาและเทพในความเหมือน พบว่า ทั้งเทวดาและเทพนั้นเป็นการถือกำเนิดเกิดขึ้นเอง โดยอาศัยแรงบุญและกรรมหรือเกิดจากการประพฤติปฏิบัติเพื่อเป็นการสะสมบุญกรรมต่อไป ส่วนในด้านความต่างนั้นการเกิดขึ้นของเทพนั้นเกิดขึ้นโดยความเชื่อและได้มีการนับถือเทพฟ้า ดิน ดวงอาทิตย์ อากาศ ดิน น้ำ ลม และที่สุดคือไฟ และสามารถเปรียบเทียบการอุบัติของเทวดาและเทพในความเหมือนและความต่างได้เป็นตารางเปรียบเทียบที่ ๖ ดังนี้

ตารางที่ ๖ แสดงการเปรียบเทียบการอุบัติของเทวดาและเทพในความเหมือนและความต่าง

การอุบัติ	
ความเหมือน	ความต่าง
เป็นการถือกำเนิดเกิดขึ้นเอง โดยอาศัยแรงบุญและกรรมหรือเกิดจากการประพฤติปฏิบัติเพื่อเป็นการสะสมบุญกรรมต่อไป	ในด้านความต่างนั้นการเกิดขึ้นของเทพนั้นเกิดขึ้น โดยความเชื่อและได้มีการนับถือเทพฟ้า ดิน ดวงอาทิตย์ อากาศ ดิน น้ำ ลม และที่สุดคือไฟ

๔.๗ เปรียบเทียบการจตุติของเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับเทพ ในทัศนะของศาสนาพราหมณ์

การศึกษาการจตุติของเทวดาและเทพในความเหมือนพบว่าเกิดจากการหมดบุญกุศลที่ตนได้สร้างสะสมไว้แล้วจึงกลับลงมาเกิดเป็นมนุษย์ส่วนในความต่างโดยการแปลงจากร่างแท้เป็นตัวแทนขององค์เทพออกเป็นปางต่าง ๆ มีชื่อเรียกกันไปตามความสามารถขององค์เทพนั้นและสามารถเปรียบเทียบระหว่างเทวดา กับเทพ ในความเหมือนและความต่างเป็นตารางเปรียบเทียบที่ ๗ ดังนี้

ตารางที่ ๘ แสดงการเปรียบเทียบการจุติของเทวดาและเทพในความเหมือนและความต่าง

การจุติ	
ความเหมือน	ความต่าง
เกิดจากการหมกบุญกุศลที่ตนได้สร้างสะสมไว้แล้วจึงกลับลงมาเกิดเป็นมนุษย์	ด้านความต่างนั้นโดยการแปลงจากร่างแท้เป็นตัวแทนขององค์เทพออกเป็นปางต่าง ๆ มีชื่อเรียกกันไปตามความสามารถขององค์เทพนั้น

๔.๘ สรุป

จากการศึกษาเปรียบเทียบเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท กับเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาททำให้ทราบได้ว่าเทวดาในพระพุทธศาสนาและเทพในศาสนาพราหมณ์ มีความเหมือนและต่างกัน โดยลักษณะแล้ว เทวดาในพระพุทธศาสนาอาศัยความงามความดีจากความเป็นมนุษย์และได้อาศัยการทำบุญกุศลมีการรักษาศีลให้ทาน และเจริญภาวนา จึงทำให้เกิดเป็นเทวดาได้ ส่วนเทพในศาสนาพราหมณ์ เกิดขึ้นเองโดยความเชื่อที่ว่าธรรมชาติเป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตลงโทษธรรมชาติจนทำให้เกิดความเชื่อกลายเป็นเทพในนิยายไปตามยุคตามสมัย พระพุทธศาสนาได้แสดงไว้ว่า เทวดามีอยู่จริงและเป็นสัตว์โลกประเภทหนึ่งที่แตกต่างกันกับมนุษย์ นั่นคือ เทวดาอยู่ในกำเนิดประเภทโอปาติกะคือเกิดผุดขึ้น เมื่อผุดเกิดขึ้นแล้วจะตั้งอยู่ในวิหังสาวิทานที่ ส่วนคุณสมบัติของเทวดา ย่อมสืบเนื่องมาจากผลแห่งบุญกุศลที่ได้บำเพ็ญไว้แล้วเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์จึงส่งผลให้เสวยของทิพย์ต่างๆ ดังนั้น การที่จะศึกษาเรื่องเทวดาให้เข้าใจแจ่มแจ้งได้นั้นต้องอาศัยหลักฐานจากพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่าง ๆ และเมื่อต้องการทราบลักษณะของเทวดาก็ต้องกล่าวถึงมนุษย์ด้วยเพราะมีความเกี่ยวเนื่องกัน เพราะภูมิมนุษย์เป็นแหล่งสัตว์โลกทุกชนิดมาประกอบกรรม ที่เป็นกุศลกรรมและอกุศลกรรม มนุษย์โลกเป็นภพที่เปิดโอกาสให้ทุกคนมาสร้างตัวให้เป็นคนดี หรือเป็นคนชั่วก็ได้ทั้งนั้นคนที่ทำกรรมดีเมื่อตายไป ก็จะได้ไปเกิดในสวรรค์และคนที่ทำกรรมชั่วเมื่อตายไปก็จะได้ไปเกิดในนรก พวกอบายมีหลายชั้น ชั้นเดียวกันก็มีบาปกรรมใกล้เคียงกัน พวกเทพก็มีหลายชั้นยิ่งกว่าอบาย ส่วนโลกมนุษย์แดนเดิวนี่เป็นที่รวมของบาปกรรม และคุณธรรมทุกอย่างทุกระดับมีคนชั้นมีบาปกรรมหยาบหนา

เหมือนดังชาวรกชั้นต่ำสุด และมีคนมีซึ่งมีคุณธรรมประณีต เท่ากับพรหมผู้สูงสุด ตลอดจนท่านผู้
พ้นแล้วจากภพภูมิทั้งหลาย ซึ่งแม้แต่เหล่าเทพ มาร พรหม ก็เคารพบูชา ภาวะเช่นนี้นับได้ว่าเป็น
ลักษณะของโลกมนุษย์ ที่วิสัยกว้างสุดแห่งบาปอกุศลและคุณธรรม โลกมนุษย์นั้นเป็นที่สถานที่
กระทำการต่าง ๆ ทั้งกรรมดี และกรรมชั่ว ผู้ที่ได้ไปถือกำเนิดเป็นเทวดาก็เพราะทำกรรมดี คือ กาย
สุจริต วชิสุจริต และมโนสุจริต ส่วนผู้ที่ทำกรรมชั่วก็ย่อมไปเกิดในนรก เปรต อสุรกาย สัตว์
เดรัจฉาน เป็นต้น

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อศึกษาเปรียบเทียบเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทโดยผู้วิจัยได้แบ่งประเด็นที่สำคัญในการศึกษาออกเป็น ๓ ประเด็น คือ (๑) เพื่อศึกษาเรื่องเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) เพื่อศึกษาเรื่องเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท (๓) เพื่อเปรียบเทียบเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยสามารถสรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะได้ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

เทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์เป็นการเปรียบเทียบให้เห็นถึงความเหมือนและความต่างในทางความเป็นมา ความหมาย ประเภท และคุณค่าต่อการดำเนินชีวิตอันเป็นประโยชน์ในด้านต่าง ๆ

๕.๑.๑ เทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท

เทวดาเป็นสัตว์โลกที่รวมอยู่ในโลกคือหมู่สัตว์ เป็นผู้มีกายทิพย์ บริโภคอาหารทิพย์ มีอายุยืนยาว มีรัศมีงดงาม เมื่อปรากฏกายในเวลากลางคืน ณ สถานที่ใด จะทำให้สถานที่แห่งนั้นสว่างไสวไปทั่ว เทวดาเป็นประชากรเมืองสวรรค์ เทวดาผู้ชายเรียกว่า เทพบุตร เทวดาผู้หญิงเรียกว่า เทพธิดา โดยฐานะพื้นฐานแล้วเทวดาทุกประเภทตลอดถึงพรหมที่สูงสุดล้วนเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย เวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏเช่นเดียวกับมนุษย์ทั้งหลาย และส่วนใหญ่ยังเป็นปุถุชนยังมีกิเลสคล้ายกับมนุษย์ แม้ว่าจะมีเทพที่เป็นอริยบุคคลบ้าง ส่วนมากก็เป็นอริยะมาก่อนตั้งแต่ครั้งเป็นมนุษย์ การเกิดเป็นเทวดามีพื้นฐานมาจากมนุษย์ โลกมนุษย์เป็นสถานที่ให้มนุษย์ได้พัฒนาร่างกายและจิตใจ ด้วยศีลธรรมที่ดีงามได้ทุกอย่าง เมื่อปฏิบัติได้แล้วก็มีพลังความคิดไปเกิดเป็นเทวดามีความสุขอยู่บนสวรรค์ แต่เมื่อหมดอายุสิ้นบุญก็กลับมาเกิดเป็นมนุษย์กลับไปกลับมาจนกว่าจะบรรลุนิพพาน นอกจากนี้เทวดาประเภทหนึ่งในบรรดาเทวดา ๓ คือ (๑) สมมติเทพ เทวดาโดยสมมติ ได้แก่ พระราชา และพระราชา कुमार พระเทวี (๒) อุปปัตติเทพ เทวดาโดยกำเนิด ได้แก่ เทวดาในกามาพจรสวรรค์และเทวดาที่นับเนื่องในหมู่พรหมทั้งหลาย (๓) วิสุทธิตเทพ เทวดาโดยความ

บริสุทธิ ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันต์จีณาสพทั้งหลาย การอุปบัติเทพสถานที่อยู่ของอุปบัติเทพนั้น ได้แก่ สวรรค์ชั้นเทวโลกและพรหมโลก แบ่งเป็น ๒๖ ชั้น คือ กามาวจร ๖ ชั้น รูปาวจร ๑๖ ชั้น อรูปาวจร ๔ ชั้น

๕.๑.๒ เทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

เทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นเกิดจากการนับถือธรรมชาติและอำนาจของธรรมชาติ ในนามของเทพหรือเทพเจ้า ทุกสิ่งทุกอย่างเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ โดยการผสมผสานกันของธาตุทั้ง ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ธาตุทั้งสี่นี้ทำให้เกิดสรรพสิ่งทั้งมีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งสัตว์และพืช ล้วนเกิดไปตามลำดับวิวัฒนาการ ค่อยๆ ปรับแต่งให้เหมาะสมกับการที่จะดำรงชีวิตให้อยู่รอดได้ และสืบเผ่าพันธุ์ต่อไป โดยเฉพาะสัตว์บางพวก ก็มีวิวัฒนาการจนกลายเป็นมนุษย์ในที่สุด ตามกระบวนการทางธรรมชาติ มนุษย์จึงเกิดขึ้นมาในโลกนี้ก่อนเทวะทั้งหลาย และมนุษย์นั่นเอง เป็นปัจจัยให้เกิดเทพเจ้าขึ้น หรือปรุงแต่งกันไปเอง แท้จริงแล้ว มนุษย์มิได้สร้างเทพเจ้า เพราะมนุษย์ไม่สามารถสร้างสิ่งที่เหนือกว่าตนได้ แต่มนุษย์เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดเทพเจ้า โดยเกิดจากตัวมนุษย์เอง

๕.๑.๓ เปรียบเทียบเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑. เปรียบเทียบระหว่างเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท กับเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ในความเหมือนและความต่าง ดังนี้ การศึกษาความเป็นมาของเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ ในความเหมือน พบว่า การเกิดเป็นเทวดาและเทพนั้นมีลักษณะเหมือนกัน กล่าวคือ มากจากบุญกุศลและกรรม ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าสรรพสัตว์ในโลกนี้แม้แต่เทวดาและเทพต่างเกิดมาจากกรรม ส่วนในความต่างนั้นพบว่า การเกิดขึ้นของเทวดามาจากกรรมหรือการทำความดีเมื่อเป็นมนุษย์ที่ได้ปฏิบัติธรรมจนทำให้เกิดเป็นเทวดาไปในชั้นต่าง ๆ แต่การเกิดขึ้นของเทพนั้นเกิดขึ้นโดยความเชื่อและได้มีกรนับถือเทพฟ้า ดิน ดวงอาทิตย์ อากาศ ดิน น้ำ ลม และที่สุดคือไฟ

การศึกษาค้นคว้าพบว่า เทวดาและเทพมีความเหมือนกันกล่าวคือ หมายถึงหมู่เทพชาวสวรรค์ เป็นคำรวมเรียกชาวสวรรค์ทั้งเพศชายและเพศหญิงคือผู้ที่มีชีวิตและภาวะเป็นทิพย์ มีกายเป็นแสงสว่าง เปล่งรัศมี และเสวยสุขในสวรรค์ ชั้นต่าง ๆ ไม่มีอาการเจ็บไข้ แต่จะมีรูปโฉมงดงาม สามารถคงความเป็นหนุ่มสาวอยู่เช่นนั้นตลอดอายุขัยของเทวดาทั้งหลาย ส่วนในความต่าง

นั้นเทพ หมายถึง ผู้ที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติมีการบูชาศักดิ์เป็นไปตามความเชื่อเกี่ยวกับโลก การบันดาลความสุข การเกิด และความตาย เป็นต้น

การศึกษาประเภทของเทวดากับเทพในความเหมือน พบว่า ทั้งเทวดาและเทพต่างก็มีประเภทเหมือนกันคือ สมมติเทพ เทวดาโดยสมมติ มีอุปบัติเทพ เทพโดยกำเนิด และมีสมมติเทพ เทพโดยสมมติเหมือนกัน ส่วนในความต่างนั้นตามคัมภีร์พระเวทได้แบ่งประเภทของเทพออกเป็น ๓ ประเภท เรียกว่า “ไตรตรีงษ์เทพ” คือ (๑) เทพเจ้าที่สถิตย์อยู่บนสวรรค์ (๒) เทพเจ้าที่สถิตย์อยู่บนอากาศ (๓) เทพเจ้าที่สถิตย์อยู่บนพื้นโลก

การศึกษาอายุของเทวดากับเทพในความเหมือน พบว่าทั้งอายุของเทวดาและเทพต่างก็มีหน่วยเป็นปีทิพย์ อายุของผู้ที่เกิดเป็นเทวดาและเทพในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ ก็ไม่เท่ากัน การคำนวณแห่งปีมนุษย์ จึงเท่ากับ ๒,๓๐๔,๐๐๐,๐๐๐ ปีทิพย์ ส่วนในความต่างนั้น อายุของเทพมีอายุขัยที่ยืนยาวในพระคัมภีร์โบราณกล่าวว่า ๑,๐๐๐ มหายุค ประกอบกันเป็น ๑ วันแห่งพระพรหมและ หนึ่งวันแห่งพระพรหมจะเท่ากับ ๔,๓๒๐,๐๐๐,๐๐๐ แห่งปีมนุษย์ชาติ

การศึกษา หลักธรรมที่ทำให้มนุษย์เกิดเป็นของเทวดากับเทพในความเหมือนนั้นพบว่า หลักธรรมที่ทำให้มนุษย์เกิดเป็นเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาทและเทพในศาสนาพราหมณ์นั้น จะมีลักษณะที่เหมือนกันคือ การปฏิบัติตามหลักทศธรรม รวมถึงการประพาศพิภพจรยซึ่งเป็นหลักธรรมที่นำผู้ปฏิบัติให้ถึงความเป็นเทวดาและเทพในของแต่ละศาสนา ส่วนในความต่างนั้นเทพนั้นเกิดจากการบูชาขัญเพื่อให้เทพเจ้ามีความพอใจ เป็นการจงรักภักดีต่อเทพเจ้าเพื่อให้ท่านพอใจแล้วสามารถไปอยู่กับเทพเจ้าได้

การศึกษาการอุบัติของเทวดาและเทพในความเหมือน พบว่า ทั้งเทวดาและเทพนั้นเป็นการถือกำเนิดเกิดขึ้นเองโดยอาศัยแรงบุญและกรรมหรือเกิดจากการประพาศพิภพปฏิบัติเพื่อเป็นการสะสมบุญกรรมต่อไป ส่วนในด้านความต่างนั้นการเกิดขึ้นของเทพนั้นเกิดขึ้นโดยความเชื่อและได้มีการนับถือเทพฟ้า ดิน ดวงอาทิตย์ อากาศ ดิน น้ำ ลม และที่สุดคือไฟ

การศึกษาการจตุติของเทวดาและเทพในความเหมือนพบว่าเกิดจากการหมคนบุญกุศลที่ตนได้สร้างสะสมไว้แล้วจึงกลับลงมาเกิดเป็นมนุษย์ส่วนในความต่าง โดยการแปลงจากร่างแท้เป็นตัวแทนขององค์เทพออกเป็นปางต่าง ๆ มีชื่อเรียกกันไปตามความสามารถขององค์เทพนั้น

จากการศึกษาเปรียบเทียบเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท กับเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ทำให้ทราบได้ว่าเทวดาในพระพุทธศาสนาและเทพในศาสนาพราหมณ์ มีความเหมือนและต่างกัน โดยลักษณะแล้ว เทวดาในพระพุทธศาสนาอาศัยความงามความดีจากความเป็นมนุษย์และได้อาศัยการทำบุญกุศลมีการรักษาศีล ให้ความทาน และเจริญภาวนา จึงทำให้เกิดเป็นเทวดาได้ ส่วนเทพในศาสนาพราหมณ์ เกิดขึ้นเองโดย

ความเชื่อที่ว่าธรรมชาติเป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตลงโทษธรรมชาติจนทำให้เกิดความเชื่อกลายเป็นเทพในนิยายไปตามยุคตามสมัย พระพุทธศาสนาได้แสดงให้เห็นว่า เทวดามีอยู่จริงและเป็นสัตว์โลกประเภทหนึ่งที่แตกต่างจากมนุษย์ นั่นคือ เทวดาอยู่ในกำเนิดประเภทโอปาติกะคือเกิดผุดขึ้น เมื่อผุดเกิดขึ้นแล้วจะตั้งอยู่ในวัยหนุ่มสาวทันที ส่วนคุณสมบัติของเทวดา ย่อมสืบเนื่องมาจากผลแห่งบุญกุศลที่ได้บำเพ็ญไว้แล้วเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์จึงส่งผลให้เสวยของทิพย์ต่างๆ

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะจากการวิจัยทั่วไป

จากการศึกษาเปรียบเทียบเรื่องเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ทำให้ทราบถึงความเหมือนและความต่าง ว่าด้วยความเป็นมา กำเนิดเทพเทวดา ความหมาย ประเภท หลักธรรมที่ทำให้เป็นเทพและเทวดา และทำให้เห็นถึงความแตกต่างในแต่ละศาสนาในด้านความเชื่อการนับถือให้ดียิ่งขึ้นไป จึงมีแนวทางที่จะทำให้เห็นถึงความเชื่อในทางที่ถูกต้องให้ดียิ่งขึ้นในแต่ละศาสนา จึงมีข้อเสนอแนะดังนี้

๑. เทวดาและเทพเจ้าเป็นสิ่งที่ควรเคารพและบูชาควรให้ความสำคัญเพราะเป็นหลักทรงคุณค่าต่อสังคมมนุษย์

๒. เทวดาและเทพเจ้าเป็นเพียงหลักบัญญัติ เนื้อแท้ของเทวดาและเทพเจ้าอยู่ที่การเข้าถึงด้วยจิตใจและการทำคุณงามความดี การอยู่ในสังคมถึงแม้ความมุ่งหวังจะไม่เกิดไปในทางใดทางหนึ่งแต่ก็ควรประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมของเทวดาและเทพเจ้าเพื่อความก้าวไปสู่ความเจริญในชีวิต

๓. เรื่องเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาพราหมณ์บางเรื่องสามารถเข้ากันได้ การเชื่อการนับถือความดีของเทวดาและเทพเจ้า ดังนั้นควรนำหลักธรรมที่แสดงถึงความดีที่ทำให้เกิดเป็นเทพและเทวดาไปเผยแผ่ให้อนุชนรุ่นหลังได้เข้าใจหลักการอย่างแท้จริง

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป

การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทนี้ยังเป็นสิ่งที่น่าสนใจอยู่อีกหลายประเด็นเพราะเป็นเรื่องของบุคคลบัญญัติและนามบัญญัติที่ทรงอิทธิทางความเชื่อทางศาสนาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีได้หากมีการบอกกล่าวหรือเปรียบเทียบให้เห็นข้อแตกต่างของ

ความเชื่อ และเป็นเรื่องที่ควรแก่การนำมาศึกษาพิจารณาต่อ ผู้วิจัยอยากที่จะเสนอแนะ เพื่อนำไปต่อยอดแก่ผู้ที่สนใจในการวิจัยครั้งต่อไป ซึ่งมีดังนี้

๑. ควรวิจัยเปรียบเทียบอายุของเทวดาในพระพุทธศาสนาและเทพในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ว่ามีความต่างกันอย่างไร

๒. ควรวิจัยหลักธรรมของเทวดาในพระพุทธศาสนาและเทพในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย

๓. ควรวิจัยหลักสังสารวัฏที่ทำให้เป็นเทวดาในพระพุทธศาสนาและเทพในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ว่ามีความเป็นมาอย่างไร

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources)

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๕๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

_____. วิสุทธิธรรมแปล ภาค ๒ ตอน ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย,

๒๕๒๔.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources)

(๑) หนังสือทั่วไป

กรมวิชาการ. สัทสฤต-ไทย-อังกฤษ อภิธาน. พระนคร : กุรุสภา, ๒๕๑๑.

_____. จักรวาลที่ปณี. กรุงเทพมหานคร : เนททัลเอ็กเพรสศึกษาการพิมพ์, ๒๕๒๑.

กรุณา, เรื่องอุไร กุศลาสัย. อินเดียอนุทวีปที่น่าสนใจ. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๔๒.

คณะกรรมการวรรณกรรมอาเซียน. ไตรภูมิกลา ฉบับถอดความ. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์,

๒๕๒๘.

จันทน์ ทองประเสริฐ. บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย เล่ม ๑ ภาค ๑-๔. ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร :

ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๐.

_____. ปรัชญาประยุกต์ ชุดอินเดีย. กรุงเทพมหานคร : ต้นอ้อ จำกัด, ๒๕๓๕.

ดวงธิดา รามะศวร์. ๒ อารยธรรมยิ่งใหญ่แห่งเอเชีย อินเดีย-จีน. กรุงเทพมหานคร : ทักษิณการ

พิมพ์, ๒๕๓๗.

ด. นาคะประทีป. บาลี อภิธานปฎิบัติและศูจิ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไท, ๒๕๖๗.

ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา. ปรัชญาอินเดีย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๕.

_____. ปรัชญาอินเดีย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๕.

- ชนิด อยู่โพธิ์ และคณะ. พรหมสี่หน้า : รวมบทความ. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์, ๒๕๔๕.
- บุญเย็น วอทอง. เทพเจ้า ความเชื่อเรื่องศาสนาพระเจ้าหลายองค์และอิทธิพลสืบเนื่องมายัง
ดินแดนสุวรรณภูมิ. กรุงเทพมหานคร : แม่คำผาง, ๒๕๕๐.
- ผาสุข อินทราวุธ. ดาวดึงส์ : สวรรค์ของศาสนาพราหมณ์หรือศาสนาพุทธ. กรุงเทพมหานคร :
ดำรงวิชาการ, ๒๕๔๓.
- พิน ดอกบัว. ศาสนาเปรียบเทียบ. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : ศิลปบรรณาการ, ๒๕๔๕.
_____. ปวงปรัชญาอินเดีย. กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๔๕.
- พระญาณวโรดม (ประยูร สนตงกูโร). ศาสนาต่าง ๆ. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : สภา
การศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). พุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- _____. พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร :
เอส.อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๔๖.
- _____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร :
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. เทพเจ้าและสิ่งนำรู้พระราชนิพนธ์ ร. ๖. กรุงเทพมหานคร :
ศรีปัญญา, ๒๕๔๓.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). เรื่องเหนือสามัญวิสัยอิทธิปาฏิหาริย์เทวดา. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๘.
- _____. พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร :
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- พระพรหมโมลี (วิลา ศาณวโร,ป.ธ.๘). ภูมิวิลาสินี. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๓๗.
_____. โลกที่ปณี. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕.
- _____. ภูมิวิลาสินี. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๒๕.
- พระยาสังฆาภิรมย์ (สว่าง ศรีเพ็ญ). เทวกำเนิด. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์, ๒๕๔๘.
_____. สักดิ์ ศรีเพ็ญ. เทวกำเนิด. พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๐๗.
- พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๔.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘.
- _____. พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : ด้านสุท
ธาการพิมพ์, ๒๕๒๕.

- พระราชวิสุทธิโสภณ (วิลาศ ญาณวโร, ป.ธ.๘). ภูมิวิลาสินี. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มิตรสยาม, ๒๕๒๔.
- พระอริยานุวัตร เขมาจารีเถระ. คติความเชื่อของชาวอีสาน. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖.
- พระอัครกวีสังเระ. สัททนีติธาตุมาลา คัมภีร์หลักบาลีไวยากรณ์. กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวัน การพิมพ์, ๒๕๔๕.
- พระเทพเวที (ประยูทธ์ ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒.
- _____ . พุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓.
- พลูหลวง. เทวโลก : เทพนพเคราะห์-เทพเจ้าประจำวันและเทพเจ้าองค์สำคัญทั้งปวง. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๔๗.
- มณี พะยอมยงค์. วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖.
- มานพ นักการเขียน. พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมศึกษา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- ระวี ภาวิไล. โลกทัศน์และชีวิตสัมพันธ์วิทยาศาสตร์กับพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : มุลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร : นาน มีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖.
- ศรวัดน์ ปริยัติเมธี. เลือกชีวิตหลังความตายได้ด้วยตนเอง. นนทบุรี : สมาร์ทบุ๊ค, ๒๕๕๑.
- ส. พลายน้อย. (นามแฝง) เทวนิยาย. กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตการพิมพ์, ๒๕๑๕.
- สมเด็จพระประปฐมาธิคุณอินท. พระปฐมสมโพธิกถา. กรุงเทพมหานคร : อานวยการสำนักการ พิมพ์, ๒๕๓๕.
- สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. ๔๕ พรรษาของพระพุทธเจ้า. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. ธรรมวิภาคปริเฉทที่ ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๓๘. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗.
- สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ชุมมธรเถระ). ศาสดา. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- สาวิตรี เจริญพงศ์. อินเดียตั้งแต่สมัยโบราณถึงหลังได้รับเอกราช. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

- สุชาติ กิจชัยพร. **พระอินทร์ เทวดาชั้นตรี ผู้คุ้มครองโลก**. กรุงเทพมหานคร : ส.พิจิตร, ๒๕๓๕.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. **ประวัติศาสตร์ศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- _____. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- สุนทร ณ รั้งยี. **ปรัชญาอินเดีย ประวัติและลัทธิ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.
- _____. **ปรัชญาอินเดีย ประวัติและลัทธิ**. กรุงเทพมหานคร : พิพิธวิทยา, ๒๕๒๑.
- แสง จันทรงาม. **ศาสนศาสตร์ (The Science of Religion)**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๓๑.
- เสถียร โพธิ์นันทะ. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ ภาค ๑**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโม. **ธรรมแห่งอริยะ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ดอกหญ้า ๒๐๐๐, ๒๕๔๘.
- อมรา พงศาพิชญ์. **วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์ : วิเคราะห์สังคมไทยแนวมนุษยวิทยา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. **เทวดาพระเวทเทพเจ้าในคัมภีร์พระเวทแห่งอารยัน**. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๑.

๒) หนังสือแปล / วารสาร

- วิสุทธ์ บุษยกุล. “พระพรหมอินทฺ์ พระพรหมพุทธ ท่านท้าวมหาพรหม”. **วารสารราชบัณฑิตยสถาน**. ปีที่ ๓๒ ฉบับที่ ๒ (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๕๐) : ๔๐๖.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). “พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระเพิ่มเติม)”. **ข่าวสารญาณเวศก์**. ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๓ (พฤศจิกายน ๒๕๕๐) : ๓.
- _____. **บูชาพระพรหมจันทัง**. MP-3. ญาณเวศกวัน อําเภอสามพราณ. จังหวัดนครปฐม, มีนาคม ๒๕๔๕.
- โจเซฟ แกร์. **ศาสนาทั้งหลายนับถืออะไร**. แปลโดย ฟัน ดอกบัว. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๔.

๓) งานวิจัย / วิทยานิพนธ์

เกื้อพันธ์ นาคบุปผา. “พระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤต บาลี และวรรณคดีไทย”. วิทยานิพนธ์
อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๒๐.

พระครูวินัยธรสุเทพ อภิณฺจโน (ทับทิมเทศ). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเทวดาในพระพุทธศาสนา
เถรวาท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระมหามานพ เจือจันทร์. “การบูชาขัณฑ์ในพระไตรปิฎก. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหา
บัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระมหาประยงค์ จันทร์แดง. “ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพของเทวดาในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก
กับคัมภีร์พระเวท และความเชื่อต่อเทวดาในสังคมไทยปัจจุบัน”. วิทยานิพนธ์อักษร
ศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑.

พระมหาประหยัด ปญฺญาวโร. “จริยธรรมที่ปรากฏในล้ากลอน”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร
มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พระมหาพิสิฐ วิสิฏฺฐปญฺโญ (สืบนิสัย). “การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในเทวดาสังยุต”.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระมหาสมจินต์ สมุมาปญฺโญ (วันจันทร์). “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

พระมหาสมศักดิ์ สุวณฺณรตโน (สุวรรณรัตน์). “เทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย,
๒๕๔๒.

พระมหาสุชาติ สุชาติ (สนิทสนม). “ศึกษาการประพาศิพรหมจรรย์ตามหลักคำสอนพระพุทธศาสนา”.
วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราช
วิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระมหาหนึ่งฤทัย นิพุกโย. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องคุณธรรมของท้าวสักกะในคัมภีร์
พระพุทธศาสนาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พระมหามหาวัด สุกกฐมฺโม. “ศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องความเคารพในพุทธศาสนา”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย ๒๕๔๗.

สมคิด สวบล้ำ, “การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมจากการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

๔) บทความ / สื่ออิเล็กทรอนิกส์ / ภาษาอังกฤษ

กองทุนเบญจธรรม.ตำนานท้าวพระยายมราช. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.cherdchudham.org/Yama1.html>, [๑๑ พ.ย. ๒๕๕๔].

ฉานิศ วงศ์สุวรรณ. “กษัตริย์ไทยในความเชื่อ : องค์อัมรินทร์สักกเทวธิดา”. [ออนไลน์]. แหล่ง
ที่มา : <http://my.dekd.com/dek-d/story/view.php?id=1198>., [๑๑ กรกฎาคม ๒๕๕๔]

ประวัติพระพรหม. ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๔๖-๕ มกราคม ๒๕๕๐. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา :
<http://www.devalai.com/brahmahis.htm>., [๕ พ.ย ๒๕๕๔].

วิกิพีเดีย.โสม(อินดู). [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://th.wikipedia.org/wiki/>., [๕ พ.ย. ๒๕๕๔].

วิกิพีเดีย. ท้าวฤๅษ. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://th.wikipedia.org/wiki/3>., [๑๑ พ.ย.๒๕๕๔].

วิกิพีเดีย. พระนารานณ์. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://th.panyathai.or/wiki/3>., [๑๑ พ.ย.
๒๕๕๔].

วิกิพีเดีย.พระอิศวร. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.panyathai.org/wiki/3>., [๑๑ พ.ย.
๒๕๕๔].

สยามคณศคอตคอม. เทพเจ้าแห่งไฟ. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.siamganesh.com/agni.html>.,
[๑๑ พ.ย. ๒๕๕๔].

Ralph T.H. Griffith, Translator, **Rigveda. Book 10. Hymn xc. Purusa. 11-12**, (Online), accessed
31 August 2005. Available from <http://www.sacred-texts.com/hin/index/rv10090.htm>,
[๒๖ ก.พ. ๒๕๕๕].

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ** : พระอธิการประทุม จารุวิโส (ปรางมาศ)
- เกิด** : วันอังคาร ที่ ๒๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๓
- ภูมิลำเนา** : บ้านเลขที่ ๖๕ หมู่ที่ ๓ บ้านหนองบัว ตำบลตะเคียน
อำเภอชุมพวง จังหวัดศรีสะเกษ
- การศึกษา** : พุทธศาสตรบัณฑิต คณะพุทธศาสตร์ รุ่นที่ ๕๖
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๕๓
- ที่อยู่ปัจจุบัน** : วัดตะเคียน ตำบลตะเคียน อำเภอชุมพวง จังหวัดศรีสะเกษ
- หน้าที่การงาน** : เจ้าอาวาสวัดตะเคียน ตำบลตะเคียน อำเภอชุมพวง
จังหวัดศรีสะเกษ